

تہذیب اخلاق

(انگریزی کا ترجمہ و تفسیر)

مصنف

شمس العلماء مہرزا قلمچہ برگ مرہوم

قیمت ۲-۲۵

چھاپہ

پروفیسر۔ ایچ۔ احمد الہی ہرادرہ

پبلشرس، بوکسٹیرس، شاہی بازار، حیدرآباد (پاک)
فون نمبر ۲۷۱۸

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

تہذیب اخلاق

لکندڑ

شہس العلماء ہورا قاضی دہک مرحوم

جو

۱۹۶۲ ع

مطابق

۱۳۸۱ م

[تعداد ۲۲۰۰]

[دفعہ ۶۰]

قیمت ۲-۳۵

چھاپندڑ :

آر۔ ایچ۔ احمد انڈ برادرسی

پبلشرس، بوک سیلرس، اسٹیشنرس انڈ پپر مرچنٹس،

شاہی بازار، حیدرآباد (پاک)

فون نمبر ۲۷۱۸

مـنـڊـلـي

هيءُ ڪتاب اصل هڪڙي قد ڀر چيني عالم ۽
 حڪيم جو لکيل هو، جنهنجو انگريزي ٻوليءَ ۾
 ترجمو ليل هو، پر اهو ڪتاب تمام ڪمياب هو،
 الهيءَ ڪتاب جو اصل نالو، لفظي معنيٰ موجب
 ”نالون حيات“ هو. انهيءَ ۾ جيڪي اخلاقي اشارا
 ۽ تدبيقي نڪتا لکيل هئا سي سڳڻن قوم ۽
 سڳڻن مذهبن جي لاءِ ڪمائتا ۽ مفيد هئا،
 تنهنڪري اهو هڪڙو تمام قيمتي ۽ عمدو اخلاقي
 ڪتاب شمار ۾ آيل هو، ۽ جڏهن سنڌي ٻوليءَ ۾
 اخلاقي سيکارڻ جا ڪتاب تمام ٿورا هئا تڏهن مون
 اهو ڪتاب هٿ ڪري انهيءَ جو سنڌيءَ ۾ ترجمو
 ڪيو ۽ الهيءَ جو نالو ”تهديب اخلاق“ رکيو. اميد
 آهي ته انهيءَ مان پڙهندڙن کي ڪوٺو نالو ۽ پونءِ

قلمچ بھک

ميدرا آباد

۱۲ نومبر وري ۱۹۱۳ع

نوٽ

مرحوم شمس العلماء ميرزا قليچ بيگ سنڌي زبان جي لاءِ ڇا ڪيو آهي تنهنجو ذڪر ڪرڻ جي بدران اسين ائين بهتر ٿا سمجهون ته رڳو ايترو چئون ته اڄ جيڪي به شخصيتون سنڌ جي مختلف ڪائن ۾ ۽ خاص تعليم کاتي ۾ وڏين وڏين جاين تي آهن سي ٻاراڻي درجي کان وٺي ويندي ڪاليج جي وڏن امتحانن تائين ميرزا صاحب مرحوم جا ڪتاب پڙهندا رهيا آهن؛ صوفي فقير عام طرح سنڌ ۾ پنهنجي پڪتاري تي سندس ڪافيون ٻڌائيندا رهيا آهن ۽ گهرن ۾ زالون ۽ ٻار به سندس ڪتاب جهڙوڪ، زينب، گلن جي ٽوڪري، ٽي گهر وغيره مان چڱي نصيحت ۽ لطف حاصل ڪندا رهيا آهن.

سنڌ يونيورسٽي جي مهربانيءَ سان وري به هڪڙو ڀيرو سندس ڪتاب تعليم کاتي ۾ پيش ڪري رهيا آهيون ۽ اميد آهي ته ”اهڙي اخلاق“ مان اسانجي سنڌي شاگردن جا اخلاق بخوبي درست ٿيندا، جنهن مطلب سان هيءُ ڪتاب اصل لکيو ويو هو.

اها به اميد نا ڪريون ته ڪي ٻيا ڪتاب به
 ساڳي ۽ صورت ۾ پوليورسٽي ۽ جي هوربائي ۽ سان پيش
 ڪيا ويندا ۽ اهو ثابت آي ويندو ته جيتوڻيڪ
 ميرزا صاحب مرحوم کي رحلت ڪئي ۲۵ سالن کان
 به وڌيڪ عرصو گذري ويو آهي پر اڄ به سندس
 تصنيف ڪيل ڪتابن مان اهي خدمتون پوريون ئي
 سگهن ٿيون جي سندس حياتي ۽ ۾ ٿينديون رهيون آهن.

”اداره قلمچ“

ڪتاب جي مضمون جو تفصيل

.....
فهرست

ڏاگر ڀرڍون

صفحہ

ڇا پاس

باب ڀرڍون۔ انسان جا اخلاقي فرض

۳
۴
۶
۸
۱۰
۱۳
۱۵
۱۷

- فصل ٻوريون۔ ويچار
فصل ٻيو۔ حيا
فصل ٽيون۔ مهنه
فصل چوٿون۔ راس
فصل پنجون۔ سياڻپ
فصل ڇهون۔ همت
فصل ستون۔ قناعت
فصل اٺون۔ بارهه ڳاري

باب ڀرڍون۔ دل جو حالتون

۲۱
۲۲
۲۵
۲۷
۲۹

- فصل ٻوريون۔ اميد ۽ ڊپ
فصل ٻيو۔ خوشي ۽ غم
فصل ٽيون۔ ڪاوڙ
فصل چوٿون۔ رهم
فصل پنجون۔ انساني خواهش

باب ڈھون - زال

۳۰

فصل ٻھريون - زال

باب چوٿون - ماڻھي ھلي

۳۴

فصل ٻھريون - مڙس

۳۷

فصل ٻيو - ٻي

۳۸

فصل ٽيون - ٻي

۳۹

فصل چوٿون - ٻي

باب پنجون - ھاڻھون جي ڏھ قدرتي ۽ انساني تفاوت

۴۰

فصل ٻھريون - عاقل ۽ جاھل

۴۲

فصل ٻيو - غريب ۽ دنيادار

۴۵

فصل ٽيون - ڏھي ۽ نوڪر

۴۷

فصل چوٿون - حاڪم ۽ رعيت

باب چوٿون - قومي فرض

۵۰

فصل ٻھريون - خير خواهي

۵۱

فصل ٻيو - انصاف

۵۳

فصل ٽيون - نيڪو دٻاري

۵۴

فصل چوٿون - احسانمندي

۵۶

فصل ٻھريون - سچائي

باب ستون. خدا شناسي

۵۵

اصل پهريون - خدا شناسي

ڀاڱو ٻيو

باب ٻهرون. انسان

۶۳	اصل پهريون - انسان جي جسم جي بناوت
۶۵	فصل ٻيو - هواسن جو فائدو
۶۸	فصل ٽيون - روز ۽ انجي اعليٰ طبيعت
۷۳	فصل چوٿون - انسان جي هيٺي ۽ جي مدت ۽ اڃا تائين

باب ٻهرو. انسان جا نقص ۽ عيب ۽ انهنجا اثر

۷۱	فصل پهريون - مغروري
۸۵	فصل ٻيو - طبيعت جي نااهواري
۹۰	فصل ٽيون - ضعيفائي
۹۵	فصل چوٿون - اڻ پوري علميت ۽ واقفيت
۱۰۰	فصل پنجون - مصيبت
۱۰۴	فصل ڇهون - تميز يا قياس
۱۱۰	فصل ستون - خود بيني يا خود خيالي

باب دھون۔ افسان جون نالھن عاڻڻون

۱۱۵	فصل پھريون - لالچ
۱۱۹	فصل ٻيو - اسراف يا بيچا خرچ
۱۲۱	فصل ٽيون - وڏو
۱۲۵	فصل چوٿون - ظلم، عداوت ۽ حسد
۱۳۰	فصل پنجون - دلتنگي يا غمگيني

باب چوٿون۔ انسان جي فضيلت ۽ ھڪڙن جي ٻھن کان ڊوٽري

۱۳۶	فصل پھريون - عزت ۽ شرافت
۱۴۲	فصل ٻيو - علم ۽ حڪمت

باب پنجون۔ قدرتي ۽ طبعي اتفاق

۱۴۶	فصل پھريون - سگ ۽ ڏک
۱۴۹	فصل ٻيو - درد ۽ بيماري

تهذيب اخلاق

ڀاڱو پهريون

دنيا ۾

اي زمين تي رهڻ وارو! اوهين پنهنجا سر
جهڪايو ۽ سجدو ڪريو ۽ ساڻ ڪري ادب سان
خدا تعاليٰ جا حڪم احڪام ٻڌو ۽ منجهن.

جتي ڪٿي سچ چمڪي ٿو، جتي ڪٿي هوا لڳي
ٿي، جتي ڪٿي ڪوڪڻ ٻڌڻ لاءِ آهي ۽ عقل
سمجهڻ لاءِ آهي اتي انساني حياتيءَ جا ادب ۽ اخلاق
معلوم هئڻ گهرجن ۽ حق جا قول ۽ سچ جا اشارا
پوريءَ طرح تعميل ٿيڻ گهرجن.

سڀني شين جو اصل يا منب خدا تعاليٰ آهي. هن
جي قدرت ۽ طاقت جي حد ڪانهي. هنجي ڏاهپ ۽
حڪمت، ازل کان وٺي هلي اچي ۽ هنجي چڱائي
۽ مهرباني، ابد تائين هلي هلندي. هو وڃر پنهنجي
تخت تي ويٺو آهي ۽ هنجو در، دنيا کي حياتي ڏيو
پيو هلائي. هنجي اشاري سان تارا، پنهنجن پنهنجن
دائرن تي ڊوڙندا وڌن. هو پنهنجي بي انتها ملڪ
۾ هوا جي ڪنڀن تي سير ڪندو وڃي ۽ پنهنجي
سرخيءَ موافق ڪم ڪندو وڃي. هنجي هٿان نراڪت،
خوبي ۽ نيڪ انتظامي پيدا ٿي ٿي ۽ هنجي سڀني

ڪمن مان عقل ۽ حڪمت جو آواز پيو اچي ۽ سو
 آهو ماڻهو جي مدد ۾ نٿو اچي.

عقل ۽ علم جو پاڇو، ماڻهو جي دل تان خواب
 وانگي لنگهيو وڃي، آهو هنڪي ٽنڌ وانگي ڏسڻ ۾
 اچي ٿو، تنهن تي هو دليل ڏوڙائي ٿو ۽ لڳجي وڃي
 ٿو، پر خدا تعاليٰ جي ڏاهپ ۽ حڪمت، هڪڙو
 قدرتي نور آهي. هو دليل سان ڪم ڪندو آهي.
 هنجو عقل، حقيقت يا سچ جو اونهو چشمو آهي.

انصاف ۽ رحم، هنجي درگاه جا خدمتگار آهن.
 فضل ۽ ڪرم، هميشه هنجي حسن مان جلوہ نما آهن.
 شان ۽ شوڪت ۾ پيو ڪير خدا تعاليٰ جلشان جو دست
 آهي؟ طاقت ۽ قدرت ۾ ڪير قادر مطلق سان سامهون
 ٿي سگهندو؟ چڱائي ۽ مهرباني ۾ ڪنهن جو هن سان
 مقابلو ڪري سگهيو؟

اي انسان! آهوني آهي جنهن توکي پيدا ڪيو
 آهي ا زمين تي هن تنهنجي جاء مقرر ڪئي
 آهي، عقل ۽ هوش توکي هن پنهنجي فضل سان
 عطا ڪيا آهن. تنهنجي جسم ۾ جيڪي عجائب ۽
 اسرار آهن سي هنجي هٿ جا رکيل آهن. تڏهن
 ڪن لائي هنجا حڪم ٻڌا جو آهي هن پنهنجي مهر
 سان جاري ڪيا آهن، جيڪو آهي مڃيندو ۽ انهن
 تي هلندو آهو پنهنجي روح جي سعادت ۽ آرام حاصل
 ڪندو.

باب پهريون

انسان جا اخلاقي فرض

فصل پهريون - ويچار

اي آدمرا تون پنهنجي دلير ويچار ڪري ڏس
ته تون ڪهڙي ڪم لاءِ پيدا ڪيو ويو هين؟ خيال
ڪري ڏس ته تنهنجون قوتون ڪهڙيون آهن ۽
ڪهڙيون ڪهڙيون آهن ۽ تنهنجا واسطا ڪهڙا آهن؟
تسڙهن توکي پنهنجي حياتيءَ جي فرضن جي خبر
پوندي ۽ پنهنجي حياتيءَ جي سڀني رستن تي هلڻ
جي هدايت حاصل ٿيندي.

جيسين ڳالهه کي پنهنجي دلير پهرين توري ٽڪي
نه ڏسين تيسين نه ڳالهه ۽ جيسين ڪم جي نتيجي
۽ اثر جي اڳواٽ چڪاس ڪري خبر نه وٺين تيسين
ڪي به نه ڪرڻ جا لاءِ جو ائين ڪرڻ سان شرمندگي
۽ خوارِي توکي اصل اوڏو نه ايندي ۽ ارمان ۽
پشيماني ظاهر ڪرڻ جو توکي سبب ٿي ڪرڻ ٿيندو.

بيخيال ماڻهو پنهنجي زبان کي روڪي نه
جيڪي وات ۾ اچيس سو پيو ڳالهائڻ، پوءِ سگهوئي
پنهنجن نالن جي لفظن ۾ وڃڻ پيو، پاڻهي ڦاسيو
پوي، جهڙيءَ طرح، ڪو ماڻهو تمام تڪڙو ڊوڙي

ٿو ۽ لوڙ هو ٿي ٿو ۽ اوچتو ڪڏ ۾ ڪري پوي
ٿو، جا هو اڳواٽ نٿو ڏسي، تهڙيءَ طرح، اهو
ماڻهو، جو ويچار ڪانسواءِ ڪو ڪم ڪري ٿو ۽
انهيءَ جي نتيجن جو اڳواٽ خيال نٿو ڪري تنهنجو
۾ ساڳيو حال ٿئي ٿو. تنهنڪري غور ۽ ويچار جو
حڪم ٻڌندو ره، انهيءَ ۾ ڏاهپ ۽ سياڻپ آهي،
انهيءَ جي رستي تي هلڻ ڪري تون سلامتيءَ ۽ سچ
کي وڃي پهچندين.

فصل ٻه - حياءُ.

اي انسان! تون ڪير آهين جو پنهنجي عقل ۽
دانائيءَ تي مغرور ٿو ٿين؟ ڇا تي ٿو پنهنجيءَ قابليت
۽ لياقت جي ٻڌاڪ هئين؟

هاڻ ۽ دانا ٿيڻ جو پهريون ڪم اهو آهي ته
ماڻهو پاڻ ڄاڻي ته آءُ نادان ۽ بي عقل آهيان، جي
پاڻين ته ٻين جي نظر ۾ تنهنجو قدر ٿئي ته ٻاڻڪي
دانا سمجهڻ جي ناداني ڇڏي ڏي، جهڙيءَ طرح
خوبصورت زال جو حسن، صفا ۽ سادي لباس ڪري
پاڻ وڌي ٿو، تهڙيءَ طرح سادي ۽ حيا واري
هلت، عقل ۽ دانائيءَ جو تمام وڏو سينگار آهي. حيا
واري ماڻهوءَ جي گفتگو، سچ جي رونق وڌائي ٿي.
جي هُو ڪا غلطي ڪري ٿو ته سندس دانائيءَ جي
اقرار ڪرڻ ڪري انهيءَ تي عيب ڪونه ٿو وٺي.

هو پنهنجيءَ ڏاهپ تي ڀروسو ڪونه ٿو رکي. هو پنهنجي دوست يا خير خواه جي صلاح تي ويچار ڪري ٿو ۽ انهيءَ جو فائدو وٺي ٿو. هو پنهنجي تعريف ٻڌڻ نٿو گهري، نڪي انهيءَ تي ڪو اعتبار ڪري ٿو. پنهنجيءَ قابليت ۽ لياقت جي خبر به هنکي جهان کانپوءِ پوندي آهي. انهيءَ هوندي به جيئن برقعو سونهن کي وڌائي ٿو تيئن حيا جي ڪري هنجون نيڪيون ۽ لياقتون وڌيڪ رونق واريون ڏسجن ٿيون.

پر ٿرڙي ۽ هلڪي ماڻهوءَ جو حال ڏس! هو تمام همدا ۽ قيمتي ڪپڙا ڍڪي ٿو ۽ بازارين ۾ گهٽين ۾ گهمي ٿو ۽ هيڏي هوڏي پيو نھاري ته من ڪومونڪي ڏسي! هو ڪنڌ مٿي ڪري مغروريءَ مان هلي ٿو ۽ حزين تي نظر نٿو ڪري ۽ پاڻ کان گهٽ درجي وارن سان هو پيو رهي ۽ بي آبروئيءَ جي هلت ڪري ٿو ۽ انهيءَ جي بدران وري جيڪي ڪانس مٿين درجي جا آهن سي سندس ڪمينائيءَ ۽ وڌائيءَ تي ئي نفرت ڪن ٿا ۽ ڪلن ٿا. هنکي ٻين جي راءِ نه وٺندي آهي. هنجو ڀروسو رکي پنهنجيءَ راءِ تي آهي، تنهنڪري سگهوئي وڃي مونجهاري ۾ پئي. هو پنهنجي خيالي فخر ۽ وڌائيءَ ڪري، غرور ۽ هٽ ۾ پرجيو وڃي سڄو ڏينهن پنهنجي بابت ڳالهائڻ ۽ پنهنجي بابت ذڪر ٻڌڻ ۾ سرهو پيو ٿئي. تنهنڪري خوشامدي ماڻهو پاڻ اهو وجهه وٺي هنکي ڦري، چٽ ڪن ٿا.

فصل ٲٲون - محنت

جيڪي ٲٲنن گذريا آهن سي هميشه لاءِ ويا
۽ جيڪي اڃا آهن سي شايد تنهنجي لاءِ نه به اچن،
تنهنڪري اي انسان! توکي گهرجي ته هلندڙ وقت
۾ هاڻڪي مشغول رکن ۽ محنت ڪرين، نڪي گذريل
وقت جي لاءِ ارمان ڪرين ۽ نڪي ايندڙ وقت تي
گهڻو پاڙي ويهن. هيءُ هل تنهنجو آهي، پوءِ جيڪو
ايڏو آهي سو لڪل ۽ ماساوم آهي، توکي خبر ناهي
ته اهو تنهنجي لاءِ ڇا آئي؟ جيڪي ڪرڻ جي لاءِ
هڪو ارادو ڪرين سو هڪدم ڪري وٺ، جيڪي
صبح جو ٿي سگهي سو سانجهن تائين نه رڪ.

مستي ۽ مان مفلسي ۽ عذاب پيدا ٿين ٿا، پر سڃاڻي
محنت، خوشي ۽ برهائي پيدا ڪري ٿي. محنت ۽
ڪشاور، اختيار ۽ ڪمڪالين کي پهچايو ڪڍي ٿو پر
نيڪبختي ۽ سک، محنتي ماڻهو جي پٺيان لڳو وڃي.

اهو ڪم آهي جو دولتمند ٿيو آهي ۽ وڏي
مرتبتي کي پهتو آهي، جنهن عزت آيو حاصل ڪئي
آهي، جنهنجي مائڪن ۾ ساراه ٻڌي ٿي ۽ جو بادشاه
يا حاڪم وٽ صلاحڪار ٿي ويٺي ٿو؟ سو اهو آهي
جنهن مستيءَ کي پنهنجي گهران لوڏي ڪڍيو آهي
۽ ڍرائيءَ کي پنهنجو دشمن سمجهو آهي. هو سوڀرو
اٿي ٿو ۽ دير سان سمهي ٿو، هو دل کي خيال ۽

تهذيب اخلاق

۷

ويچار ڪرڻ سان ۽ بدن کي محنت ۽ ڪشالي ڪرڻ سان ورزش ڏئي ٿو ۽ انهيءَ طرح پنهي کي تندرست ۽ توانو رکي ٿو.

سست ماڻهو پنهنجو پاڻ تي بوجو آهي، ڪا گهڙي هنڪي گهري پئي لڳي، هو هيڏي هوڏي هلي ٿو ۽ خبر نٿي پوئس ته ڇا ڪندس يا ڇا ڪرڻو آهي؟ هنجا ڏينهن، ڪڪر جي پاڇولي وانگي لنگهي وڃن ٿا ۽ هو پٺيان اهڙي ڪا به نشاني ڇڏي نٿو وڃي ڇا پاد رهي. ورزش ۽ استعمال جي نه ڪرڻ ڪري هنجو بدن بيمار ٿو رهي، جڏهن چالاڪي يا محنت ڪرڻ جي خواهش ٿي ٿيس تڏهن هڏ نٿو هلي. سندس دل ڪاري ۽ سندس خيال منجهيل رهن ٿا، عام ۽ فضيلت حاصل ڪرڻ لاءِ خواهش ٿيس ٿي مگر هو پاڻ کي محنت ۾ مشغول رکي نٿو سگهي. باداسي ڪاٺ جي لاءِ هنجي دل گهڻوئي چوي ٿي پر ڪل پيچن جي تڪليف وٺڻ هو نٿو گهري. هنجو گهر هميشه بي بندوبست رهي ٿو ۽ هنجا نوڪر زبانڪار، گوڻ خرجاڻو ۽ فسادي ٿين ٿا. هنجي خانو خرابي اچي ويجهي پوندي، اهو سڀ هو اکين سان ڏسي پيو ۽ ڪنن سان ٻڌي پيو ۽ رڳو ڪنڌ لوڏيو دل ۾ هڪڙي نه ٻي خواهش پيو ڪري، مگر هڪو به ڪو ارادو يا ٺهراءُ ڪونه ٿو ڪري. نيٺ ڪمبختي ۽ تباھي وڃوڙي وانگي اوچتو اچيو وڪوڙيس ۽ شرمندگي ۽ پشيمانيءَ ۾ هنجا پيا به پورا ٿين ٿا.

فصل چوٿون - ريس

جيڪڏهن تنهنجي دل ۾ عزت آبرو ۽ جي خواهش آهي، جيڪڏهن تنهنجي ڪن کي تعريف ٻڌڻ مان خوشي حاصل ٿي ٿئي ته تڏهن پاڻکي جنهن مٿي مان جهڙيو آهين تنهن تان چاڙهي انهيءَ اوج تي پهچائڻ جو ارادو ڪر جنهن ۾ تنهنجي تعريف ٿئي.

ريس سان پاڻکي سڌارڻ چڱو آهي، پر حسد ۽ ساڙي ڪري ماڻهوءَ جو حال پاڻ خراب ٿئي ٿو. چڱي ريس ڪرڻ وارو، رات جو جيڪي مشهور ۽ نامور ماڻهو ٿي گذريا آهن تنجي مثال تي خيال پهچائي ٿو ۽ ڏينهن جو انهن تي هلڻ ۽ تعميل ڪرڻ مان خوشي حاصل ڪري ٿو، هو وڏا وڏا ارادا ڪري سرهو ٿئي ٿو ۽ سندس نالو ملڪن ۾ مشهور ٿئي ٿو، مگر حسد يا خراب ريس ڪرڻ واري جي دل، زهر جي رت سان ڀري پئي آهي ۽ سندس وات مان به زهر جو پاڻي پيو نڪري، رڳو ڪنهن ٻاڙيسريءَ کي بخت لڳي ٿو ته هنجوسڪ ڦٽيو وڃي. هو پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ ويٺو سڙي ۽ ڪامي، ۽ جيڪا چڱائي اٿي ڪنهنکي ٿئي ٿي سا هنجي نظر ۾ برائي آهي. ساڙو ۽ حسد، هنجي دل ۾ پيو چڪو وجهي، جنهنڪري هنکي ڪوبه آرام نٿو اچي. هنکي اندر ۾ چڱائيءَ جي لاءِ ڪابه محبت پيدا نٿي ٿئي تنهنڪري پن کي به پاڻ جهڙو پيو سمجهي. گهڻائين جي

ڪوشش ڪري ٿو ۽ جيڪي ڪم هو ڪن ٿا تن مان خراب معنائون ڪڍي ٿو ۽ انهن جون بچڙيون سمجهاڻيون ڏئي ٿو. هو هميشه ڪنهن خرابيءَ ڪرڻ يا نقصان پهچائڻ جي لاءِ منتظر رهي ٿو پر ماڻهن جي نفرت، هن سان لڳي اچي ۽ سگهو چرڪو ڪورينڙي وانگي هو پنهنجي چاريءَ ۾ پاڻ ڦاسي، ڇپجي پوي ٿو.

پهر جو وڏو درخت، جو هاڻي پنهنجا ٿار آسمان ڏانهن پکيڙي ٿو سو ڪن ڏينهن رڳو ننڍڙو ٻج هو، جو زمين ۾ پوريو پيو هو، انهيءَ وانگي توکي به گهرجي ته ڪهڙي به ڪم يا ڌنڌي ۾ مشغول هجين ته ڪوشش ڪري سڀ کان ڪسر ڪڍڻ ۽ اڳرو ٿيڻ، چڱي ڪم ۾ ٻئي ڪنهن کي پاڻ کان اڳي وڃڻ نه ڏي، انهيءَ هوندي به ٻئي جا گڻ ڏسي، اجائي ريس يا حسد نه ڪر پر پنهنجي سمجهه سڌار ۽ لياقت وڌاءَ جيڪو تنهنجو همسر يا هم پيشي آهي تنهن کان گوءَ کڻي وڃڻ جي لاءِ ڪوبه بي ايمانيءَ ۽ نالائقيءَ جو آڀاءُ نه وٺ، هن کان بهتر ٿيڻ ۽ ڪسر ڪڍڻ جي لاءِ رڳو هنر ۽ فضيلت ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪر، پوءِ جي تون فتحياب نه ٿي ٿيندين ته به انهيءَ ڪوشش جي لاءِ ماڻهو توکي مجرائي ڏيندا ۽ جڳهه تنهنجي تعريف ڪندو ۽ توکي مان ڏيندو.

جيڪي ڪانئس بهتر آهن تن مان عيب ڪڍڻ ۽ انهنجي قدر ۽ چڱيءَ ريس ڪري ماڻهوءَ جي همت

عالي ٿي ٿئي، هو نالي ۽ ناموس جي لاءِ سرهاڻي ۽
سان مشقت ۽ هلاڪي ڪري ٿو، جهڙي طرح شرط
۾ گهوڙو، گوءِ ڪٽڻ لاءِ ڊوڙي ٿو، هو ڪجي ۽
جي وٺڻ وانگي ويد ٿڪ هوندي به مٿي وڌي ٿو ۽
باز وانگي آپ ڏي آڏاسي ٿو ۽ سج جي تجلي ۽
تجمل ۾ اڪيون آڙائي ٿو.

فصل پنجون - سياڻپ

سياڻپ، جيڪي توکي چوي سو ڪن لائي ٻڌي
جيڪا صلاح مصلحت توکي ڏئي تنهنجي ڏيان ڏي
۽ انهيءَ کي هنئين سان هٽاءِ، انهيءَ جي نصيحت
هر وقت ۽ هر هنڌ فائدي واري آهي ۽ سڀ قسم
جون نيڪيون، انهيءَ تي تعلق رهن ٿيون، حقيقت
ڪري سياڻپ، انسان جي حياتي جي مالڪيائي ۽
مهندار آهي.

پنهنجي زبان روڪ ۽ پنهنجو وات سنڀال ته متان
تنهنجائي ڳالهائيل لفظ تنهنجو آرام ڦٽائين جيڪو
منڊي تي کلي ٿو تنهنڪي سنڀالڻ گهرجي ته متان
پاڻ به هڪڙي ڏينهن منڊڪائيءَ جيڪو ٻين جا
عيب ڪڍي خوش ٿئي ٿو سو نيڪ ڪڏهن پنهنجا
عيب به ڪڍندو، ۽ پوءِ ڏاڍو ڏک ۽ ارمان ٿيندس.
گهڻي ڳالهائڻ ڪري ماڻهو نيڪ پهچائي ٿو، سلامتي
مڙهي ماڻ ۾ آهي، پڪيڪيو ماڻهو سنگت جي لاءِ

هڪڙو آزار آهي، هنجي اجائي بڪ ٻڌي ڪن ٿي
 ٽڪجيو پون، هو ٻئي کي ڳالهائڻ جو وارو ٿي نٿو
 ڏئي. پنهنجيءَ نسبت ۾ ڪا به ٻڌاڪ نه هئڻ نه ته ماڻهو
 توکي ڏڪاريندا، نڪي ٻين تي ڪل ۽ ٺٽولي ڪر،
 جو انهيءَ مان توکي نقصان جو ڊپ آهي. خراب
 چرچو، دوستيءَ جي لاءِ زهر آهي، جيڪو پنهنجي
 زبان نٿو روڪي سو هميشه تڪليف ۾ رهندو.

پنهنجي حالت ۾ پنهنجي درجي موجب سڪم ۽
 آسائش جو اسباب موجود ڪر، پر جيڪي پيدا
 ڪري سگهين سو سڀ خرچي ڪپائي به نه ڇڏي،
 انهيءَ لاءِ ته جوانيءَ جي سياڻپ ۽ اک ٻڌڻي،
 پيريءَ ۾ توکي ڪم اچي ۽ توکي زياده سڪيو رکي،
 طمع ۽ لالچ مان خراب ڪم پيدا ٿين ٿا ۽ پر صرفي
 ۽ احتياط مان چڱن ڪمن کي پناه ٿي ملي.

توکي رڳو پنهنجن خانگي ڪمن تي ڌيان ڏيڻ
 گهرجي، ملڪي ڪمن کي پائيهي ملڪ جا حاڪم
 سنڀاليندا.

دل وندرائڻ جي اسباب تي توکي گهڻو پئسو
 خرچڻ نه گهرجي ته متان انهيءَ جي خريد ڪرڻ
 جو ڏڪ، دل وندرائڻ جي خوشيءَ کان
 وڌيڪ ٿئي.

سک مهل اک، گهڻي ڦٽي ڪرڻ نه گهرجي،
 نڪي تونگريءَ وقت صرفو وسارڻ ڪهي. جيڪو حياتيءَ
 جا مزا اجائي طرح ماڻي ٿو ۽ زياده عيش عشرت ۾
 گذاري ٿو تنهنڪي نيٺ حياتيءَ جون ضروري شيون
 به موجود نه ٿينديون، جنهنڪري هو ٻوڏ نهايت
 گهڻو ارمان ڪندو.

جيسين ڪنهن ماڻهوءَ کي آزمايو نه اٿي تيسين
 مٿس ڀروسو نه رکي، تڏهن به سبب کان سواءِ ڪنهن
 کي نامعتبر نه ڄاڻي، جو اها نالائقي آهي، پر عذرن
 آزمائڻ سان توکي ڪنهن ماڻهوءَ جي سچائي ۽
 ايمانداريءَ جي هڪ ٿي تڏهن انهيءَ کي خزانن
 وانگي پنهنجي دل ۾ سانڍي، ائين سمجهه ته هو هڪڙو
 بي بها جواهر آهي.

ڪمڻي ۽ خسيس ماڻهوءَ جو احسان نه ڪڻي،
 نڪي خراب ۽ بدڪار ماڻهوءَ سان دوستي ڪندو، هو
 تنهنجي نيڪي ڪم ڪري ڇڏيندا ۽ تنهنجي روح
 کي عذاب پهچائيندا.

جنهن شئي جي مڃاڻي گهرج ٿيندي يا اڄ ڪم
 نه آئي ڇڏي، نڪي جيڪي اک گهڻي بچائي رکي
 ۽ دورانديشي روڪي ڇڏي سو بيخياليءَ سان
 وڃائي ڇڏي.

ٻين جي آزمودن مان تون ڏاهپ سک ۽ ٻين جا قصور ڏسي تون پنهنجا عيب سنوار ۽ انهيءَ هوندي به اهڙي آئيد نه رک ته سياڻپ مان ضرورتون سک پائيندين ۽ فتحياب ٿيندين، ڇا لاءِ ته ڏينهن جو خبر نٿي پوي ته رات جو ڇا ٿيندو؟ بيمقل ماڻهو هميشه ڏکيو ۽ بدنصيب ٿيو رهي، ڪي عقل وارو هميشه سکيو ۽ نصيب وارو ٿو ٿئي ۽ انهيءَ هوندي به بيمقل ماڻهو ڪڏهن نسورو سک ٿو ماڻي ۽ ڏاهو ماڻهو رڳو ڏکڻ به ٿو گذاري.

فصل چوٿون - همت

جيڪو ماڻهو هن دنيا ۾ اچي ٿو تنهنڪي ڏک ۽ ڏوجرا ۽ مفلسي ۽ درد ۽ بيماريون ۽ ايذا اچن ٿا. تنهنڪري توکي جڳائي ته ڪچي ۽ نه، پنهنجيءَ دل کي همت، صبر ۽ تحمل سان مضبوط ڪرين ۽ انهيءَ لاءِ ته جيڪو مصيبت جو حصو تنهنجي نصيب ۾ اچي سو بردباريءَ سان سهين. جهڙيءَ طرح آڻ ريگستان مان لنگهندي ٻار جي تڪليف ۽ گرمي ۽ آڇ بک مهي وڃي ٿو ۽ ماندو ٿئي، تهڙيءَ طرح همت وارو ماڻهو به ڏکڻ ۽ جاکوڙن ۾ پنهنجا ڪن سنڀاليو کنيو وڃي.

عالي همت ماڻهو نصيب جي مخالفت جي پرواهه

ڪانه ٿو رکي، انجي ڪڏهن ڪري هنجي وڏي
دل سست نه ٿي ٿئي. هنجي خوشي ۽ آسودگي
نصيب جي موافقت تي تعلق نٿي رهي، تنهنڪري
نصيب جي ناموافق ڪري هو ڊڄي نٿو وڃي. سمنڊ
۾ پيل جبل وانگي هو مضبوط ۽ قائم بيٺو رهي ٿو
۽ لهرين جي لڳڻ جي هنڪي پرواهه نٿي ڪانهي.

هو پنهنجو مٿو ٽڪر تي پيل مناري وانگي مٿي
جهليو بيٺو آهي ۽ نصيب يا زماني جا آڇلايل تير
اچيو سندس پيرن وٽ ڪريو پون. خوف جي وقت
هنجي دل جي همت هنڪي تسلي ڏئي ڏاڍو ڪري
ٿي ۽ سندس قائم مزاجي، هنڪي خوف مان لنگهائي
ٻار نٿي ٿئي. حياتي جي ڏڪڻ ۽ مصيبتن سان هو
اهڙي طرح مقابلو ڪري ٿو جهڙي طرح ڪوبه ماڻهو
ڇنگ تي وڃي ۽ سگهوئي فتح ڪري موٽي اچي.
جڏهن مصيبت جو ٻار اچي ڪنڌ تي ڪڙڪندو اٿس
تڏهن صبر ۽ تحمل جي ڪري هنجو ٻار هلڪو ٿيو
هوي ۽ همت مردانگي جي ڪري اهو آسانيءَ سان
ڪٽيو وڃي. پر ڪم همت ماڻهو نامراديءَ جي سبب
ڊڄيو نٿو ٿيو وڃي ۽ ڏاڍو شرمندو ٿو ٿئي. مفلسي
۽ ڪنگالين کان پڇي چٽل لاءِ هنڪي لاچار خيس
ڪم ڪرڻا ٿا پون ۽ بي همت ٿي ماڻ ڪري جلين
سهڻ ڪري پاڻ وڌيڪ تڪليف ٿي پهچيس ۽ زياده

جليون ٿيون ٿينس. جهڙيءَ طرح ڪڪه يا ڪاٺي کي
ٿورڙيئي هوا ٻوڏي ٿي تهڙيءَ طرح ڏک يا سختي
جي پاڇولي ڪان ٿي هو پيو ڏسجي. خوف جي مهل
هو منجهيو موڳو ٿيو وڃي، مصيبت جي ڏينهن هو
ماندو ٿيو ڪريو پوي ۽ ڊها ۽ ناآيدي، هنجي دل
کي گنهيو ٻوسائيو وڃهي.

فصل ستون - قناعت

اي عزيز! اها ڳالهه متان وسارين ته هن جهان
۾ خدا تعاليٰ پنهنجي ڏاهپ ۽ حڪمت سان تنهنجي
جاء ۽ منزل مقرر ڪئي آهي. انهيءَ کي تنهنجي
دل جي سچي خبر آهي ۽ اهو تنهنجون آڃايون ۽
بيهود يون خواهشون ڏسي ٿو ۽ توتي رحم ڪري
اڪثر آهي پوريون نٿو ڪري. انهيءَ هوندي به
جيڪي سڃايون ۽ چڱيون خواهشون آهن ۽ جيڪي
سچائي ۽ ايمانداريءَ جون ڪوششون آهن تن
سڀني جي پوري ٿيڻ لاءِ هن پنهنجي فصل ۽ ڪرم
سان دنيا ٿي اسباب ۾ امڪان مقرر ڪيو آهي.

جيڪي ڏک ۽ عذاب توکي رسن ۽ جن مصيبتن
جون تون دانھون پيو ڪرين تنجو بنياد ته ڏس ته
ڇا آهي؟ خود تنهنجي بيعتلي، خود تنهنجي مغروري،
خود تنهنجي غلط فھمي! تنهنڪري جيڪي خدا تعاليٰ

رٿيو ۽ ڪيو آهي تنهن تي ڪرڪ نه، نڪي پنهنجيءَ
دل ۾ چو ته جي مون کي دولت ۽ طاقت ۽ فرصت
هجي ها ته جيڪر آڏو سڳو ۽ خوش گذاريان ها،
چا لاءِ جو توکي خبر هجي ته جنکي اهي سڀ شيون
آهن تنکي به پنهنجا پنهنجا اهڃا ۽ ڏک آهن، غريب
ماڻهو، دنيا دار جا فڪر ۽ انتظار ٿو ڏسي، طاقت
يا حڪومت جي مشڪلاتن ۽ مونجهارن جي هنکي
خبر ئي ناهي، فرصت يا وقت جي موجوديءَ مان ڪيتري
بيزاري ۽ آزادگي پيدا ٿي ٿئي تنهنجو هنکي سماڻي
ٿو ٻوي، اهو انهيءَ ڪري آهي جو هو پنهنجيءَ حالت
مان ناراض آهي ۽ پنهنجيءَ قسمت تي ٻيو ڪرڪي، هر
ڪنهن به ماڻهوءَ جي ظاهري سکر يا خوش قسمتيءَ
تي توکي ريس ٿيڻ نه گهرجي چالاڪ جو هنجي انڊر
جي ڏکڻ جي توکي ڪا به خبر ڪانهي.

ٿوري تي ئي قناعت ڪرڻ ۽ راضي رهڻ ڪمال
عقلمندي ۽ دانائي آهي، جيڪو پنهنجي دولت
وڌائي ٿو سو پنهنجا فڪر ۽ انتظار وڌائي ٿو، هر
قناعت واري دل، هڪڙو گجهو خزانو آهي، جو گهڻيءَ
۽ انتظار کي پاڻ روڪي ٿو، انهيءَ هوندي به جي
ڪم نسيبي ۽ بدقسمتيءَ جي سبب تون پنهنجيءَ دل
مان انصاف ۽ پرهيزگاري ۽ نيڪ نيتي ۽ حيا وڃڻ
نه ڏيندين ته دولت به توکي فڪر ۽ انتظار ۽
گهڻيءَ ۾ نه وجهندي، پر انهيءَ مان توکي ياد رکڻ

گهرجي ته انسان آخر فنا ٿيڻو آهي، تنهنڪي پلانج خوشي ۽ نسوري سک جو پيالو هڪٿان پيڻ لاءِ ملي ٿو سگهي؟ خدا تعاليٰ هنڪي ٺڪي ۽ جي ميدان ۾ ڊوڙن لاءِ ڇڏيو آهي ۽ سعادت يا نيڪبختي هنجي منزل متعود آهي، جتي هنڪي پهچڻو آهي، پر جيسين ماڻهو اهر سڀ پنڌ ڪري نه رهندو ۽ خدا جي درگاه مال هنڪي هميشه جي حياتي ۽ جو چٽ عطا نه ٿيندو تيسين هو انهيءَ منزل تي پهچي نه سگهندو.

فصل اٺون - پرهمزگاري

هن جهان ۾ جيڪو سڪ تون ڀوڳي سگهين ٿو سو اهو ئي آهي ته توکي خدا کان تندرستي ۽ ڏاهپ ۽ دل جو آرام حاصل ٿئي. جي اهي پرهمزگون توکي مليون ۽ آهي تون پيريءَ تائين سنڀاليو آئين ته اهي توکي ٻانهي شهوت پرستيءَ کان بچايو اينديون ۽ بد پرهمزگاريءَ جي دلي ۾ قاسم نه ڏينديون. جڏهن اها شهوت پرستي يا بد پرهمزي پنهنجو دسترخانو وچائي ٿي عيش عشرت جو سامان موجود ڪري ٿي، جڏهن هنجو شراب پيالي ۾ چمڪي ٿو ۽ هوءَ مرڪي ٿي ۽ توکي خوشين ڪرڻ ۽ مڙن مائڻ لاءِ ٺڳاري ٿي، تڏهن تنهنجي لاءِ سچو پڇو خوف جو وقت آهي، تڏهن عمل ۽ ڏاهپ کي خبردار ٿيڻ ۽ قائم رهڻ ڏي، چالاڪ جو جيڪڏهن

تون سندس دشمن جي ڳالهه ٻڌندين ته ٺڳجي ويندين ۽ ڦاسي پوندين. جنهن خوشيءَ جو هوءَ توکي دلايو ٿي ڏئي سا ڦري ديوانگي ٿي پوندي ۽ جيڪي هنجاءُ مڙا ۽ عيش آهن تن مان مرض ۽ موت پيدا ٿي پوندو. هنجي دستر خواني جي چوڌاري نظر ڪر ۽ هنجي مهمانن ڏي نهار ڏس ته ڪيئن نه هو سندن مٿي ڳالهائڻ ۽ کلڻ تي ٺڳجي اچي گڏ ٿيا آهن ۽ ڌٽار جي ڦاسي ويا آهن. هو ڏهرا ڪين ٿا ڏسجن ڇا؟ بيمار ڪين ٿا ڏسجن ڇا؟ بي همت ڪين ٿا ڏسجن ڇا؟ هنجي خوشي ۽ عيش عشرت جي گهڙي جوت ۾ پوري ٿئي ٿي ته پٺيان ڏک ۽ بيماريءَ جا ڏينهن اچيو ٿا پهچن. هنجي اشتها اهڙي مري وڃي ٿي ۽ هنجاءُ حواس اهڙا نستا ٿيو وڃن جو تمام لذت ۽ فرحت وارين شين مان به هنکي ڪا لذت ۽ خوشي نه ٿي اچي. شهوت ۽ عيش عشرت جا جي پرستش ڪرڻ وارا هئا سي انهيءَ جي هٿان تباه ٿي ويا آهن. جي ماڻهو خدا تعاليٰ جي بخشش کي اجائي طرح ڪم آڻين ٿا تنجي لاءِ اها جوڳي سزا آهي ۽ اهڙن ڪمن جو نتيجو اصل اهڙو مقرر ٿيل آهي. شهوت پرستيءَ يا بد پرهيزيءَ جو اجهو اهو حال آهي.

پر هوءَ جا ڊيل وانگي ٿلندي اچي ۽ خوبصورت ۽ چالاڪ ڏسڻ ۾ ٿي اچي سا ڪير آهي؟ هنجاءُ گل، گلاب جهڙا آهن ۽ هنجاءُ چپ، ڳاڙها ۽ فرحتي آهن.

هنجي اکين ۾ سرهاڻي ۽ لڄ ۽ پاڪدامني پيشي
چمڪي ۽ جن هندي وڃي ٿين دل جي خوشيءَ
مان مٿا مٿا گيت گائيندي وڃي. انهيءَ جو نالو
ڏمدرستي اٿس! اها ڀور هڻي ۽ ڀور هڻوڪاريءَ
جي ڌيءُ آهي. انهيءَ جا پٽ مٿي جابلو ماڪن ۾
رهن ٿا. اهي بهار ۾ چالاڪ ۽ همت ڀريا آهن.
آهن ۾ به سندن ڀيڻ واريون خويون ۽ نيڪيون آهن.
هنجو بدن مضبوط ۽ قوت وارو آهي، هنجو هڏ لوہ
جوڙو ڏاڍو آهي ۽ سڄو ڏينهن خوشيءَ ۽ هيچ
مان هو محنت ۽ ڪمائي ڪن ٿا.

ٻيءَ واري ڪرت ڪرڻ ڪري هنجي اشتها زياده
ٿئي ٿي ۽ سندن ماءُ جي موجود ڪيل ماني ڪاٺڻ
ڪري هو تازا ترانا ٿين ٿا. دلدلائي خرابيءَ ۽
شهوڙن سان وڙهن هنجي لاءِ هڪڙي وندر آهي
۽ خراب عادتن کي ماري مچائڻ هنجي لاءِ هڪڙو
فخر آهي. هنجون خوشيون پوريون ٻنيون ۽ موافق
آهن ۽ تنهنڪري اهي گهڻي تائين جٽا ڪن ٿيون.
هنجو آرام به پورو ٻيو آهي مگر اهو ڪنهن به سبب
جي ڪري ٿئي نٿو ۽ نه انهيءَ کي وڃر ڪا حرڪت
پونجي ٿي. هنجو رت صفا آهي ۽ هنجون دليون
صاف ۽ آرام واريون آهن، هنکي طبيب ۾ ڪو به
ڪم ڪونه ٿو پوي، تنهنڪري اهو ڪڏهن به سندن
گور ۾ نه ايندو آهي.

پر انسان وٽ سلامتي هميشه نه رهندي آهي ۽ حفاظت ۽ خبرداري سندس گهر ۾ اڪثر نه ٿڪندي آهي. هنڪي ٻاهران به نوان نوان خوف خطرا آهن ۽ هنجي اندر به هڪڙو ٺڳ، دغا باز اڪل رهي ٿو يعني ذهمن، جو هنڪي خوار خراب ڪري ٿو.

سائنس جي نندارستي، قوت، چالاڪي ۽ خوبصورتي ڏسي شهوت جي دل سرڪي ٿي ۽ سندس دل ۾ هنجي محبت جاگي ٿي. هو هارسينگار ڪري پنهنجي باغچي ۾ سير ڪري ٿي ۽ هنجو دڳ، جهلي پڙي ٿي. هنجو ٻت نرم آهي، هجي شڪل موهيندڙ آهي، هنجي پوشاڪ پڪڙيل آهي. هنجي اکين ۾ عشق جي باهه هئي ڀري ۽ هنجي چاتي تي شوق جو سامان پيو ڏسجي. هو اگر سان هنڪي اشارو ڏئي ٿي ۽ ناز سان هنن ڏي بهاري ٿي ۽ زبان سان مليون مليون ڳالهيون ڪري هنجي دل کي ربي ٿي.

هر پڇ پڇ، متان انهيءَ کي ويجهو وڃي، پنهنجا هڪ بند ڪر ته هنجون جادو جهڙيون ٻوليون نه ٻڌين، جيڪڏهن تون هنجون من موهيندڙ ٻوليون ٻڌين يا جي هو اچي توکي پاڪر وجهندي ته هو توکي عمر لاءِ پنهنجن زنجيرن ۾ ٻڌي قابو ڪري ڇڏيندي. هو انهيءَ جو نتيجو آهي شرمندگي، شيمان، بيماري، مناسي ۽ انتظار. پوءِ تنهنجا عضوا عيش عشرت

مستی ۽ بیکاري ۽ مڪري نستا ۽ ڪمزور ٿي پوندا ۽ تنهنجو بدن بيمار ۽ ضعیف ٿي پوندو ۽ تنهنجي عمر ٿوري ٿي پوندي ۽ جيڪي باقي چمار جا ڏينهن هوندا سي به عذاب سان گذرندا تنهنجا ڏک وڌي کپڻا ٿي پوندا ۽ ڪوبه توتي رحم ڪونه ڪندو نه ڪو ڪو توکي دلاسي ڏيڻ لاءِ ويجهو ايندو.

باب ٻيون

دل جون حالتون

فصل پهرين - اميد ۽ ڊپ

اميد جا انجام ۽ دلاسا گلاب جي مڪڙين کان به وڌيڪ وڻندڙ ۽ دل کي خوش ڪندڙ آهن، مگر ڊپ جا دڙڪا دل کي ڊيڄاريو ڏڪايو ڇڏين. تڏهن به چڱي ڪم مڪڻ ۾ نڪي اميد جي ڪوڙن دلاسن تي لڳج، نڪي ڊپ جي دڙڪن کان ڊڄج، جو انهيءَ ڪري جيڪي به ٿيڻو هوندو تنهنجي لاءِ تون هڪجهڙو تيار رهندين. موت جا خوف نيڪ ماڻهن جي لاءِ خوف ناهن، پنهنجو هٿ بديءَ کان جهل، پوءِ تنهنجي روح کي ڪوبه خوف ڪونهي. ڪهڙي به ڪم ۾ هٿ وجهين ته دل ۾ واجبي يقين رک ته همت اچي ۽ ڪوشش سڃاڻي ٿيئي، پر جي ڪچهري ۾ ئي نااميد ٿيندين ۽ همت هاريندين ته ڪڏهن به

فتحياب نه ٿيندين۔ پنهنجي روح کي اجايا ۽ بي بنياد
ڊپ ڏيئي نه ڊيچار، نڪي پنهنجي دل کي خيالي
خوفن ۽ خطرن مان بي همت ڪر۔ خوف مان اڪثر
بد نصيبي پيدا ٿئي ٿي، پر جيڪو اميد رکي ٿو سو
هاڻڪي مدد ڏئي ٿو۔

شتر مرغ کي جڏهن وڻن لاءِ پٺيان پيو آهي
تڏهن هو پنهنجي سڀي واريءَ ۾ لڪائي ڇڏيندو
آهي ۽ پٺي سڄي بت جي خبر ٿي نه رکندو آهي،
تھڙيءَ طرح ڊڄڻي ماڻهوءَ کي اندر جا ڊپ، خوف ۽
وجهن ٿا، جيڪڏهن تون وسين ٿو ته ڪا ڳالهه
ناشدني آهي ته تنهنجي نااميديءَ ڪري اها ضرور
ناشدني ٿيندي، نه ته جيڪو اميد رکي ۽ ان ورج
ٿي لڳي ٿو تنهنکي ڪا به مشڪلات روڪي نه ٿي۔
اجاڻي اميد، بيمقل جي دل کي ڏاڍو خوش ڪري ٿي
پر عقل وارو ماڻهو انهيءَ جي پٺيان نه لڳي۔

سڀني خواهشن ۾ عقل کي اڳواڻ ڪر ۽ پنهنجون
اميدون امڪان جي حد کان ٻاهر نه رک۔ ائين ڪرڻ
ڪري تون پنهنجن ڪمن ۾ فتحياب پيو ٿيندين ۽
نااميدي، تنهنجي دل کي درد نه ڏيندي۔

فصل ٻيو۔ خوشي ۽ غم

تنهنجي خوشي ايتري گهڻي نه هئڻ گهرجي جو

تنهنجي مغز ۾ نشو چڙهي وڃي ۽ تنهنجو ڏک به ايترو
گهرو نه هئڻ گهرجي جو تنهنجي دل ماندي ٿي وڃي.
هن دنيا ۾ نه اهڙو ڪو فائدو حاصل ٿي ٿو سگهي
جنهنڪري بيحد خوشي پيدا ٿئي ۽ نه ڪو اهڙو
نقصان ٿو پهچي جنهنڪري نهايت سخت ڏک ٿئي. نه
اهڙي خوشي توکي وڇولي درجي کان مٿي چاڙهي ٿي ۽ نه
اهڙو ڏک توکي پوري پني حد کان هيٺ ڪيرائي ٿو.
ڏس، اوجھو پريان خوشيءَ جو گهر پيو اٿئي.
انهيءَ جي ٻاهران نقش نگار نڪتل آهن ۽ ڏاڍو
سهڻو پيو ڏسجي. انهيءَ مان ڪل چڙهي ۽ جهڙپي جو
آواز پيو اچي. گهرجي مالڪيائي به اها در تي پئي
اٿئي ۽ جيڪي لنگهن ٿا تڪي وڏي سڏ پئي سڏي.
هوءَ ڪڏهن تڳائي ٿي، ڪڏهن ڪلي ٿي، ڪڏهن
وڏي سڏ ڳالهائي ٿي. هوءَ رهگذرن کي چوي ٿي ته
اندر هي مزا ڪريو، فرحتون وٺو جو اهڙو سزو پئي
هنڌ نه ڏسندو. پر تون هنجو در نه لنگهجيئن، نڪي
جيڪي هنجي گهر ۾ اچ وارا آهن تن سان سنگت
رکجيئن! هو پاڻ کي خوشيءَ جا چاڙتا يا بالڪا ٿا
سڏائين، هو ڪلن ٿا ۽ نهايت خوش پيا ڏسجن، پر جيڪي
ڪم هو ڪن ٿا سي سڀ چريائي ۽ نادانيءَ جهڙا!
هنجي فساد سان يارائي آهي ۽ جيڏي هو وڃن ٿا
تيڏي خرابي پيدا ٿي ٿئي، هن جي چوڌاري خوف ۽
خطرا اچي گڏ ٿيا آهن ۽ هنجي پيرن جي هيٺان موت
۽ هلاڪت جي ڪڏ وٽ پيو پئي آهي.

هان وري هن پاسي نهار، ڏس هنن وٽن جي هيٺان
 ماڻهن جي نظر کان لڪل غمگينيءَ جو گهر بيٺو
 آهي. هوءَ سڌڪا بيٺي پري ۽ ٿڌا سامهون پئي کڻي
 ۽ وري وريو ماڻهن جي ڏڪن ۽ غمن جون ڳالهيون
 پئي ڪري. حياتيءَ جا جيڪي رواجي اتفاق پيا ٿين
 ۽ عام حادثا پيا گذرن تن ڏي نهاريو پئي روئي،
 هوءَ ماڻهن جي بدڪاريءَ ۽ گنهگاريءَ جو ذڪر
 پئي ڪري.

سارو جهان هنجي نظر ۾ خرابيءَ ۽ فساد سان ڀريل
 نظر ڀريو اچي، جيڪا شيءِ ڏسي ٿي تنهن مان زياده
 هڪڙي ۽ گهڻي ۽ ارمان ڀريو ٿيس. رات ڏينهن سندس
 گهر ۾ ڏک جون دانهون ۽ رڙيون پيون پيون. ستان
 هنجي گهر کي ويجهو ويو آهين، نه ته تنهنجو به
 هن جهڙو حال ٿيندو. هنجي آه اهڙي آهي جو
 حياتيءَ جي باغ جا ميوا ساڙبو چڙي ۽ گل سڪا پوڇڙي.
 جيئن خوشيءَ جي گهر کان پڳو آهين، تيئن هن
 غم جي گهر کي به اوڏو نه وڃي، پر نپال ڪري
 پنهني جي وچان رستو وٺيو وڃي ته هڪڙي هلڪي
 چاڙهي چڙهي، وڃي قناعت جي باغ واري مڪان ۾
 پهچندين. انهيءَ سان گڏ ملامتي ۽ طاقتور جمعي
 به رهن ٿيون. هوءَ پاڻ خوشدل ۽ خوشرو آهي، پر
 اجائي خوشي ۽ بيعيائي ڪانه اٿس، هوءَ صبر ۽ تحمل
 واري آهي، مگر اجايا فڪر ۽ خيال ڪين اٿس. هوءَ

دیا جي خوشين ۽ ڏکڻ کي بردباري ۽ قائم مزاجي ۽
 مان ڏسي ٿي. انهي ۽ مٿانهين ۽ جاء تان هيٺ نظر
 پوي ٿي ۽ اتي ڏسندڙن ته جيڪي ماڻهو دل جو هڪڪائي ۽
 ۽ اجائي شوق ڪري، خوشي ۽ جي گور ۾ وڃي سندس
 سنگت مان مودن مائو ۾ شامل ٿيا آهن سي ڪهڙا
 نه پشيمان ۽ مدول ٿيا آهن ۽ پنهنجا ڏينهن ڪيئن
 نه خوري ۽ خرابي ۾ پيا ڪٽين ۽ حياتي ۽ جي ڏکڻ
 ۽ مصيبت جون دانهون پيا ڪن! انهن جو حال ڏسي،
 توکي افسوس ٿيندو، ۽ هننجي گمراهي ڏسي تون
 پاڻ سڀاليندين ۽ سنئين رستي تي ايندين.

فصل ٽيون - ڦارڙ

جيئن واپوڙو، چوڻ ۾ وٺ ٿو ٻارڙن پٽي چڙي
 ٿو ۽ جتان لنگهي ٿو اتان سڄ ڪيو چڙي، يا جيئن
 زمين جو ڏيڻ، شهرن جا شهر غرق ڪري ڇڏيندو
 آهي، تيئن ڪاوڙيل ماڻهو جو غصو، چوڌاري حرڪت
 ۽ نقصان پهچائي ٿو. هن مان سڀڪنهن کي خوف
 آهي ۽ هنجي هٿان سڀ شي ناس ٿئي ٿي.

پر خيال ڪر ۽ پنهنجي ضعيفي ۽ بي طاقتي نه
 وسار، ته پوءِ پاڻهي ٻين جا قصور معاف ڪندڙ.
 اڪيون پوري ڪاوڙ ۾ ڪاهي نه ٿو، ائين ڪرڻ،
 گویا ترار لائي تڪو ڪرڻ آهن، جنهن سان تون پاڻ
 پنهنجي چاتي به ڦٽي وجهندڙين ۽ پنهنجي دوست کي

ۛ ڪهي رڪندين . جي ٽون خسيں چڙ ڏيارڻ
جهڙيون ڳالهيون، صبر ۽ تحمل سان ٻڌي ويندين
تہ ماڻهو چوندا تہ تون ڏاهو ماڻهو آهين ۽ جي تون
آهي اصل دل تان لاهي، وساري ڇڏيندين تہ تنهنجي
دل کي آرام ايندو ۽ تون پشيمان ڪين ٿيندين .

ڏسڻ نٿو تہ ڪاوڙيل ماڻهو، پنهنجو هوش ۽ عقل
گم ڪري ڇڏي ٿو؟ جيئن تنهنجا حواس ٻر جا
آهن تيئن ٻئي جي چريائي ۽ بيھوشيءَ مان سبق
سکي وٺ . ڪاوڙ ۾ ڪي نہ ڪر، طوفان لڳندي
ماڻهو پيڙي ۾ چڙهي، سمندر جو ڪاهي پوي؟

شوخيءَ ۽ بي ادبيءَ جهڙين ڳالهين تان رڳو بي
عقل کي چڙ لڳي ٿي، پر ڏاهو ماڻهو، انهن تي ڪا به
ٿو ۽ بي پرواهي ظاهر ڪري ٿو.

وير ۽ ڪيني ڪسي دل ۾ جاء نہ ڏي نہ تہ
تنهنجي دل کي ڏاڍا عذاب ايندا ۽ تنهنجا تمام چڱا
خيال بہ بگڙي ۽ بدلجي ويندا، ايذاء جي بدلي ڏيڻ جي
بدران پڻ معاف ڪرڻ جي لاءِ، هميشہ تيار ره
جيڪو وير وٺڻ جي نہ وجهہ ڳولي ٿو سو ڄڻ تہ
پاڻ کي ايذاء پهچائڻ جو وجهہ ٿو ڳولي ۽ تڪليف
۽ نقصان پنهنجي ر تي آڻي وجهي ٿو.

ڪاوڙيل ۽ تٽل ماڻهو جي آهستي ۽ ٿريل
جواب ملڻ ڪري ٻئي جي گرمي گهٽ ٿيو وڃي.

جھڙيءَ طرح پاڻي ٻوڏ ڪري باهه وسامي وڃي ٿي،
انهيءَ ڪري هو دشمن مان ڦريو دوست ٿيو ٻوڏي.

ويچار ڪري ڏس ته اهڙيون ڪي تمام ٿوريون
شيون آهن جي في الحقيقت ڪاوڙ جي لائق آهن ۽
انهيءَ ڳالهه تي شايد تو اِي عجب لڳندو ته ڪاوڙ
رڳو جاهلن ۽ بي عقلن کي اچڻ گهرجي. ڪاوڙ شروع
رڳو اُن سمجھائي ۽ ۽ ضعيفائيءَ جي حالت ۾ ٿي ٿئي،
پر توکي ياد رکڻ ۽ هڪ ڄاڻڻ گهرجي ته اُنهيءَ جي
پڇاڙيءَ ڪوڏو ڪري پشيماني آهي. اُن سمجھائيءَ جي
پٺيان شرمندگي لڳي اچي ۽ ڪاوڙ جي پٺيان پشيماني
لڳي اچي.

فصل چوٿون - رحم

جھڙيءَ طرح بهار جي موسم، زمين تي هر طرف
گل ٻوٽا پيدا ڪري ٿي ۽ جھڙيءَ طرح اونهارو
قسمين قسمين جا اُن پڇائي ٿو ۽ جتي ڪٿي سڪار
ڪيو وڃي، تهڙيءَ طرح رحم به پنهنجيءَ برڪت ۽ دعا
سان درد ۽ مصيبت وارن ماڻهن جي دل کي دلاسو
ڏئي ٿو. جيڪو ٻئي تي رحم ڪري ٿو سو چڻ ته
خود پنهنجي لاءِ رحم جي سفارش ڪري ٿو ۽ لياقت
ڏيکاري ٿو، پر جنهن کي رحم ڪونهي سو پاڻ به
رحم جو لائق ناهي. ڪلهاسيءَ کي هڪريءَ جي

پڪڻ ته ڪريه قياس ڪونه ٿو اچي، تهڙيءَ طرح
پير رحم ماڻهوءَ کي به ڪنهن درد يا مصيبت واري
تي ترس ڪونه ٿو پوي.

پر رحم واري جون هنجون اهڙيون وڻندڙ آهن
جهڙا گلاب جي گلن تي ماڻه جا ٿڙا، بلڪه انهيءَ کان
به وڌيڪ، تنهنڪري غريبن جي دانهن ڪٽار نه
ڪري ۽ نه ويچارن يگناهه مصيبت زدن دانهن دل
سخت ڪري.

جڏهن ڪو چورو بيمر توکي هڪاري ٿو،
جڏهن ڪا رڻ زال ڏکڻ جي مونجهاري ۾ روئي
رهي ٿي ۽ تنهنجي مدد گهري ٿي، تڏهن ضرور
هنجي درد واريءَ حالت تي رحم آڻ ۽ جن کسي
ڪوبه ٻيو مدد ڏيڻ وارو ڪونهي تنجي دستگيري
ڪري. جڏهن تون ڪو آگاهڙو ماڻهو گهٽي ۾
گهمنڊو ۽ سيءَ واءَ ۾ ٽڙڪندو ڏسڻ، تڏهن تنهنجي
دل ۾ ضرور رحم اچڻ کپي. تڏهن توکي مناسب
آهي ته مهربانيءَ ۽ سخا جي نظر سان هنکي پناهه
ڏين ۽ موت کان بچائين، جو انهيءَ ڪري تون به
پاڻ گهڻي تائين جيئندين. . . جڏهن ڪو . . . ڪين ۽
غريب ماڻهو، بيماريءَ جي بستري تي پيو ڪنجهي ۽
رڙيون ڪري، جڏهن ڪو مصيبت زدو، قيد ۽ بند
۾ پيو عذاب کائي، جڏهن ڪو ڪراڙو ۽ ضعيف

ماڻهو مدد ۽ رحم جي لاءِ پاسي ڀر ڀريو توڙي نهاري،
تڏهن ڪيئن تنهنجي دل چوي ٿي ته تون ڀرو عيش
عشرت ڪرين ۽ سوجون مائين؟ تڏهن ڇو توکي
هنجي احتياجن جو ڪوبه دلهره خيال ڪونه ٿو اچي ۽
هنجي ڏڪن جو ڪوبه دلهره اثر ڪونه ٿو ٿئي؟

فصل پنجمون - ذڪر خانہ خواجہ

اي جوان! سنڀال ڪر، مٿان شهرت ڏوڪڙي ۽
با ذمگسافي خواهه جي ڌٽارڻ تي آنجي پليان
هليو وڃين، انهيءَ بدڪارڻ جي ناز نخري تي لڳي
مٿان وڃي سندس صحبت ۾ ڦاسين ۽ عيش عشرت ۾
شامل ٿين! اهڙي چريائيءَ مان ڪوبه مطلب حاصل
نٿو ٿئي، پهرين پهرين شهوت جي جوش ۾ اڪين تي
رو چڙهيو وڃن ۽ ماڻهو انڌو ٿئي ٿو، ڀرڻ ٿاڻا
ڪاپو، وڃيو ڪڏ ۾ پوي ۽ ناس ٿئي، تنهن ڪري
هنجي من موهندڙ ناز نخري ڏي نه نهاري، ۽ پنهنجن
جي دل، انهيءَ ڌائڻ جي دام ۾ نه ڦاساء. تندرستيءَ
جو چشمو، جنهن مان خوشيءَ جي نهر ۾ پاڻي اچي ٿو،
سڳو ٿئي سگهي ويندو ۽ سرهائيءَ جو سڳو حوض
سڳو ٿئي خالي ٿئي پوندو. جوانيءَ ۾ ئي توکي
پوڙهائي اچي لڳندي، اڃا تنهنجي حياتيءَ جي ڏينهن
جو صبح ٿي هوندو ته تنهنجو سج لهن لڳندو.

پر جڏهن ڪنهن نازنين زال ۾ سونهن مان گذر
 ٿيڪي ۽ حيا ۾ موجود آهي تڏهن انجي حسن جو
 تجلو آسمان جي تارن کان به وڌيڪ چمڪندڙ آهي
 ۽ انجي جادوءَ جو اثر روڪجن جوئي ناهي. هنجي
 سيني ۾ صفائي، سوسن کان به زياده صاف آهي ۽
 هنجي خوشروئي، گلاب جي تڙيل گلن کان به
 وڌيڪ وڻندڙ آهي. هنجي اکين ۾ حيا ۽ پاڪدامني
 جو آب آهي، هنجي دل سچ ۽ سادگي ۽ اڀرجهاني سان
 ڀري پئي آهي. هنجي وات مان ڪٿوري ۽ جهڙي
 خوشبوءِ پئي اچي ۽ هنجي چن ۾ ماڪي ۽ جهڙو مٺاڻ
 رکيل آهي.

اهڙي نيك ۽ لائق زال جي محبت کي خوشي
 سان دل ۾ جاءِ ڏيڻ گهرجي ۽ انهيءَ جي پاڪ اثر
 کان تنهنجي دل به پاڪ ۽ نرم ٿيندي ۽ منجهس
 نيڪي ۽ شرافت جا خيال پيدا ٿيندا.

باب ٽيون

زال

اي ڏيار ۽ محبت جي ڄاڻي! هڪڙو ۽
 هڪڙو ٻيو تعليم ڏي ڪن ڏي ۽ سچ ۽ پري
 جي نصيحت پڙهجي دل تي وهاري جو انهيءَ ڪري

تنهنجي ۽ دل جو حسن، تنهنجي منهن تي حسن وڌائيندو
۽ تنهنجي سونهن، جا گلاب جي گل جهڙي آهي،
سا ڪو مائج وقت به تازي ۽ سرهي رهندي.

جواني ۽ جي قوه، ۽ حياتي ۽ جي صبح مهل،
جڏهن مرد ماڻهو توکي ڏسي، توتي ديوانا ٿيو ٿا
هون، تڏهن سنڀال ڪڇين، منان هنن جي ملين
گالهين تي لڳين ۽ هننکي پنهنجي دل ڏئي ويهين
ياد رکج ته خدا تعاليٰ توکي مرد جي سڄي سنگت
لا ۽ خلق ۽ آهي، نه سندس شهوت جي غلامسي ۽ لا.
تنهنجي پيدا ٿيڻ مان مدعا اهو آهي ته تون هنکي
حياتي ۽ جي محنتن ۽ مشڪلاتن ۾ مدد ڪرين،
پنهجي نرم دلي ۽ خوش روئي ۽ سان هنجي دل کي
دلايو ڏين ۽ هنجي فڪرن ۽ انتظارن جي عيوض ۾
هنکي سڄي ۽ دل سان پيار ڪرين.

اها ڪير آهي جا مڙس جي دل وٺي قابو ڪري
ٿي ۽ هنکي حڪمان حڪم پنهنجي محبت جو مطيع ڪري
ٿي؟ پريان ڏس ته ڪيئن نه هوءَ سرهي منهن سان
پئي هلي! اکين ۾ حيا اٿس ۽ دل ۾ سچائي ۽
ايمانداري اٿس. هوءَ هٿن سان گهر جي هاج ڪري
ٿي ۽ پيرن سان ڪم ڪار جي پٺيان پنڌ ڪري ٿي
هنکي صاف سادا ڪپڙا آهن ۽ هوءَ پرهيز جو ڪاڌو
ڪاڻي ٿي ۽ هنجي مٿي تي نمائائي ۽ نياز جي چادر

آهي. هنجي زبان مٺي آهي ۽ منڊس وات مان ماڪي ۽
 کان به مٿا ٻول پيا نڪرن. جيڪا ڳالھ، ڪري
 ٿي سا شائستي ۽ سنجيڊي آهي ۽ جيڪو سوال جو
 جواب ڏئي ٿي سو سچو ۽ مناسب آهي. تابعداري
 ۽ فرمانبرداري، هنجي هميشه جي عادت آهي ۽
 انهيءَ مان هنجي دل کي سدائين سک ۽ آرام
 حاصل ٿئي ٿو.

جيڏي وڃي ٿي تيڏي جهجهه يا سڀاڏپ
سندس اڳيان هلي ٿي ۽ ڏهڪي يا اشرافت
سندس پاسو وٺي هلي ٿي. هنجون اڪيون، محبت ۽ شوق
سان ٻرن پيون، مگر هٿل لٽ ڪٽيو سندس ڀرن
جي مٿان ويٺو آهي. بدچال ۽ خراب ماڻهن جي
زبان، هنجي اڳيان چري نه ٿي سگهي، هنجي ٺيڪي
جي ڏيا اهڙي آهي جو هو ڪي به ڪچي نٿا سگهن.

جڏهن سندس اڳيان پاڙي اوڙي جي ڪلا هلي
 ٿي يا ڪنهنجي ساراھ ڪرڻ ۾ اچي ٿي، تڏهن نيڪ
 نيتي ۽ خير خواهيءَ جي پن اکرن کان سواءِ هوءَ ٻيو
 ڪي به ڪين ٿي ڳالهائي. هنجي اندر ۾ رهي چڱائي
 آهي، تنهنڪري هنکي پن ۾ بچرائي جو ڪو گمان
 نٿو پوي.

وڏا ڀاڳ آهن انهيءَ شخص جا جهنجي گهر ۾
اهڙي زال هجي ۽ ڀاڳو سدورو آهي آهو ٻار جو

انهيءَ کي ماءُ ڪري سڏي، گهر جو سڄو هلت
هنجي حوالي آهي، تنهنڪري اتي صلح ۽ سک رهي
ٿو. هوءَ سمجھ ۽ ويچار سان حڪم هلائي ٿي ۽
سڀڪو هنجي ڳالهه مڃي ٿو.

هوءَ صبح جو سویر اٿي ٿي ۽ ڪم ڪار جي
رٿ ڪري ٿي ۽ سڀڪنهن کي پنهنجو ڪم ورڇي،
ڏئي وڃي ٿي. هنجي سموري خوشي، ٻارن ۽ ڄڻ
جي سنڀال ڪرڻ ۾ آهي، رڳو انهيءَ ئي ۾ هو
مشغول ۽ مڃو رهي ٿي. هنجي گهر ۾ هر طرف
نراڪت، بندوبست ۽ صرفو پيو نظر اچي. هنجي
سگهڙبائي ۽ حسن انتظامي، سندس مڙس جي لاءِ فخر
آهي، آهو هنجي ساراھ، ٻڌي بهار پيو ٿي.

هوءَ پنهنجي اولاد کي نيڪيءَ ۽ ڏاھپ جي تعليم
ڏئي ٿي، پنهنجي نيڪدليءَ جي نموني تي هنکي ۽
هيراڻي ٿي. هو سندس حڪم ۾ اهڙا ٻڌل آهن جو
جيڪي هو چوين ٿي، تنهن تي هو عمل ڪن ٿا، سندس
اڪين جو اشارو ئي هنجي فهمائش لاءِ پس آهي.

هوءَ ڳالهائي ٿي ته سندس نوڪر يا نوڪريائيون
آڻيو انهيءَ ڪم ڏي ڀڄن. هوءَ ڪا ھاج ڏسي
ٿي ته جهٽ ۾ ٿيو پوي. سک جي وقت هوءَ هٿ
يا وڌائي نه ٿي ڪري ۽ ڏک ۾ هوءَ صبر ۽ تحمل
سان مصيبت جو بار کڻي ٿي ۽ بدقسمتيءَ جا زخم

چٿائي ٿي. سندس مڙس جا ڏک، سندس صلاح ۽
مصلحت سان گهٽجي وڃن ٿا، ۽ سندس پيار ۽ محبت
سان مٽجي سڪ ٿين ٿا، هو پنهنجو حال، هن سان
اوري ٿو ۽ دل کي تسلي اچيس ٿي.

سڄي پڇي، وڏا پاڳ آهن انهيءَ شخص جا جنهن
جي هوءَ زال آهي ۽ چڱو نصيب آهي انهيءَ ٻار
جو جنهن جي هوءَ ماءُ آهي!

باب چوٿون

ماڻهي ملي

فصل پهريون - مڙس

توڪي پرڻجن گهرجي ۽ خدا تعاليٰ جو حڪم
مڃڻ گهرجي. پرڻجي ۾ ته هوءَ پنهنجي قوم جو
هڪڙو ايماندار شريڪ ليکجن ۽ اچين.

پر پرڻجن جي لاءِ ڏاڍي خبرداري ڪر ۽ سواءِ
خيال جي اوچتوئي اوچتو ڪنهن زال کي پسند نه
ڪر، جيڪا زال هينئر تون پسند ڪندي، تنهن تي
تنهنجو ۽ تنهنجي پوئين پڙهيءَ جي آئينده جو سڪ
منحصر رهندو.

جا زال پنهنجو گهڻو وقت پوشاڪ ۽ سينگار ۾
 وڃائي ٿي، جا پنهنجي حسن تي پاڻ عاشق آهي ۽
 پنهنجي تعريف ٻڌي خوش پئي ٿئي، جا گهڻو ڪلي
 ٿي ۽ وڏي سڌ ڳالهائي ٿي، جنهنجا پير پنهنجي پي
 جي گهر ۾ نٿا اڪن ۽ جنهن جون اکيون بيچيا ٿي،
 مڙس جي منهن ڏي پيون نهارين، اهڙي زال، جي
 حور ۽ پري ڪٿي هجي، ۽ چوڏهين جي چنڊ جهڙي
 سهڻي ڪٿي هجي ته به تون پنهنجون اکيون انهي
 جي حسن ۽ ناز کان پاسي ڪر ۽ پنهنجا پير انهي
 جي واٽ کان پري ڪر، ۽ پنهنجي دل انهي جي
 محبت جي دام ۾ نه ڦاساء.

پر جڏهن تون ڪنهن ۾ هوش ۽ عقل، چڱين
 عادتن ۽ اخلاقن سان گڏيل ڏسين ۽ باطني علميت
 ۽ فضيلت، ظاهري شڪل ۽ شجاعت سان مليل ڏسين،
 تڏهن گهڻي خوشي سان انهي کي پنهنجي گهر
 آڻ. اها هميشه لاءِ تنهنجي جاني خير خواه ۽ سچي
 سنگتياڻي ۽ پياري زال ٿيڻ جي لائق آهي. انهي
 کي ائين ڄاڻ ته جن خدا تعاليٰ تنهنجي لاءِ آسمان
 مان برڪت ۽ سعادت موڪلي آهي، انهي سان
 اهڙي محبت ۽ مهرباني ڪر جو هنکي جان کان
 ٻياري لڳين. اها تنهنجي گهر جي ڌياڻي ۽ ملڪيت
 جي مالڪياڻي آهي، تنهنڪري هنکي عزت ۽ آبرو

ڏي ته تنهنجا نوڪر به هن جو ادب رکن ۽ هنجو
حڪم مڃين.

واجبي سبب کان سواءِ هنجي مرضي ۽ جي مخالفت
نه ڪر. هوءَ تنهنجي ڏک پايائي آهي، تڏهن هنکي
پنهنجي سک پايائي نه ڪر. جي ڪو هنجو تصور ڏسين
ته آهي ۽ لاءِ هنکي نرمي سان سمجهاءِ ۽ فهمائش
ڏي. سختي ۽ زبردستي سان هنکي مطيع ۽ فرمان
بردار نه ڪر. هنکي پنهنجو همراز ڄاڻي، منجهس
ويساه رک، جيڪا صلاح هوءَ توکي ڏيندي سا
ضرور سچي هوندي. هوءَ توهان دغا ڪڏهن نه
ڪندي. پا سڀ خيال ڇڏي، هنجي صحبت ۽ محبت
۾ سچو ره، جو هوءَ تنهنجي ٻارن جي ماءُ آهي.

جڏهن هنکي ڪو درد يا بيماري ٿي تڏهن
شفقت ۽ نرم دليءَ سان هنکي دلايو ڏي. تنهنجي
رڳي مهرباني ۽ محبت جي هڪڙي نظر، هنجو درد
دور ڪري ڇڏيندي ۽ هنکي شفا بخشيندي. جيڪي
ڏهه طبيب ڪندا تنهن کان وڌيڪ اها نظر مفيد
۽ اثرناڪ ٿيندي.

هوءَ مرست ڪري تازو بدن ۽ نازڪ طبيعت
آهي، هنجي ضعيفائي ڏي ڏسي، هن سان ڏاڍائي يا
سختي نه ڪر. ياد رک ته تون پاڻ اگرچہ مرد آهين
ته به ڪم طاقت ۽ بيوس انسان آهين.

فصل ۲۵۰ - ڀي ۽

تون جو اولاد وارو آھين، تنهنڪي ويچار ڪرڻ.
گهرجي ته توتي ڪيترو نه ٻار رکيل آهي! جيڪو
ٻار ٿو ڄڻو آهي، تنهنڪي ٻالي وڏو ڪرڻ توتي
فرض آهي. توتي اها ڳالهه به تعق رهي ٿي ته
تنهنجو ٻار، تنهنجي لاءِ دعا ٿي يا پٽ ٿي ۽ قوم
جي لاءِ ڪمائڻو ٿي يا نڪم وٺي. ڪڇي ۽ ڀي
هنڪي پوري تعليم ڏي ۽ هنجي دل ۾ سچ ۽ ڏاهپ
جو اثر ڄما. هنجي طبع جو ميل سلوم ڪري، ننڍپڻ
۾ ئي هنڪي سنئين ۽ پوري رستي تي بيهار، ۽ نظر
رک ته جڻ وڏو ٿيندو وڃي تيئن بچڙيون عاد تون
زور نه وٺنديون وڃن.

اهڙي ۽ سنڀال سان هو جبل تي پيٺل درخت
وانگي وڌندو ويندو ۽ انجي چوڻي، پلن جي سڀني
وٽن کان مٿي پيٺي ڏسڻ ۾ ايندي. ڪريل پٽ،
ٻي ۽ جي لاءِ خواري ۽ شرمندگي آهي، پر چڱو ۽
سڌريل پٽ، سندس پري ۽ جي عزت ۽ آبرو آهي.
اها زمين تنهنجي آهي، تنهن کي پوک کان سواءِ
چڏي نه ڏي، جيڪو ٻج منجهس پوکيندڻ سولڻدين.

هنڪي فرمانبرداري سڀڪار ته هو سدائين توکي
خوش رکي، هن کي ادب ۽ حيا سڀڪار ته ڪڏهن
۽ شرمندو نه ٿي، هنکي احسان مڃڻ سڀڪار ته ڳڻا

فائدا حاصل ٿينس. هن کي احسان ڪرڻ سیکار ته
 هردلعزیز ٿئي ۽ هنکي پرهیز سیکار ته تندرست رهي.
 هنکي سیانپ ۽ دوراندیشي سیکار ته چڱي نصیب
 وارو ٿئي ۽ هنکي محنت سیکار ته هو رولتند ٿئي.
 هنکي نیکی ۽ خدا ترسي سیکار ته هوسکیوموت
 مری ۽ هنکي انصاف سیکار ته جهان ۾ عزت حاصل
 ڪري ۽ هن کي سہت ۽ سچائي سیکار ته هو اندر
 جي چڪن کان چٽي.

فصل ذہون - پٽ

خدا تعالیٰ، جيڪي جانور خلقیا آهن تن مان انسان
 کسي عقل سڪڻ گهرجي ۽ جيڪا نصیحت هو ڏین
 سا پاڻ مان لاڳو ڪرڻ گهرجی.

منهنجا پٽ! تون جهنگل پیاپان ۾ وڃي ننڍي
 لڙائي ۽ کي ڏس ۽ جيڪي هو چوي یا ڪري سونهن
 سان هنداءُ! هو پنهنجي پوڙهي پيءُ کي پنهنجن ڀرن
 تي کڻي، سلامت آڻي لاهي ٿو ۽ انکي کاڌو پهچائي ٿو.
 اولاد جي فرمانبرداري ۽ صالحائي، عنبر ۽ عود
 کان زیادہ سڀني آهي، بلڪه گلن جي باغ مان جا
 خوشبوءِ، هوا کڻي ايندي آهي تنهن کان به وڌيڪ
 فرحت ڏيندڙ آهي. تنهنڪري پنهنجي پيءُ جو احسان
 رهي، جو هن توکي حياتي ڏني آهي ۽ پنهنجي ماءُ
 جو شڪرگذار رهي، جو هن توکي پرورش ڏني آهي.

جيڪي تنهنجو پيءُ چوي سو ڪن لائي ٻڌو،
چالاءُ جو آهو تنهنجي چڱائي لاءِ آهي. جيڪا نصيحت
هو توکي ڪري تنهن تي ڌيان ڏي، جو آها هڻو، دل
جي جوش ۽ محبت کان ٿو ڪري.

هن، تنهنجي سک ۽ فائدي لاءِ ڪهڻي سنڀال ڪئي
آهي ۽ تنهنجي آرام ۽ آسائش لاءِ ڪهڻي مٿا هنيو
آهن، تنهن ڪري پيريءَ ۾ هن جو ادب رک ۽
هن کي عزت ڏي ۽ اچن ۾ هن کي خوار ۽ بي
آرو نه ڪر.

پنهنجي نالي ۽ پيوسائيءَ جا ڏينهن ياد ڪر ۽
پنهنجي جوانيءَ جي چالاڪيءَ ۽ ٿرڻائيءَ تي خيال
ڪر ۽ پوءِ پنهنجي هلي پيءُ ماءُ جي ضعيفيءَ ۽
ڪمزوريءَ تي قياس ڪر ۽ هنن جي چرڙ ۽ خفي
تان گذر ڪر ۽ حياتيءَ جي زوال ۾ هنن کي مدد
ڏي ۽ هنن جي پوئواري ڪر. ائين ڪندي ته هو
ويچارا وڌي ۽ عمر ۾ دل جي آرام سان پنهنجا پسا
پورا ڪندا ۽ تنهنجا پٽ به تنهنجي مثال تي هلندا
۽ توهان عزت ۽ محبت جو سلوڪ ڪندا.

فصل چوٿون - ڀاڱو

اوهين سڀ هڪڙي پيءُ جا پٽ آهيو، جنهن اوهان
سڀني جي هڪجهڙي سنڀال ڪئي آهي، ۽ هڪڙي

ماء جي جهوليءَ ۾ ٻليا آهيو، جنهن اوهان سڀني کي هڪجهڙو کير پياريو آهي، تنهنڪري اوهان پاڻن جي وچ ۾ محبت ۽ اتفاق هئڻ گهرجي، ته پوءِ اوهانجي پيءُ جي گهر ۾ هميشه صلح ۽ سک هليو اچي. جڏهن وري هڪ ٻئي کان ڌار ٿي، وڃي دنيا جي ڌنڌن ۾ مشغول ٿيو، تڏهن ياد رکو ته اوهانجي وچ ۾ يگانگيءَ جو ڪهڙو نه گنڊ آهي! ڪنهن ٻئي پيگاني کي، پنهنجي رت کان وڌيڪ نه پايو.

جيڪڏهن تنهنجو پيءُ، مصيبت يا مفلسيءَ ۾ گرفتار آهي ته انهيءَ کي مدد ڏي، جي تنهنجي ڀيڻ مشڪلات ۾ آهي ته انهيءَ کان پڇر ٻا-ون ڪر. انهيءَ ڪري تنهنجي پيءُ جي مالڪيت مان سندس سڄي ٻڙهيءَ کي مدد ايندي ۽ سندس سنڀال ۽ تعليم جي اثر کان اوهانجي، هڪ ٻئي سان محبت قائم رهندي ايندي.

باب پنجون

ماڻهن جي وچ ۾ قدرتي ۽ اتفاقي تفاوت.
فصل پهرئون - عاقل ۽ جاهل

عقل ۽ سمجهه جي ذات، خدا تعاليٰ جي خزاني مان ٿي ٿئي، اهو جيئن مناسب ۽ چڱو ڄاڻي ٿو تيئن سڀڪنهن کي قدر آهر اها بخشش عطا ڪري ٿو. جي هن توکي عقل ڏنو ۽ سچ جو علم عطا ڪيو

آهي ته آهو تون جاهلن جي ڪم آڻ ته هننڪي تعليم ملي ۽ فائدو حاصل ٿئي ۽ پاڻون وڌيڪ ڏاهن جي اڳيان آهو پيش ڪر ته انهيءَ مان توکي سڌارو ۽ ترقي حاصل ٿئي.

بيعتل کان عاقل، پاڻڪي زياده نادان ٿو ڄاڻي. ڏاهو ماڻهو اڪثر، گهڻا شڪ ڪندو آهي ۽ ذري ذري دل جا خيال پيو بدلائيندو آهي ۽ پر بيعتل، هوڏي ٿيندو آهي ۽ پنهنجيءَ ڳالهه ۾ ڪوبه شڪ ڪونه ڀوندو اٿس. هو پنهنجي نادانيءَ کان ٻي سڀڪا شئي ڄاڻي ٿو.

جهل ۽ نادانيءَ تي فخر ڪرڻ ڪراحت جهڙي ڳالهه آهي ۽ گهڻي ڳالهائون مان بيعتل جي پيوڻي ظاهر ٿئي ٿي. انهيءَ هوندي به عقل واري جو آهو ڪم آهي ته بيعتلن جي بيحيائيءَ تي تحمل ڪري ۽ جيڪي ناممڪن ۽ اجايون ڳالهيون هو ڪن سي صبر سان ٻڌي ۽ هننجي ان ڄاڻائيءَ تي افسوس ڪاڻهي. انهيءَ هوندي به خود پسنديءَ ۽ هٿ ڪري ٿيندڙ نڪي پنهنجي دانائيءَ ۽ سياڻپ جي پٺاڪه هڻ! انسان جي سمجهه ۽ سياڻپ ڪهڙي به اعليٰ هجي ته به رڳي انداڻي ۽ ناداني آهي. ڏاهو ماڻهو، پنهنجي ڪم فهمي ۽ عاجزي معلوم ڪري نماڻو رهي ٿو، هو ڪشالو ڪري ۽ مڏو هڻي ٿو ته به قابليت جي

قابل نہ پيو ٿئي. پر پيقل، پنهنجي دل جي تانگهي پاڻيءَ ۾ ليو پاڻي، تري ۾ جيڪي پھڻيون پيل ڏسي ٿو تن تي نهايت گھڻو خوش ٿئي ٿو، آهي هُو ڪڍي وٺي ٿو ۽ موتي ڪري جهان کي ڏيکاري ٿو ۽ پنهنجن عزيزن خوڻن جي تعريف ٻڌي پاڻ ۾ پنهنجي تعريف ڪري ٿو. هو خسيس ۽ ڪين جهڙين ڳالهين ۾ هٿيار ۽ قابل هئڻ جي پٽاڪ هڻي ٿو ۽ هر جن ڳالهين بابت اڻڄاڻ رهڻ شرم آهي انهن جي هڪاڀر سمجهه نٿي پوي. خود ڏاهپ جي رستي تي هلندي ۾ هو پيقل جي پٺيان مٿا پيو هڻي ۽ سندس ايتري محنت جو انعام رڳي نا آسپدي ۽ شرمندگي آهي. پر ڏاهو ماڻهو علم ۽ واقفيت ڪرڻ سان پنهنجو مايو وڌائي ٿو ۽ هنر سڌارڻ ڪري هنکي ڏاڍي خوشي ٿي ٿئي ۽ خلق کي ڪمائڻي هئڻ سبب، هو پنهنجو فخر ۽ مان ٿو ڄاڻي. انهيءَ هوندي ۾ هنجي نظر ۾ نيڪي حاصل ڪرڻ تمام اعليٰ قسم جي علميت ۽ قابليت آهي ۽ سعادت جي علم حاصل ڪرڻ لاءِ هو ساري عمر محنت ڪري ٿو.

فصل ٻه - غريب ۽ دلدار

جنهن ماڻهوءَ کي خدا دولت ڏني آهي ۽ انهيءَ کي سڃاڻي ڪم آڻڻ لاءِ دل جو ميل ڏنو آهي تنهن تي چڻ هن خاص مهرباني ڪئي آهي ۽ گھڻو راضو

ڏيکاريو آهي. هو پنهنجيءَ دولت کي ڏسي سرهو
ٿئي ٿو، ڇا لاءِ جو هو ڄاڻي ٿو ته انهيءَ مان سونگي
خير ڪرڻ جا آيا ملن ٿا.

جن غريبن کي اهنج ايذا ٻهٽل آهي تنجي هو
سپال لهي ٿو. هو ضعيفن کي، زور وارن جي هٿان
پڙجن ٿو ڏئي. هو رحم ۽ قياس جو ڳا مائهو ڳولي
هٿ ڪري ٿو. انهن جي گهڻي تلافي ڪري ٿو.
جيڪي هنن کي گهريل آهي سو مناسب طرح موجود
ڪري ڏين ٿو ۽ ڏيک ويڪ ڪونه ٿو ڪري ۽
لائق قابل ماڻهوءَ کي هو مدد ڪري ٿو ۽ انعام
ڏئي ٿو. عام ۽ حڪمت واري ماڻهوءَ کي هو همٿائي
ٿو ۽ ڪمائي ۽ هنر واري ماڻهوءَ کي بخشش ڏيڻ
سان هنجو درجو وڌائي ٿو. هو وڏا ڪم جاري
ڪري ٿو، جنهنڪري ملڪ ۾ دولت به وڌي ٿي
۽ پورهيتن کي پورهيو به ملي ٿو. هو نيون نيون
رٿون ڪڍي ٿو، جنهن ڪري هنر مندري وڃن ٿا.

جيڪي پنهنجي ڪائن ۽ واپرائڻ کان وڌيڪ
ڄاڻي ٿو سو غريبن جو حق سمجهي ٿو ۽ انهيءَ کان
هنن کي نااميد نهو رکي. هنجي دل جي بزرگيءَ ۽
سخاوت کي سندس دولت نٿي روڪي، تنهنڪري
دولت جي ڪري هنن کي خوشي حاصل ٿئي ٿي، جا
سڄي ۽ بي عيب آهي.

پر ہر حال انہی ۽ ماڻھوءَ جا، جو مال گڏ ڪري رکي ٿو ۽ رڳو انهيءَ جي ميڙڻ ۽ هٿ ڪرڻ ڪري خوش ٿئي ٿو. هو غريبن کي ڏجها ڏئي ٿو ۽ هننجي محنت ۽ ڪشالي تي هنکي ڪوبه قياس ڪونه ٿو ٻوي، ۽ ٻين کي نيورڻ سان، هو پنهنجي دولت وڌائي ٿو ۽ هن تي ڪوبه ترس نٿو کائي، پاڪ جي خاني خراب ٿي وڃڻ جو به هنجي دل تي ڪو اثر نٿو ٿئي.

بيم ۽ چوري جون هنجون، هو کير وانگر ٻي وڃي ٿو ۽ زن زال جون رڙيون، هنجي لاءِ هڪڙو مٿو راڳ آهي. ماما جي محبت، هنجي دل کي ڏاڍو ڪري ڇڏي ٿي. ڪنهن به ڏک يا درد جو انهيءَ تي اثر ئي ڪونه ٿو ٿئي.

۽ ظلم جي خرابي ۽ بي انصافيءَ جي ٻٽ هنجي پٺيان لڳي اچي ۽ هو هميشه ڊپ ۽ فڪر ۾ گذاري ٿو. دل جا وسواس ۽ اندر جون گشتيون ۽ هيج واريون خواهشون، انهن خرابين ۽ مصيبتن جو هنکان وڃڻ ٿيون، جي هن ٻين تي آندڙون آهن، جيڪي ڇڪ هنجي اندر ۾ پون ٿا تنجي به نسبت، غريبن ۽ ڪنگالن جا ڏک ڪي به ڪين آهن. غريب ماڻھوءَ کي دلجاء ڪرڻ ۽ خوش ٿيڻ گهرجي جو ائين ڪرڻ لاءِ هنکي گهڻا سبب آهن. هو آرام ۽ فرخت سان ويهي ٽڪر کائي ٿو، هن وٽ خوشامدي يا ٻڌاڪي اچي گڏ ٿي، مفت جي ماني

ڪاٺي ڪپائي ٿا ڇڏين. هنڪي نوڪرن ۽ ٻين تعاون رکندڙن جو انتظار ڪونه ٿو ٿئي، نڪي پنهنجي مڱڻ وارا هنڪي ستائين ٿا. جي هن وٽ دنيا دارن وارا لذت ۽ سٺا طعام ڪينهن ته انهن جي بيمارين کان به هوجڻو پيو آهي.

جيڪا ماني هڻڪاٺي ٿو سا هنڪي مٺي نه ٿي لڳي ڇا؟ جيڪو پاڻي هو پٽي ٿو سو هنجي آڇ ٿو لاهي ڇا؟ پيشڪ، اهي دنيا دارن جي شراب ۽ ڪباب کان هنڪي وڌيڪ لذت ڏين ٿا.

پورهئي ۽ ڪمائيءَ ڪرڻ ڪري هو تندرست رهي ٿو ۽ انهيءَ ڪري هنڪي اهو آرام حاصل آهي، جو دنيا دارن کي سستي پيدا ڪندڙ نرم بستري مان حاصل ٿو ٿئي. هنجون خواهشون به غريباليون آهن، قناعت ڪرڻ مان هن جي روح کي جا راحت اچي ٿي، سا دولت ۽ دٻڊي حاصل ڪرڻ مان نه ٿي اچي. تنهنڪري نڪي دنيا دار کي پنهنجيءَ دنيا تي منور ٿيڻ کپي ۽ نڪي غريب کي پنهنجي غريبيءَ تي نااميد رهڻ کپي، ڇا لاءِ جو خدا تعاليٰ، پنهنجي کي پنهنجي قدرت سان قدر آهر وسعت ڏئي ٿو، انهيءَ جيڪا حڪمت آهي سا بيقطن جي سمجهڻ جي ناهي.

فصل ٽهرو - لڏي ۽ ڏوڪر

پٽي جي نوڪر هئڻ ڪري تون دلير گهڻو ارمان

نہ ڪر، اها خدا جي حڪمت ۽ تجويز آهي ۽ انهيءَ مان
گهڻا فائدا آهن، اها توکي دنيا جي گهڻن فڪرن
۽ ڪوشش ڪان ڇڏائي ٿي.

نوڪر جي عزت، سندس ايمانداري ۽ ر آهي، هنجو
تمام وڏو ڪم، تابعداري ۽ فرمانبداري آهي. تنهنڪري
جي تنهنجو ڏٺي توکي چيڻي تي ته ماڻ ڪري ٻڌ ۽
ورندي نه ڏي. تنهنجو اهو صبر ۽ تحمل هو ڪڏهن
ڪين وساريندو. هنجي فائدي جو گهڻو خيال رک،
هنجو ڪم ڪار ڪوشش ۽ چالاڪي سان ڪر ۽
جيڪو ويسا هو تو به رکي ٿو تنهن تي پورو ره،
تنهنجو وقت ۽ پورهيو هن جي ملڪ آهي، تنهن
ڪري هن سان ڪهت ۽ لڳي نه ڪر، چالاڪ جو
انهن جو هو توکي اجورو ڏئي ٿو.

تون جو ڏٺي آهين، سو جي پائين ته تنهنجو
نوڪر نه ۽ ايماندار رهي ته هن سان انصاف جي
رستي هل، جي پائين ته هو فرمانبردار رهي ته هن
کي سمجهي، خيال سان حڪم ڏي، آخر هو به تو
جهڙو انسان آهي، سختي ۽ بي انصافيءَ مان ڊپ پيدا
ٿئي ٿو، نه پيار ۽ ادب. سختيءَ سان نرمي ڪڍ ۽
حڪم سان مهرباني ملا، انهيءَ طرح تنهنجي فهمائين،
هن جي دل تي اثر ڪندي ۽ هو خوشيءَ سان پنهنجا
فرض ادا ڪندو.

احسانمندیء جي ڪري هو تنهنجي نوڪري
 ايمانداريءَ سان ڏيندو ۽ محبت جي ڪري هو خوشيءَ
 سان تنهنجي فرمانبرداري ڪندو ۽ انهيءَ جي عوض
 ۾ توکي به مناسب آهي ته سندس محبت ۽ محبت جو
 کيس پورو انعام ڏين.

فصل چوٿون - حاڪم ۽ رعيت

تون خدا جو پيارو آهين، جو توکي تو جهڙن
 ماڻهن چونڊي، پنهنجي مٿان حاڪم ڪري رکيو آهي
 ۽ وڏي اختياري ڏني آهي، تنهن ڪري توکي
 گهرجي ته جيترو پنهنجي درجي ۽ مان شان جو خيال
 رکين تنهن کان وڌ انهن ماڻهن جي حق ادا ڪرڻ
 جو خيال رکين ۽ سمجهين ته هٿن، جو تو ۾ ايترو
 ويساه رکيو آهي سو ڪيتري قدر ضروري آهي ۽
 ڪهڙي مطلب تي؟ توکي بادشاهي ڪهڙا پيا آهن،
 تون تخت تي ويٺو آهين، بادشاهي چٽ تنهنجي مٿي
 تي آهي، شاهي عصا تنهنجي هٿ ۾ آهي، اهي سڀ
 نشانيون توکي پنهنجي لاءِ نه ڏنيون ويون هيون،
 انهن مان اهو مطلب نه هو ته توکي فائدو پهچي،
 پر پنهنجي ملڪ کي فائدو پهچي.

بادشاه جي وڏائي ۽ تعريف، سندس رعيت جي
 سک ۾ آهي، هن جي قوت ۽ اختياري، ماڻهن جي
 دلين تي منحصر آهي. بادشاه جي دل، سندس درجي

جي وڌائي ۽ موافق وڌي، وڌي ٿئي ٿي، هو انهن وڌين وڌين ڳالهين جا خيال پڄائي ٿو ۽ انهن وڌن وڌن ڪمن ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، جي سندس حڪم موافق ۽ شان وٽان آهن. هو پنهنجي ملڪ جا ڏاها ماڻهو سڏي، گڏ ڪري ٿو، هو انهن سڀني سان بي حجاب ٿي صلاح مصلحت ڪري ٿو ۽ انهن جو رايو وٺي ٿو. هو پنهنجي رعيتي ماڻهن منجهان، خيال ۽ ويچار سان چونڊ ڪري ٿو ۽ انهن مان جيڪي قابل ۽ لائق ماڻهو ڏسي ٿو، تن کي سندن لياقت آهر عهدا ڏئي ٿو، هن جا عملدار يا ننڍا حاڪم، انصاف وارا آهن، هن جا وزير ۽ امير، ڏاها آهن ۽ هن جا مقرب، ايماندار ۽ سچا آهن. هن جي تحريڪ سان، عام ترقي ڪن ٿا ۽ هن جي خيال رکڻ سان، هنر زور وٺن ٿا.

پڙهيل ۽ هنرمند ماڻهن جي صحبت مان هن کي خوشي حاصل ٿئي ٿي، انهن جي دلين ۾ هو شوق ۽ همت جا ڳاڻي ٿو، جنهن ڪري انهن جي محنت جي نتيجن مان سندس ملڪ زور وٺي ٿو.

جيڪو سوداگر واپار وڌائي ٿو تنهنجي همت، جيڪو زميندار زمين سڌاري، آبادي وڌائي ٿو تنهنجي اٽڪل ۽ تجويز، جيڪي علم ۽ هنر وارا ماڻهو سڌارا ڪن ٿا تن جي چالاڪي ۽ دانائي، انهن سڀني کي

هو جهجهي آفرين ۽ عمدي انعام ڏيڻ سان همتائي ٿو. هو نوان نوان شهر ٻڌائي ٿو، وڏا وڏا چؤاز جوڙائي ٿو، خلق جي آسائش ۽ سلامتيءَ لاءِ نهرون ۽ واھ ڪوٺائي ٿو. هن جي رعيت، دولت گڏ ڪري ٿي ۽ هن جي ملڪ جو زور وڌي ٿو. هو انصاف ۽ ڏاھپ سان قاعدا قانون جوڙي ٿو. هن جي رعيت، پنهنجي پورهئي جو قل خير ۽ سلامتيءَ سان ڀرڳي ٿي ۽ انهيءَ جو سک، انهن قاعدن جي پيروي ۽ تابعداري ڪرڻ ۾ آهي. فيصلن ڪرڻ ۾ هو رحم جي نظر رکي ٿو، پر ڏوهارين کي سزا ڏيڻ ۾ هو سخت آهي ۽ طرفداري ڪانه ڏوڪري. هو ماڻهن جون فريادون ٻڌي ٿو. ظلم ڪندڙن جون هو ٻانهون ٻڌي ٿو ۽ خلق کي انهن جي ايذاءَ کان بچائي ٿو. انهيءَ ڪري ماڻهو هن کي ابو ڪري سمجهن ٿا ۽ هن جو ادب رکن ٿا ۽ هن کي پيار ڪن ٿا. هو هن کي پنهنجي سک جو سنڀاليندڙ ۽ نگهبان ڄاڻن ٿا. هن جي ايتري پيار ڪري هن جي دل ۾ به ماڻهن جي محبت پيدا ٿئي ٿي ۽ هنن جي سک ۽ سلامتيءَ جو هن کي فڪر رهي ٿو. هن جي برخلاف ڪوبه رنج ماڻهن جي دلين ۾ پيدا نٿو ٿئي، هن جي دشمنن جي حرڪتن مان هن جي ملڪ کي ڪوبه خوف يا نقصان ڪونه ٿو رسي. هن جي رعيت ساڻس سڄي ۽ وفادار آهي، اها خوف جي وقت ۾ هن جي بچاءَ لاءِ

مضبوط قلعي وانگي ٿي بيهي ٿي. دشمن جو لشڪر
هنن جي آڳيان ائين پڄي ٿو جيئن واڻ جي آڳيان
ڪڪر. ماڻهن جي گهرن ۾ سدائين سک ۽ سلامتي
رهي ٿي ۽ هنن جي حڪومت هميشه زور ۽ دٻدٻي
سان هلي ٿي.

باب چهون

قومي فرض

فصل پهرتون - گهرخواري

جڏهن تون پنهنجي احتياج جو خيال ڪرين،
جڏهن تون پنهنجي عاجزي ۽ ضعيفائي معلوم ڪرين
تڏهن توکي خدا تعاليٰ جي فضل ۽ ڪرم جو شڪر
گذار رهڻو ڪپي، جنهن توکي عقل ۽ هوش ڏنو آهي،
گالهائين جي سگهه ڏني آهي ۽ توکي ڪڙم ٿيڻي
جي صحبت ۽ قوم جي سنگت ۾ رکيو اٿس، انهيءَ
لاءِ ته اوهين هڪ ٻئي کي مدد ڏيو ۽ هڪ ٻئي
سان ڀلائي ڪريو. تنهنجي خوراڪ، تنهنجي پوشاڪ،
تنهنجو گهر ۾ رهڻ جو سڪ، تنهنجو اهنج ايذا ڪان
پچاءُ، تنهنجي حياتيءَ جي خوشي ۽ دنيا جي آسائش،
اهي سڀ شيون توکي ٻين جي مدد سان موجود
ٿين ٿيون، جي جيڪر صحبت ۽ سنگت کان سواءِ

ڪڏهن به حاصل ٿي نه سگهن. تنهن ڪري توتي حق آهي ته ٻين ماڻهن جو به ائين خير گهرين جيئن تنهنجي لاءِ هنن جي خيرخواهي ضروري آهي.

جهڙيءَ طرح گل جي خوشبوءِ خود سندس وجود مان پيدا ٿئي ٿي تهڙيءَ طرح خلق جي خيرخواه به نيڪ ماڻهوءَ جي دل مان بائيهي نڪري جا ڪم پيدا ٿين ٿا. هن کي ازخود پنهنجي اندر مان آرام اچي ٿو ۽ پاڙي واري جي سک ۽ سڀاڳ مان خوشي حاصل ٿئي ٿي. هو ڪنهن جي ڪلا غيبت نٿو ٻڌي ۽ ٻين ماڻهن جا عيب ۽ تصور ٻڌي هن جي دل کي ڏاڍو درد ٿئي ٿو. هميشه هن جي اها خواهش آهي ته خير ۽ چڱائي ڪريان ۽ ٻئي جي اهڃاڻ اڏاءِ لاهڻ ڪري هن جي خود پنهنجي دل تان ٻار هلاڪو ٿئي ٿو. هن جي وڏيءَ دل جي خواهش ۾ خلق جي خوشي سڃاڻجي وڃي ٿي ۽ پنهنجي نيڪ نيتي ۽ خيرخواهيءَ سان هو ٻين جي سک وڌائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو.

فصل ٻيو - انصاف

خلق جي آرام ۽ سک جو انصاف تي تعلق آهي. هر ڪنهن شخص جي خوشي ۽ خورمي انهيءَ ۾ آهي ته جيڪي هن وٽ آهي سو هو خاطر جمعيءَ سان پنهنجي ڪم آڻي ۽ تنهنڪري تنهن جيءَ دل جيون جيڪي خواهشون آهن تن کي اعتدال جي حد اندر

رڪ، انهن کي انصاف جي اشاري ۽ هدايت تي منهنون
هلڻ ڏي. پنهنجي پاڙيسريءَ جي ملڪيت نه ٽڪڻ
هن جي ڪنهن به شيءِ کي مور هٿ نه لاءِ.

نه لالچ جي ڪري، نه چڙ اچڻ تي ۽ هن جي
جان کي جوکي ۾ وجهڻ جهڙو ڪو ڪم نه ڪر.
هن جي حال چال جي شڪايت ڪري، هنجي بدنامي
نه ڪر، نڪي هن تي ڪنهن به قسم جي ڪوڙي
شاهدي ڏي. هن جي نوڪر کي لالچائي پنهنجو نه
ڪر، انهيءَ لاءِ ته متان هن کي دغا ڏئي ڇڏي
وڃي، نڪي هن جي زال کي ربيي ٺهاري گمراه
ڪر ۽ بد ڪم تي بهار. انهيءَ مان هن جي دل
کي اهڙو درد ٿيندو جنهن جي تون دوائِي ڪانه
ڪري سگهندين ۽ هن کي اهڙو ايذاءُ ايندو جنهن جي
تون ڪابه تلافِي ڪري نه سگهندين. جيڪو به
وهنوار ماڻهن سان ڪري تنهن ۾ انصاف جي نظر
رڪ ۽ طرفداري يا پاسخطري نه ڪر ۽ هن سان اها
هلت ڪر جا تون پائين ته هو توهان ڪن. جيڪو
تو ۾ ويسام رکي ٿو تنهنجو اهو ويسام ايمانداريءَ
سان هورو ڪر ۽ هن سان ٺڳي يا دغا بازی نه ڪر،
هڪ ڇاڻ ته خدا تعاليٰ جي نظر ۾ دغا بازی، چوريءَ
کان به وڏو ڏوهه آهي.

غريبن سان ظلم نه ڪر ۽ مزورن جي مزوري
نه گهٽاءُ. جڏهن ڪا شيءِ فائدي تي وڪڻين تڏهن

هائو تي هٽ رڪي پوري پني فائدي تي راضي ره
 خريدار جي اڻڄاڻائيءَ يا غير واقفيت جو فائدو نه وٺ،
 جيڪو قرض توتي آهي سو ادا ڪرڻ چا لاءِ جو
 جنهن توتي پت رڪي توکي اڏارو ڏنو، تنهن تنهنجي
 معتبرائي ۽ ايمان تي ڀروسو رکيو، انهيءَ کي پنهنجو
 حق نه پهچائڻ يا اهو روڪڻ بي انصافي ۽ بي
 مروتِي آهي.

بچاڙيءَ ۾ هيءَ نصيحت ياد رک ته تون جو ٻين
 سان گڏ رهڻ وارو آهين سو پنهنجيءَ دل ۾ ويچار
 ڪري ڏسندو ويڃ، جي ياد چئي ته ڪنهن ڳالهه ۾
 ڪنهن ماڻهوءَ سان زبادتِي ڪئي اٿئي يا ڪا ٻيڃا
 هٿ ڪئي اٿئي ته انهيءَ جي لاءِ شرمندو ۽ پشيمان
 ٿي ۽ جيترو جلد ٿي سگهي اوترو حتي المقدور انهيءَ
 جي تلافِي ڪر.

فصل ڏهون - نهڪوڪاري

اهو ماڻهو نيڪبخت آهي، جنهن پنهنجي سڀني ۾
 خيرخواهي ۽ نيڪ نيتيءَ جو ٻج ٻوڪيو آهي، انهيءَ
 مان محبت ۽ نيڪوڪاري پيدا ٿئي ٿي. هنجي دل
 جي چشمي مان مروت ۽ مهربانيءَ جون نهرون وهي
 اٿي هلن ٿيون، جن مان خلق کي هر طرح جو فائدو
 پهچي ٿو، اهڙو ماڻهو غريبن کي مشڪلات ۾ مدد
 ڪري ٿو، حاسدن ۽ بدخواهن جي ڳالهين تي اعتبار

ٺٺو ڪري، ٺٺي هنن جي ڳلا تي ڪو خيال ڏئي
ٿو، هو ٻين جا قصور معاف ڪري ٿو ۽ دل تان
وساري ڇڏي ٿو، وير ۽ ڪينوهن جي اندر رهي
ٺٺو سگهي.

برائيءَ جي بد مان هو برائي ٺٺو ڪري، هو
پنهجن دشمنن کي به ٺٺو ڏيکاري، هنن جي ظلم
۽ بي انصافيءَ جي لاءِ هنن کي دوستن وانگي فقط
عتاب ڏئي ٿو.

ٻين ماڻهن جي ڏڪڻ ۽ تڪليفن تي هنن کي رحم
اچي ٿو، هو انهن جي مصيبتن جو ٻار هلاڪي ڪرڻ
جي ڪوشش ڪري ٿو. انهيءَ ڪم ۾ نتيجا پڻ
مان جا خوشي هنن کي پيدا ٿي ٿي سا هنن جي
محنت جو قدم آهي. هو ڪاوڙيلن ماڻهن جي ڪاوڙ
ڌري ڪري ٿو. تڪرار ۽ دشمنيءَ مان جيڪي
خراپيون پيدا ٿين ٿيون تن کي هو روڪڻ جي
ڪوشش ڪري ٿو. هو پنهنجي پاڙي ۾ صلح ۽ خير
خواهي وڌائي ٿو تنهنڪري ماڻهو هنن کي ساراهين
ٿا ۽ هنن کي دعائون ڪن ٿا.

فصل چوٿون - احساسِ دلي

جهڙيءَ طرح وڻ جون ٿاڙيون جيڪو رس پاڙ
مان چوسين ٿيون سو وري پاڙ ڏي موٽائين ٿيون

* جھڙيءَ طرح نديءَ شاخون ڪري پنهنجو پاڻي نٿي
 سنبڙ ۾ وجهي ٿي، جتان سندس اصل واري چشمي
 کي پاڻي پهچي ٿو، تهڙيءَ طرح احسان مڃڻ واري
 ماڻهوءَ جي دل موٽائي احسان ڪرڻ ۾ خوشي حاصل
 ڪري ٿي. هو ماڻس ڪيل احسان جي لاءِ شڪر
 گذار رهي ٿو * خوشيءَ سان ٿورو مڃي ٿو *
 احسان ڪرڻ واري ڏي ادب * اخلاص سان ٺهاري
 ٿو * جي موٽائي احسان ڪرڻ هن جي وس ۾ ناهي
 تہ هو اهو احسان هميشه دل تي تازو رکي ٿو
 * ساري عمر انهيءَ کي نٿو وساري.

سغا * مروت واري ماڻهوءَ جو هٿ آسماني
 ڪڪر وانگي آهي، جنهن مان مينهن جي وس
 ڪري گاهه گل * ميوا پيدا ٿين ٿا * نا احسانمند
 ماڻهوءَ جي دل وارياسي پٽ وانگي آهي، جو
 وڻندڙ مينهن جهٽ ۾ چهي وڃي ٿو * پٽ ۾
 لڪائي رکي ٿو * وري پيدا ڪي ۾ نٿو ڪري.

احسان ڪندڙ ماڻهوءَ تي حسد نه ڪر، نڪي
 جيڪو فائدو پهچائي ٿو تنهنجي لڪائن يا دٻائڻ
 جي ڪوشش ڪر، ڇاڪاڻ جو جيتوڻيڪ احسان ڪرڻ
 احسان ڪندڙ کان بهتر آهي * ڀلائي ڪرڻ مان
 ماڻهوءَ جو نالو ناموس نڪري ٿو، تڏهن بہ ٻئي
 جي احسان ڪندڙ ۾ هڪڙي قسم جي نيازمندي يا
 نمائائي آهي، جنهنجو دل تي اثر ٿئي ٿو * جسا

خدا جي توڙي انسان جي نظر ۾ پسنديءَ جي لائق آهي، پر مغرور ۽ مٿي مٿي ماڻهوءَ جو احسان نه ڪن، نڪي خود پسند ۽ لالچي ماڻهوءَ سان ڪو احسان ڪر. غرور ماڻهو، نيٺ توکي خوار ۽ شرمندو ڪندو، لالچي ماڻهو، ڪيتري تي به اصل راضي نه رهندو.

فصل پنجنون - سچائي

تون جو سچ جي سونهن تي عاشق آهين ۽ انهيءَ جي سادگي ۽ صفائيءَ تي سوهيو وٿين، سو انهيءَ پنهنجي محبوب جي پڇر مان ڇڏين ۽ انهيءَ سان سچو رهندو آهي، انهيءَ سان نينهن ٻاهر ڪري نيٺ توکي عزت ۽ ايمان حاصل ٿيندو. سچي جي زبان سندس دل ۾ ڪٽل آهي، جيڪي هو ڳالهائي ٿو تنهن ۾ ڪوڙ ۽ لڳيءَ جو نشان ئي ڪونهي. ڪوڙ ڳالهائڻ مهل هو ڏاڍو شرمندو ٿو ٿئي ۽ هنجو من منجهيو پوي، پر سچ ڳالهائڻ مهل هو ڏاڍي عقل ۽ هوش وارو پيو ڏسڻ ۾ اچي. هو مڙس وانگي پنهنجي عزت بچائڻ ۽ چڱي چال ثابت ڪرڻ لاءِ حجت ڪري ٿو، باقي ڪوڙي ۽ ڏونگي ماڻهوءَ جي ڳالهه تي هو خيال ئي نٿو آڻي ۽ انهيءَ کي نفرت ڪري ٿو. هو پاڻ سان سچو رهي ٿو، هنکي ڪنهن به ڪم ۾ حيراني يا پرشاني ڪانه ٿي ٿئي، سچ ڳالهائڻ ۾ هو ڏاڍو

ممت وارو آهي، باقي ڪوڙ ڳالهائڻ کان هو ڏاڍو
ڊڄي ٿو.

مڪر ۽ فريب ڪرڻ هنجو وڙ ناھي. هجي
وات جا لفظ هنجي دل جي خيالن سان موافق آهن.
بعد ۾ هنجي دل ۽ زبان هڪجهڙي آھي. انهيءَ
هوندي بہ هو ڏاڍي احتياط ۽ خبرداريءَ سان وات
پئي ٿو. هو پھرين خيال ڪري ٿو ۽ پوءِ جيڪي برابر
چاڻي ٿو ۽ مناسب سمجهي ٿو سو ڳالهائي ٿو. هو
سچيءَ دل سان دوستن وانگي صلاح مصلحت ڏئي ٿو.
هو بي حجاب ٿي عتاب ۽ فهمائش ڏئي ٿو ۽ جيڪو
انجام ڪري ٿو سو ضرور پورو ڪري ٿو. ۽ ڪوڙي
۽ ٺڳ جي دل، سندس چاڻيءَ ۾ لڪل رهي ٿي. هو
پنهنجي ڳالهه، سچ جي لباس ۾ لڪائي ٿو مگر دل جو
مطلب رڳو اهو اٿس تہ ٺڳي ڪريان. هو ڏک مھل
کڻي ٿو ۽ خوشيءَ مھل روئي ٿو ۽ جيڪي واتان
ڪڍندو، تنهنجي ڪا به معنيٰ يا حقيقت نہ هوندي. هو
انڌي ڪوٺي وانگي هميشه اونڌاهيءَ ۾ پيو مڪر
ڪندو ۽ پائيندو تہ مونکي ڪوبه جوڪو ڪونهي.
پر ڏينھن جي روشنائيءَ ۾ هنجو حوصلا خطا ٿيو وڃن
۽ جيڪا ڏوڙ منھن ۾ ڀوس ٿي سا ظاهر ظهور پئي
ڏسجي. هو هميشه پنهنجا ڏينھن، روڪ ۽ بندھن ۾
پيو گذاري. هنجي زبان ۽ هنجي دل مدائين پاڻ ۾
مخالف آهن. هو مٿا پيو هڻي ۽ معذرت پيو ڪري

تہ ماڻهو مونکي سچو سمجھن ۽ پاڻکي ڪوڙ ۽ ٺڳي ۽
 هي خيالن ۾ ويڙهيندو وڪوڙيندو وڃي.
 اڙي بيعتل! اڙي جاهل! ڇو پيو پاڻ لڪائڻ لاءِ
 عذاب مهين ۽ محنتون ڪرين؟ جيڪو پاڻکي ڏيکارڻ
 لاءِ سميو ٿو ڪرين تنهنجي بنسبت تہ اهي تڪليفون
 تمام سخت اٿئي. ڏاها ماڻهو تنهنجي ٺڳي ۽ ڪوڙ
 تي ڪلندا ۽ جڏهن اهو ڪوڙ جو پوڄڻ لهي ٻوند،
 تڏهن سارو جهان توتي ٿوليون ڪندو ۽ توکي
 ڏڪاريندو.

باب پنجون

خدا شناسي

خدا تعاليٰ وحدہ لا شريڪ آهي، آهو جهان جو
 جوڙيندڙ، پيدا ڪندڙ ۽ هلائيندڙ آهي. هو وڏو قدرت
 وارو آهي ۽ هميشه دائر قائم آهي ۽ سمجهه توڙي قياس
 کان ٻاهر آهي.

سچ خدا ناهي، اگرچہ هنجي نور جي هڪڙي تمام
 وڏي نشاني آهي. آهو دنيا کي روشني ڏئي ٿو ۽
 انهيءَ جي گرمي، دنيا جي هر قسم جي پيدائش کي
 حياتي ڏئي ٿي. انهيءَ کي خدا جو هڪڙو عجيب
 آواز چائي تعجب ڪا، مگر انهيءَ کي خدا چائي
 عبادت نہ ڪر. عبادت، تعريف ۽ شڪر گذاري انهيءَ
 جي جڳهه تي جو سڀ کان وڏو ۽ مٿي آهي ۽ جو

نهایت دانائینا آهي ۽ ڪريم رحيم آهي، جنهن پنهنجي ۽ قدرت سان آسمان پکيڙي ڇڏيا آهن ۽ تارن جي هلڻ لاءِ رستا مقرر ڪيا آهن، جنهن سمنڊ جي حد ٺهرائي ڇڏي آهي، جنهن کان ٻاهر هو لنگهي نٿو سگهي، جو طوفان کي اشاري سان ٻيھاري سگهي ٿو، جو جڏهن زمين کي لوڏو ڏئي ٿو تڏهن ملڪ ڏڪيو ۽ دھليو وڃن ۽ جڏهن کيوڻ ڇمڪائي ٿو تڏهن زبردست ۽ ڏالمر به ٻڍيو وڃن، جو رڳو هڪڙي اکر سان نوان عالم پيدا ڪري ٿو ۽ جڏهن وري اشارو ڪري ٿو تڏهن آهي هڪدم نيت نابود ٿيو وڃن. اهڙي قادر کان ڊڄ ۽ انهيءَ کي نه ڪاوڙاءِ ته متان توکي ناس ڪري ڇڏي.

خدا تعاليٰ جي حڪمت ۽ قدرت سڀ شئي ۾ ظاهر آهي، هو نهايت دانائيءَ ۽ ڏاهپ سان سڀ تي حڪم هلائي ٿو. هن دنيا جي هلائڻ لاءِ قاعدا جاري ڪيا آهن، جدا جدا انسانن جي طبيعتن ۾ هن عجب جهڙو تفاوت رکيو آهي. سڀڪو پنهنجي طبيعت موجب سندس مرضيءَ موافق هلي ٿو. هو سڀ جي خبر رکي ٿو ۽ هنکي سڀ خبر پوي ٿي، آئينده جا سڀ گجهه هنجي اڳيان کليل آهن. تنهنجي دل جا خيال هو سڀ ڏسي ٿو، تنهنجي اندر جا ارادا هو سڀ اڳتي ڄاڻي ٿو. هنجي غيب دانيءَ لاءِ ڪي به عارضي شرط ڪينهن. هنجي پيش بينيءَ لاءِ ڪي به

اتفاقي سبب ڪينهن. هنجڻا سڀ رستا حيرت جهڙا آهن. هنجون رتون ۽ تجويزون سمجهه کان ٻاهر آهن. هنجي عالم ۽ حڪمت جو آنت ئي ڪونهي. تنهن ڪري اهڙي علم ۽ حڪيم جي تون هر طرح پرستش ڪر. نياز ۽ نيزاريءَ سان هنجي اڳيان نر ۽ سجدو ڪر. آهو مالڪ، مهربان ۽ پلائي ڪندڙ آهي. هن پنهنجي رحم ۽ فضل سان هيءَ دنيا پيدا ڪئي آهي. هنجي مهرباني ۽ پلائي سندس سڀني ڪمن ۾ ظاهر آهي. هو ڪماليت جو ڪن ۽ چڱائي جو چڱو آهي. هنجي هٿ جي جڙيل مڃاڻا، هنجي چڱائيءَ جي تعريف ڪري ٿي، انهنجي خوشي ۽ سرهائي هنجي وڏي واکاڻ آهي. هن انهنڪي ظاهري حسن ڏٺو آهي، هو انهنڪي ڪاڌو پهچائي ٿو ۽ هالي ٿو. انهنڪي پيڙهي به پيڙهي سنڀالي ٿو. جي اسين پنهنجون اکيون آسمان ڏي ڪڍون ٿا ته هنجي نور جو تجلو چمڪندڙ ڏسون ٿا، جي هيٺ زمين تي نهاريون ٿا ته اها سندس پلائي سان پئي ڏسن ۽ اچي، جبل ۽ ميدان خوشيءَ سان هنجي تعريف جا گيت پيا ڳائين.

پر اي انسان! توتي هن خاص مهرباني ڪئي آهي، ٻين سڀني مخلوقن کان هن توکي زياده شرف ڏنو آهي. هن توکي عقل ڏنو آهي ته آهو پنهنجو وڏو درجو قائم رکيو اچين، هن توکي ٻولي ڏني

آهي ته ٽي قبيلا ۽ قومن ۾ رهي سڌارو ڪرين ۽ تنهنجي دل ۽ دماغ ۾ خيال ۽ ويچار جي طاقت ڏني اٿس ته سندس قدرت ۽ حڪمت معلوم ڪري سندس عبادت ۽ پرستش ڪرين. جيڪي قاعدا هن تنهنجي تعميل لاءِ هن دنيا ۾ جاري ڪيا آهن تن هن پنهنجي فضل سان تنهنجي طبيعت ۽ تنهنجن فرضن جي وچ ۾ اهڙي مناسبت رکي آهي جو هنجي حڪمن تي هن ڪري توکي پاڻهي سعادت ۽ سک پيو حاصل ٿيندو. انهيءَ ڀلي جي پلاين جي تون تعريف ڪر ۽ انهيءَ جي شڪر گذاريءَ جا شعر ڳاه ۽ انهيءَ جي رحمت ۽ قدرت جي عجائبن تي ماڻ ڪري فڪر ۽ ويچار ڪر ۽ دل سان انهيءَ جو بيحد احسان مڃ ۽ انهيءَ جي حڪمن ۽ قاعدن جي تابعداري ۽ چڱن عملن سان پنهنجي محبت ظاهر ڪر.

آهو خاوند، عدل ۽ انصاف وارو آهي، پنهنجن مخلوقن جي حق ۽ ناحق جو پاڻهي انصاف ڪندو. هن پنهنجي فضل ۽ ڪرم سان قاعدو ٺهرايو آهي سو انهيءَ قاعدي پيڻ واري کي ۽ نافرمانن ڪرڻ واري کي سزا ڪين ڏيندو ڇا؟ بي ڊيو ٿي اهڙو خيال نه ڪر ته تنهنجي سزا ۾ دير ٿي آهي، نڪي پنهنجي دل کي اهو دلاسو ڏي ته هو تنهنجن تقصيرن تان گذر پيو ڪري. هنکي پڪنهن جي دل جا ڳجهه چڱيءَ طرح روشن آهن ۽ اهي هنکي هر وقت ياد

آهن، هنکي ماڻهن جي منصبن ۽ درجن جي ڪا به پرواه ڪانهي.

اعليٰ ادنيٰ، غريب دنيا دار، عاقل جاهل، جذمن هن دنيا مان گذر ڪري ويندا تڏهن پنهنجن عملن آهر حتمالي جي هٿان هميشه جي جوکي جزا ۽ مڙا پائيندا. انهيءَ مهل گنهگار ڊپ ۽ خوف ۾ ڏڪندا ۽ نهڪ ۽ صالح ڀانها مندرس لطيف جي نظر هيٺ دڙا ماڻيندا، تنهنڪري پنهنجي سڄي ڄمار خدا جو خوف ڪر ۽ جيڪو رستو هن توکي بتايو آهي تنهن تي هل. ڇڏ ته **عادل** توکي نصيحت ڪري، **ڀروڙ ڳاري** توکي روڪي، **اذ صاف** تينجو هٿ وٺي هلي ۽ توکي رستو ڏيکاري، **احسان ڏهندي** توکي خدا جي شڪر ڳاري ۽ بندگي سيکاري اهي ڪن، توکي هن دنيا ۾ به سڪيو رکندا ۽ آخرت ۾ به هميشگيءَ جي خوشي ۽ رب جو راضو وٺي ڏيندا.

ڀاڱو ٻيو

باب پهريون

انسان

فصل پهريون - انسان جي جسم جي بناوت

اي انسان! تون جڏهن ضعيف، بيوس ۽ جاھل
آھين ۽ مٿيءَ مان جڙيل آھين تڏهن توکي نياز ۽
تمنائين جڳائي، تون ڪيئن ٿو بي انت قدرت ۽
حڪمت ڏي خيال ڊوڙائين؟ جيڪڏهن تون ڀانئين ٿو
ته انهيءَ قادر ذوالجلال جا عجيب اسرار ظاهر
طهور اکين سان ڏسين، ته پهرين پنهنجي جسم ۽
وجود تي ويچار ڪ.

هن توکي عجيب قدرت سان جوڙيو آهي ۽ تنهن
ڪري تون پنهنجي خالق جي تعريف ڪر ۽ انهيءَ
ڪنن خوف ڪر ۽ ادب سان انهيءَ جي پرستش
ڪري خدشي ظاهر ڪر. سڀني جانورن مان توکي
پيرن تي ڪڙو ڪيو اٿس، انهيءَ لاءِ ته تون هڪجا
ڪم چڱيءَ طرح ڏسي سگهين. ڇا لاءِ ڏسين؟ انهيءَ

لاء تہ پوء انهنجي تعريف ڪرين . ڇو تعريف ڪرين؟
انهيءَ لاءِ تہ پوءِ تون پنهنجي خالق ۽ ماري جڳ
جي آپائيندڙ جي عبادت ڪرين . رڳو توکي عقل ڇو
ڏنو اٿس ۽ توکي ڪٿان ٿو اچي؟

گوشت ۾ خيال ڪرڻ جي طاقت ڪانهي، هڏن
۾ سمجهڻ جي سگهه ڪانه ٿي ٿئي. شينهن کي اها
خبر ڪانهي تہ مون کي نيٺ ڪيئن ڪاٽيندا، ٻڪري
کي اها سمجهه ڪانهي تہ مون کي ڪهڻ جي لاءِ
ٿا ڪارائين.

جيڪي تون ظاهر ظهور ڏسين ٿو، تنهن کان
ٻي طرح جي ڪا شيءِ تو ۾ رکيل آهي، جيڪي
حواسن جي وسيلي توکي معلوم ٿئي ٿو تنهن کان
مٿي ڪا ٻي شيءِ توکي خبر رسائي ٿي. خيال ڪري
ڏس تہ اها شيءِ ڪهڙي آهي؟ جذبن اها شيءِ
تنهنجي بت مان نڪري وڃي ٿي تڏهن تنهنجو بدن
هڪڙي هنڌ پئجو رهي، انهيءَ مان ظاهر آهي تہ
اها شيءِ تنهنجي جسم جو پاڻو ناهي. اها غير
جسمي يا غير مادي واري آهي، تنهنڪري هميشه
جڳا ڪرڻ واري آهي. اها پنهنجي مرضيءَ تي
چري پري، ڪم ڪار ڪري سگهي ٿي، تنهنڪري
پنهنجن ڪمن جي لاءِ جوابدار آهي.

گذر جا ڏند، گاه پتي ڇٻاڙي سگهن ٿا، تڏهن

۾ ڪا گڏهه ڪي خبر آهي ته ڪاڏي مان ڪهڙو
فائدو آهي؟ واڳونءَ جي پٺيءَ جو ڪنڊو اهڙو منهن
آهي جهڙو تنهنجو، تڏهن به هو تو وانگي ڪڙو تڙو
بهي سگهي ٿو؟

خدا تعاليٰ جيئن توکي خلقيو تيئن هنکي به
خلقيائين ۽ ۾ هنن سڀني کان پوءِ توکي پيدا ڪيائين،
انهن سڀني تي توکي شرف ۽ اختيار ڏنائين ۽ پنهنجي
روح مان هن توکي ذرو ڏنو، جنهن جي وسيلي
توکي عقل ۽ هوش آيو، تنهنڪري توکي ڄاڻ
گهرجي ته تون اشرف المخلوقات آهين ۽ ساري خلقت
جو فخر آهين! توکي سمجهڻ کپي ته تون جسمي
مادي ۽ خدائي ذات جي وچ ۾ ڳنڍيا پيوند آهين.
ڏس ته خود خدا جو جزو تو ۾ موجود آهي، تڏهن
پنهنجي شرافت ۽ عزت ڏي نهار ۽ خسي ۽ خراب
ڪمن ڪرڻ سان پنهنجو درجو نه گهٽاءِ.

نانگ ۾ مومٽار زهر ڪنهن رکيو آهي؟ گهوڙي
۾ شوخي ۽ مستي ڪنهن وڌي آهي؟ انهيءَ جنهن
توکي سمجه ڏني ته هڪڙي کي پنهنجن پيرن هيٺ
ٽاڙي مار ۽ ٻئي کي هيرائي هيرائي ساريءَ جي
ڪرڻ آڻ.

فصل ٻه - حواسن جو فائدو

پنهنجي بدن جي انهيءَ ڪري ٻڌاڪ نه هئڻ ته

آهو پهرين پيدا ڪيو ويو هو، نڪي پنهنجي منزل
کي انهيءَ ڪري وڌاءِ ته منجهس روح رهي ٿو.
گهر جو ڏئي، گهر جي ڀتين کان زياده شريف ۽
عزیز ڪين آهي ڇا؟

آن پوکڻ کان اڳي پهرين زمين ٺاهڻ ۽ منوارڻ
گهرجي، ڪنڀر کي ٿانون جوڙڻ کان اڳي پهرين
پنهنجي نھائين جوڙڻ کي.

جهڙيءَ طرح خدا تعاليٰ، سمنڊن کي سر ڪري
ته اوهان جون لورون هن پاسي لڙن ۽ نه اُتي پاسي،
۽ هيترو چڙهن ۽ نه مٿي، تهڙيءَ طرح تنهنجي روح
کي به تنهنجي بدن تي حڪم هلائڻ گهرجي ۽
انهيءَ کي پنهنجي تابع رکڻ کپي. تنهنجو روح،
تنهنجي جسر جو بادشاهه آهي، انهيءَ جي رعيت مان
ڪنهن کي به باغي ٿي، سندس برخلاف فساد ڪرڻ
نه ڏي. تنهنجو بدن، گویا ڌرتيءَ جو گولو
آهي ۽ تنهنجا هڏا، گویا ٽپ آهن، جن تي اهو
بيٺل آهي.

جهڙيءَ طرح سمنڊن جي بخار مان جبلن تي چشما
ٿين ٿا، جنجو پاڻي، ندين جي رستي وهي وري به
اچي سمنڊ ۾ پوي ٿو، تهڙيءَ طرح تنهنجي حياتيءَ
جي قوت، دل مان نڪري، بدن ۾ گهمي، وري موٽي

پنهنجيءَ جاء تي اچيئي. انهيءَ جا اهي ٻئي رستا جاري رهي نٿا سگهن، جو خدا جو حڪم اهڙيءَ طرح آهي. تنهنجو نڪ، خوشبوءِ سنگهن لاءِ ناهي ڇا؟ تنهنجو وات، سواڊي طعام چڪڻ لاءِ ناهي ڇا؟ تڏهن به توکي ڄاڻڻ گهرجي ته خوشبوءِ، گهڻي سنگهن هڪري نٿي وڻي ۽ سواڊي طعام به گهڻي کائڻ هڪري اشتهاءَ وڃايو ڇڏي. تنهنجو ٿاڻو اڪيون، نگهبانن يا چوڪيدارن وانگي ناهن ڇا، جو تنهنجي لاءِ هيڏي هوڏي نظرداري پيون ڪن؟ انهيءَ هوندي به اڪثر سچ ۽ ڪوڙ جي وچ ۾ تفاوت معلوم ڪري نٿيون سگهن. تنهنڪري پنهنجي روح کي پوري ٻئي درجي تي رکيو اچ ته پوءِ اهي تنهنجا حواس، جي هنجڻا اڳوڻن آهن، سي توکي سڄيون سڄيون خبرون پيا پهچ ٿيندا. تنهنجو هٿ، ڪهڙي نه عجيب شي آهي! ساري خلقت ۾ انهيءَ جهڙي ڪا ٻي شي آهي؟ اهو توکي انهيءَ لاءِ ڏنو ويو هو ته اهو ڊگهو ڪري، پنهنجي پاءَ جو هٿ وٺين ۽ انهيءَ کي مدد ڪرين.

سڀني جانورن مان ڇو رڳو تنهنجو منهن شرم ڪري ڳاڙهو ٿو ٿئي؟ انهيءَ لاءِ ته جهان کي خبر پوي ته، تون شرمندو ٿيو آهين، تنهنڪري اهڙو ڪم ٿي نه ڪر جنهن ڪري شرمندو ٿين. ڊپ ۽ خوف ۾ ڇو تنهنجي منهن جو رنگ اڏاميو وڃي ۽ ٽڪو ٿيو پوي؟ اهڙي خطائي نه ڪر جنهن ڪري

توڪي دل ۾ ڊپ ٿئي. توڪي ڄاڻڻ گهرجي ته ڊڄڻ سڙسڻ جو ڪم ناهي، ڇا لاءِ ننڊ ۾ خواب خيال جي رستي توڪي پري جو لڪل احوال معلوم ٿئي ٿو؟ توڪي ڄاڻڻ گهرجي ته اهي قدرت جا ڪيل آهن، انهن ڏي غور سان نهاريو.

سڀني جانورن مان فقط تون ئي ڳالهائي سگهين ٿو، انهيءَ شريف بخشش تي عجب ڪا ۽ جنهن توڪي اها ڳالهائڻ جي سگهه ڏني آهي تنهنجي جوڳي واکاڻ ۽ معقول تعريف ڪر. پنهنجن ٻارن کي به خدا پرستيءَ ۽ حق شناسيءَ جي تعليم ڏي.

فصل ٽيون - روح ۽ انجي اصلي طهرت

اي انسان! تنهنجي ظاهري بدن جي سعادت ۽ خوشي آهي تندرستي، طاقت ۽ عضون جي مناسبت، انهن سڀني مان وڏي تندرستي آهي. جيئن تندرستيءَ بدن جي لاءِ آهي تيئن سٺ ۽ سچائيءَ روح جي لاءِ آهي. انهيءَ ڳالهه جو بلڪل يقين آهي ته توڪي روح آهي، انهيءَ جهڙو ظاهر ۽ ثابت سچ تنهنجي لاءِ پيو ڪونهي، انهيءَ بخشش لاءِ تون نمائندگي سان خدا تعاليٰ جو شڪر اٿو ڪر، انهيءَ جي ماهيت پوريءَ طرح معلوم ڪرڻ لاءِ مٿان هن جو آهوانسان جي پروڙڻ کان ٻاهر آهي.

خیال ۽ سمجھ ۽ عقل ۽ مرضی، انهنکي روح نہ
 سڏي اهي سڀ روح جا ڪم يا عمل آهن، مگر
 انهيءَ جي ذات ناهن. انهيءَ کي هڪدم مٿي نہ
 چاڙهي، نہ تہ تون ذلیل ٿيندين. اهڙو مٿي نہ چڙهي، جو
 ڪنڌ پر ڪري پوئين، نڪي اهڙو هيٺ ٻڏي، جو وڃي
 جانورن مان مٽ ٿين. گهوڙي ۽ گڏو جهڙو پاڻ
 کي نہ ڪري، جنکي ڪوبه عقل يا هوش ڪونهي.
 روح کي سندس خاصيتن مان سڃاڻ، هي بيشمار آهن.
 اهي شمار ۾ مٿي جي وارن کان يا آسمان جي تارن
 کان بہ وڌيڪ آهن.

ڪي چون تہ هڪڙو روح وراهي ذرا ذرا ڪري
 سڀني ماڻهن کي ڏٺو ويو آهي، ڪي چون تہ هڪڙي
 ماڻهوءَ کي گهڻا روح آهن، حقيقت هيءَ آهي تہ جيئن
 پنهنجي دل بہ هڪڙي آهي تيئن تنهنجو روح بہ
 هڪڙو آهي. سج، آليءَ مٿيءَ کي سڪائي ٿو، اهو
 ساڳيو سج، مين کي پگھاري ٿو. جهڙيءَ طرح هڪڙو
 سج، اهي ٻئي ضد ڪم ڪري ٿو تهڙيءَ طرح هڪڙو
 روح، پنهنجيءَ مرضيءَ تي مخالف ڪم ڪري ٿو.
 جهڙيءَ طرح چنڊ جي منهن تي اونداهيءَ جي پردي
 اچڻ ڪري بہ هنجي پنهنجي اصلوڪي صورت ۽
 خاصيت قائم رهي ٿي تهڙيءَ طرح روح، بمثل ماڻهوءَ
 ۾ بہ پنهنجي اصلوڪي ڪماليت قائم رکيو اچي. هو
 فنا ٿيڻ جو نہ ناهي، هو مٽجڻ جو نہ ناهي، هو سڀني ۾

هڪجهڙو آهي. تندرست ماڻهو به هو خوشي ۽
 حوبي ظاهر ڪري ٿو، ۽ محنتي ماڻهو به هو سمجهه
 ۽ سياڻپ پيدا ڪري ٿو. جيتوڻيڪ هو توکان پوءِ
 به رهندو، ته به ائين نه ڄاڻ ته هو توکان اڳي
 پيدا ٿيو هو، جڏهن تنهنجو بت جڙيو ۽ منزل ٺهيو
 تڏهن هو به پيدا ڪيو ويو. اهو انصاف نه چئبو ته
 نيڪين جي ڪري توکي چڱو روح ملي، نڪي
 اهو رحم چئبو ته بدين جي ڪري توکي خراب
 روح ملي. اهي نيڪيون ۽ بديون تنهنجون آهن ۽
 انهيءَ جي لاءِ تون جوابدار آهين. ائين نه ڄاڻ ته
 موت، توکي پڄاڻي کان پناهه ڏيندو، اهڙو ڀروسو
 نه ڪر ته سڙي فنا ٿي وڃڻ ڪري، تون امتحان
 کان چڻي ويندين. جنهن توکي الاجي ڇا مان جوڙيو
 آهي، سو توکي الاجي ڇا مان وري آڻاري نه
 سگهندو ڪيئن؟

ڪڪڙ کي اڌ رات جي خبر ڪين ٿي پوي ڇا؟
 آهو بانگ ڏئي توکي نٿو ٻڌائي ڇا ته صبح ٿيو آهي؟
 مڪو پنهنجي ڌڻيءَ جا پيرا نٿو سڃاڻي ڇا؟ ٻڪريءَ
 کي جڏهن ڪو زخم ٿئي ٿو تڏهن هو پاڻهي انهيءَ
 گاه وٽ نٿي وڃي ڇا جو هنکي چٽائي ٿو؟ اهڙيءَ
 سمجهه هوندي به جڏهن اهي جانور مرن ٿا تڏهن
 سندن حيواني روح ناس ٿيو وڃي، رڳو تنهنجو ئي

روح آهي، جو تنهنجي سرڻ کان پوءِ جڏاڻا ڪري
ٿو. هنن جانورن جي حواسن تي، زياده تيز هئڻ
ڪري ريس نه ڪر. توکي ڄاڻڻ گهرجي ته چڱين
شين ملڻ ۾ ڪو فائدو ڪونهي، پر انهنکي ڪيئن
ڪم آڻجي، انهيءَ جي معلوم ڪرڻ ۾ فائدو آهي.

جيڪڏهن تنهنجا ڪن، هرڻ جهڙا تيز هجن ها،
يا جيڪڏهن تنهنجون اکيون، باز وانگي پري ڏسڻ
ها، جي تنهنجي سنگهن جي سگهه، شڪاري ڪئي
جهڙي هجي ها، يا چڪڻ جي سگهه، باندرون جهڙي
هجي ها، يا چوڻ جي سگهه، ڪچوڻءَ جهڙي هجي
ها، ته به عقل کان سواءِ اهي توکي ڪهڙي ڪم
اچن ها؟ اهي انهن جانورن وانگي نيٺ ناس ٿي
نه وڃن ها ڇا؟ انهن جانورن مان ڪنهنکي ڪا
گالهائين جي سگهه آهي؟ انهن مان ڪو توکي
چوندو ته ”هن سبب ڪري مون هيئن ڪيو؟“

ڏاهي ماڻهو جا چپ، صندوقڙيءَ جي طاق وانگي
آهن، اڃا ڪولجن ٿا ته جواهر اڳيان هارجيو پون.
هننجا گستاخ جي هو مناسب وقت تي ڳالهاين ٿا، سي
چڻ ته سون جا وڻ آهن، جي چانديءَ جي ٻارن ۾،
عمديءَ تجويز سان رکيل آهن. پنهنجي روح جي
جيتري گهڻي ڳالهه ڪندين سا سڀ پوري آهي،
جيتري زياده تعريف ڪندين سا سڀ بجا آهي، اهو

خود خالق جي صورت تي آهي، خود انهيءَ جو نمونو آهي. انهيءَ جو شرف ۽ مرتبو، توکي هميشه دل تي رکڻ کپي. توکي وسارڻ نه گهرجي ته هڪڙي وڏي طبعي طاقت تنهنجي حوالي ڪئي ويندي آهي. جيڪا شئي، چڱائي ڪري سگهي ٿي سا بچرائي به ڪري سگهندي، تنهنڪري خبرداري ڪري، انهيءَ شئي کي چڱائيءَ يا نيڪيءَ جي پاسي هلائڻ گهرجي. روح اهڙي شئي ناهي جا گهڻي ڳوڙ ۾ توکان ڪم ٿي ويندي، ائين نه ڀانءِ ته تون انهيءَ کي دٻائي، لڪائي ڇڏيندين، چستيءَ ۾ چالاڪيءَ مان انهيءَ کي خوشي حاصل ٿئي ٿي ۽ انکي ڪم ڪرڻ کان روڪڻ مشڪل آهي. هو هميشه چرڻ ۾ آهي ۽ هو جتي ڪٿي ڪوشش ڪندڙ آهي، هنجي ٿڙ تي ۽ چالاڪي حد کان ٻاهر آهي. جي ڪا شئي زمين جي تمام پراڻهين ڪنڊ تي هوندي ته انهيءَ کي به هو پهچي سگهي ٿو، جي ڪا شئي آسمان جي تارن کان به مٿي هوندي ته انهيءَ کي به هو ڏسي سگهي ٿو. جانچ ۽ تپاس ڪرڻ ۾ هنکي لذت اچي ٿي. جيئن ڪو ماڻهو تل واريءَ جي پياڻ ۾ پاڻيءَ جي ڳولا ڪري ٿو تيئن روح، علم ۽ معرفت جي پٺيان ڳولائو آهي.

پر انهيءَ جي سنڀال رکڻ، جو هو تيز ۽ شوخ آهي، انهيءَ کي روڪڻ، جو هو ڪنهن قاعدي تي

هلن وارو ناهي ۽ هنکي فهمائش ڪندو رهجي جو هو حد کان لنگهي ويندڙ آهي. هو پاڻيءَ کان وڌيڪ چرندڙ ۽ لڏندڙ آهي، ميڻ کان وڌيڪ نرم ۽ سرنڌڙ آهي، هوا کان وڌيڪ هٽندڙ ۽ جاءِ ڏيندڙ آهي، ڪا به شئي هنکي ٻڌي، بيهاري نه ٿي سگهي. ڪم عقل ۽ ناهم ماڻهوءَ جي لاءِ روح ائين آهي جيئن چرئي جي هٿ ۾ تراره روح جي ڳولا ۽ تپاس جو مدعا آهي، سچ يا حقيقت انهيءَ جي هٿ آڻڻ جا آپاءِ آهن عقل ۽ آزمودو، اهي ضيف، ان پورا ۽ پلائيندڙ آهن. تڏهن هو پنهنجو مدعا ڪيئن حاصل ڪري؟ ماڻهن جي عام راءِ، ڪا سچ جي ثابتي ناهي ۽ چالاڪ جو گهڻو ڪري ماڻهو ناواقف ۽ جاھل آهن. پنهنجو پاڻ سڃاڻڻ ۽ پنهنجي خالق کي سڃاڻڻ ۽ انهيءَ جي عبادت فرض ڄاڻڻ، اهي ڳالهون تنهنجي اڳيان بلڪل صاف ۽ ظاهر آهن، انهن کان وڌيڪ انسان کي ٻيو ڇا ڄاڻڻ گهرجي؟

فصل چوٿون - انسان جي حياتي ۽ جي

موت ۽ اذبحا ماڻگا

ماڻهوءَ جي لاءِ حياتي اهڙي آهي جهڙي چنڊول ٻسڪيءَ جي لاءِ صبح جي اڃاڻ، يا چيري جي لاءِ سانجهين جي اونداهي، يا مک جي لاءِ ماکي، يا کجھ.

جي لاءِ ڏونڊ. جيتوڻيڪ حياتي روشن ۽ چمڪندڙ آهي ته به اکين کي ٽڪائي نه ٿي، جيتوڻيڪ لڪل آهي ته به ناخوش نه ٿي ڪري، جيتوڻيڪ مٺي آهي ته به ڪڪ نه ٿي ڪري، جيتوڻيڪ خراب آهي ته به نفرت پيدا نٿي ڪري. انهيءَ هوندي به آهي ڪو ماڻهو جنهن کي انهيءَ جي پوري قدر ۽ سچي قيمت خبر هجي؟ حياتي جو قدر، جيترو توکي ڄاڻڻ گهرجي اوتري ڄاڻڻ جي ڪوشش ڪر، تڏهن چٻو ته تون عقل جي رستي تي آيو آهين. جاهلن وانگي اهو خيال نه ڪر ته هن دنيا ۾ حياتي ڪان وڌيڪ ٻي ڪابه شي عزيز ۽ قيمتي ڪانهي، نڪي جيڪي پاڻ کي حڪيم ۽ ڏاڏا ٿا سڏائين تن وانگي اهو اعتقاد رک ته اها ڌڪارڻ جي لائق آهي حياتي ڪي انهيءَ ڪري پسند نه ڪر ته ان ۾ ڪا ذاتي خواهي ريل آهي، پر انهيءَ ڪري ته ان مان ٻين کي چڱائي پوچي سگهجي ٿي. جيڪي حياتي جا ڏينهن تو اڃايا وڃايا آهن سي خدا تعاليٰ توکي موٽائي نه آئي ڏيندو، نڪي تون هيرن جي کاڻين خرچ سان وري خريد ڪري سگهندين، باقي جيڪي ڏينهن بچيا اٿئي، سي تون نيڪيءَ ۾ گذار.

ائين نه چئو ته جي ماڻهو نه ڄمي ها ته چڱو هو يا جي ڄمي ها ته جلد مري ها ته چڱو هو، نڪي بچيا ٿي، خدا تعاليٰ کي ائين چو ته جي آءٌ نه هجان ها

تہ گناہ ڪئي هجي ها؟ نيڪي تنهنجي وس ۾ آهي
نيڪي نہ ڪرڻ بدي يا گناہ آهي. هاڻ جي تنهنجو
سوال واجبي آهي تہ سڄو قصور تنهنجو آهي.

جيڪڏهن مڃي ۽ ڪي خبر هجي ها تہ گناه ۾
ڪنڊي لڪل آهي تہ جيڪر هو ڪا گناه ڪهي
وڃي؟ جي شينهن ڪي خبر هجي تہ پنجهوڙ منهنجي
لاءِ سنڀرايا اٿن تہ جيڪر هو ڪو انهن ۾ ڦاسي؟
توڙي طرح جي ماڻهو گهڻوئي ڪئي گهري ها تہ
جڳ جڳ جيئان تہ روح، هن مٽي جي ٻوتي سان گڏ
فنا ٿي نہ وڃي ها، نڪي جيڪر رحم وارو خالق
هنڪي خلقي ها. انهيءَ مان توکي چاڻڻ گهرجي تہ
تون هن کان پوءِ جيئرو رهڻو آهين.

جهڙي طرح پکي، جو لاچار پجيري ۾ اچي ڦاٿو
آهي، سو ماڻ ڪري هري وڃي ٿو ۽ اجايا مٿاهڻي،
پجيري جي پاسن سان پاڻڪي ڦٽي ٿو ڇڏي، تهڙيءَ
طرح تون بہ جنهن حالت ۾ رکيو ويو آهين تنهن
مان پڇي نڪرڻ جي لاءِ اجسائي تڪليف نہ ڪر.
لائين چاڻ تہ اها تنهنجي پٽيءَ ۽ ٽي آئي آهي ۽ انهيءَ تي
قناعت ڪر ۽ راڻي ره. جيتوڻيڪ حياتيءَ جا رستا
سونان سودا ناهن، تہ بہ سڀ تڪليف جهڙا بہ ناهن،
توڪي گهرجي تہ سڀني سان پاڻڪي هيرائين، جتي ڪا
خسيس خرابي ڏسڻ ۾ اچيئي، اتي تمام وڏي خوف جو

شڪ رکين. جڏهن تنهنجو وڃائو ڪڪن جو آهي
 تڏهن تون پيشڪ آرام سان ننڊ ڪري پر جڏهن
 گلن جي بستري تي لٽين تڏهن ڪنڊن جي خبرداري
 رکڻ. خراب حياتي گذارڻ کان، چڱو موت مرڻ
 بهتر آهي. تنهنڪري ايستائين جيئري رهڻ جي خواهش
 ۽ ڪوشش ڪر جيستائين توکي جڳائي، نه ايستائين
 جيستائين جيئرو رهي سگهين. جڏهن موت کان
 وڌيڪ تنهنجي حياتيءَ مان ٻين کي فائدو رسي،
 تڏهن انهيءَ کي بچائڻ ۽ سنڀالڻ توتي فرض آهي.
 بيمقن وانگي اهڙي شڪايت نه ڪر ته، تنهنجو
 وقت ٿورو آهي! بساد رک ته جيئن تنهنجا ڏينهن
 گهڻا وڃن، تيئن تنهنجا ڏک ۽ فڪر به گهڻا وڃن.
 پنهنجي حياتيءَ جي مدت مان جيڪي ڪم ڀاڱا آهن
 سي ڪڍي ڇڏ، پوءِ ڏس ته ڇا ٿو بچي؟ پهرين
 ننڊ پڻ جو وقت ڪٿي پوءِ پيريءَ جو وقت، جاگويا پڻ
 ٻاراڻي وهي آهي، پوءِ ننڊ جو وقت، پوءِ بيخاليءَ جو
 وقت، پوءِ پنهنجي بيماريءَ جو وقت، پوءِ توکي
 خبر پوندي ته جي تون هڪي عمر کي وڃي رسين ته،
 ڪيترا نه ٿورا ورهه سڄي پڄي شمار ۾ اٿن جهڙا آهن!
 جنهن توکي مهرباني ڪري سگهجي لاءِ حياتي
 ڏني آهي، تنهن تنهنجي حياتيءَ جي عرصي گهڻائڻ
 سان توتي پاڻ زياده مهرباني ڪئي آهي. ڊگهي
 حياتي توکي ڪهڙي ڪم اچي ها؟ ڀائرين ٿو ته
 وڌيڪ گناهن ڪرڻ لاءِ وجهه مائڻي ها ته چڱو هو

ڇا؟ پر جي چڱائي ڪرڻ جي گهڻي اٿئي ته جنهن تنهنجي عمر ٿوري رهي آهي سو انهيءَ آهي، تنهنجي ته رهي ڪمائيءَ تي راضي نه رهندو ڇا؟

تون ڏکڻ لاءِ پيدا ٿير آهين، پوءِ به وڌيڪ جيئن جي خواهش ڪرين ٿو؟ رڳو ساهه کڻڻ، کائڻ پيئڻ ۽ دنيا ڏسڻ جي لاءِ جيئن گهرين ٿو ڇا؟ اهو سڀ تو اڳيئي گهڻو ڪيو آهي، وري وري ڪرڻ يا نهايت گهڻي ڪرڻ ڪري بيمار ڪين ٿيندين؟ جي وڌيڪ نيڪي ڪرڻ ۽ علم توڙي عقل وڌائڻ جي خواهش اٿئي ته وڌيڪ ڪهڙو علم توکي حاصل ٿي سگهندو ۽ اهو ڪير توکي سيکاري سگهندو؟ جيڪو ٿورو عرصو توکي مليو آهي سو تون مفت اڃائي ڪم ٿو آئين، تڏهن ڇو ٿو دانهون ڪرين ته مون کي گهڻو عرصو نه مليو آهي ۽ منهنجو وقت ٿورو آهي؟ ٿوري علم ۽ واقفيت جي به دانهن نه ڪري اهو سڀ توهان کي فنا ٿي ويندو، هتي سچو ره ته هتي جي فضيلت ۽ قابليت حاصل ٿئي.

ڪانگ ڪي ائين نه چو ته ”جڏهن آءٌ تنهنجو مالڪ آهيان تڏهن تنهنجي عمر منهنجي عمر کان ستون وڌي ڇو ٿي؟“ نڪي هرڻ کي چو ته ”ڪهڙي سبب تون منهنجون سؤ پڙهيون ٿو سنئين؟“ حياتيءَ جي اڃائي وڃائڻ ۾ ڪي هو توهان مقابلو ڪري

سگهندا؟ ھوڪي عيش عشرت ڪن ٿا؟ ھوڪي ظالم ڪن ٿا؟ ھو ڪي۔ بيشڪر آھن؟ پاڻ توڪي ھنن ڪٿان اھو سبق سکڻ گھرجي تہ جي ڪو ڀانئڻي تہ منھنجي عمر وڏي ٿئي ۽ چڱي گذري تہ مسڪين ۽ پرھيزگار رھي ۽ چڱيون عادتون سکي ۽ سادي ھلت ڪري۔ جي توڪي انھن کان بھتر حياتي گذارڻ جي تجويز اچي تہ تڏھن ٿوري عمر بہ توڪي ڪافي آھي۔

انسان کي خبر آھي تہ ھنجي حياتي ٿوري آھي ۽ دنيا جي سک ۽ حڪومت کي بقاء ڪونھي، انھيءَ ھوندي بہ جرات ڪري سارو جھان ھٿ ڪري ٿو سو جي ھو سرڻ جو نہ ھجي ها تہ الاجي ڪھڙيون رٿون رٿي ها؟

جيتري حياتي توڪي ملي آھي اھا تنھنجي لاءِ بلڪل بس آھي، پر توڪي انھيءَ جو قدر ڪونھي، توڪي انھيءَ جي گھرج ڪانھي، تون فضول خرچ ۽ اسراف پسند آھين، بچڪي مليہ اٿئي سو بيخيالي ۽ بي پرواھي مان اڏايو ڇڏين، ڇڻ تہ گھرج ڪٿان وڌيڪ توڪي مليل آھي، پوءِ بہ ٻيو دانھون ڪرين تہ مونکي مليوئي ڪين، مونکي انھيءَ مان ڪي بہ حاصل ناھي! توڪي ڄاڻڻ گھرجي تہ صرفي جي عادت ۽ قناعت، ائھوءَ کي ٽونگر ٿي ڪري ۽ نہ مال جي گھٽائي، ڏاھو ماڻھو، شروع ڪان وٺي حياتي خوش گذاريندو اچي پر بيمثل، ھميشہ نيو شروع ڪري۔

مايا جي پٺيان پريندي هلاڪ نه ٿي ۽ ائين
 ته پائڻ ته آها پوءِ توکي ڪم ايندي، جيڪو هلندڙ
 وقت جو خيال نٿو ڪري سو چڻ ته جيڪي وٽس
 آهي سو سڀ اڇلايو ڇڏي، جيئن جنگ ۾ ڪنهن
 پهلوڻ جي دل مان تير لنگهي ويندو آهي ته انهيءَ جي
 اڇڻ جي هنڪي خبر نه هوندي آهي، نيئن هنجي حياتي
 ۾ هڪ کان ورتي ويندي ۽ انهيءَ جو هنڪي سماءُ ٿي
 ڪونه هوندو. تڏهن حياتي ڪهڙي شي آهي، جنهنجي
 لاءِ ماڻهو ايترو خواهشمند ٿو رهجي؟ سام ڪٿڻ آهي
 ڇا، جنهن تي انهيءَ جو مدار آهي؟ ائين ناهي ڇا ته
 حياتي رڳو هڪڙو ڏکيندڙ خيالي ڏيک، آفتن ۽
 مصيبتن جو سير، خرابين توڙي برائين جو حرص ۽ هوس
 آهي، جي هر طرف ٻڙ ۾ کنڊيل آهن؟ شروع ۾
 آها ان ڄاڻائي آهي، وڃي عذاب آهي ۽ ٻهڙي
 ۾ ڏک آهي.

جهڙيءَ طرح هڪڙي لهر، ٻيءَ کي ڌڪي ٿي، ۽
 پوءِ اهي ٻئي وري پٺيان ايندڙ ٿين ۽ لهر سان
 گڏجو وڃن، تهڙيءَ طرح انسان جي حياتيءَ ۾ هڪڙي
 مصيبت، ٻيءَ جي پٺيان ڪاهيندي اچي، وڌي، ننڍيءَ
 کي گهڻو وڃي ۽ هاڻوڪيءَ ۾ گذريل، گم ٿيو وڃي.
 اسان جا خوف، اسانجي لاءِ سڄيون مصيبتون آهن ۽
 اسان جون اميدون، رڳو آئينده جون ناممڪن خيالي
 ڳالهون آهن.

اسين بيشڪ بيعتل آهيون، جو هتي جي ڊپ مول
 پاڻڪي فاني انسان ڄاڻون ٿا ۽ آئينده جي خواهش
 ڪرڻ مهل ائين پيا ڀانيون ته ڇو فنا ٿيڻ جائي ناهيون.
 حياتيءَ جي ڪوڙي پاڻي جو اسين هاڻ سان رهڻ
 يا ڄڻا ڪرڻ گهرون ٿا؟ جي جواني، ته اسانڪي
 عيش عشرت، بدڪاري، زبردستي ۽ بي پرواهي
 پسند آهي ڇا؟ جي پيري، ته اسانڪي ضعيفائي، لاچارِي
 ۽ بيوسائي وڻي ٿي ڇا؟

چوندا آهن ته اڇن جو سڀني کي ننگ هوندو
 آهي ۽ پير مرد جو سڀڪو ادب رکندو آهي ۽ انهيءَ
 کي مان ڏيندو آهي. پر جي نيڪي آهي، ته جواني ۽
 ۾ ٻڌڻ جي ٻاڙهاڻ سان گڏ ڏيا ۽ حشمت ۾ رهي
 ٿي، ۽ جي ناهي ته پيري ۽ ۾ پيشانيءَ کان به گهڻا،
 روح ۾ گهٽج هون ٿا.

پير مرد کي انهيءَ ڪري عزت ۽ آبرو ڏين ٿا
 ڇا، جو هو عيش عشرت کي ڌڪاريندڙ آهي؟ پر
 انهيءَ ۾ ڪهڙو انصاف آهي، جو پيري، عيش عشرت
 کي نه ٿي ڌڪاري پر عيش عشرت، پيريءَ کي
 ڌڪاري ٿي!

جي جوانيءَ ۾ نيڪ رهندين ۽ چڱائي ڪندين
 ته پيريءَ ۾ جهان توکي مان ڏيندو.

ۛ ایندین یا وڏي درجي کي پهچندین تڏهن دشیمان
ۛ شیوندو نه ٿیندین.

جیترو مغروري ۛ بیهودگی ماڻهوءَ جي اک کي
اندو ٿي سکري ۛ دل کي ڪاوڙ ٿي سکري اوترو
بي ڪا شئي نٿي سکري. اهوئي سبب آهي جو جڏهن
تون پنهنجا عیب ڏسي سگهين تڏهن پيا تنهنجا
عیب ظاهر ظهور پيا ڏسن.

جهڙيءَ طرح لالا جو گل سهندو گهڻوئي آهي
پر خوشبوءَ ڪانه اٿس ۛ ڪنهن به حکم ڪين ٿو
اچي، تهڙيءَ طرح آلهيءَ ماڻهوءَ جو حال آهي جو
پاڻکي وڏو ٿو سمجهي پر منجهس ڪابه لیاقت یا
فضیلت ڪانهي.

مغرور ماڻهوءَ جي دل، ڏسن ۛ قاعتي ۛ آرام
واري ایندي آهي مگر حقیقت سکري هميشه بي آرام
ۛ گهڻيءَ ۛ رهي ٿي. هنجا فکري، هنجي خوشين کان
گهڻا آهن. هنجو فکري ۛ انتظار، رڳو سندس جسم
تائين جڙا ٿو سکري پر مٿي کان پوءِ به هليو هلي.
هو مٿا هڻي ٿو ته مرڻ کان پوءِ به منهنجي تعریف
ٿئي، پر جيڪو هن کي اهڙي ڀڪ ڏئي ٿو سو هن
کي لڳي ٿو.

جیڙي ۽ طرح ڪو ماڻهو محبت کان پنهنجي ۽ زال کي چوي ته جڏهن آءٌ مري وڃان تڏهن تون ٻيو ٿي گذارجين ۽ ٻي شادي نه ڪئين، متان منهنجي روح کي رنج رسي، تهڙي ۽ طرح، انهي ۽ ماڻهو جو به حال آهي جو پنهنجي ۽ دل کي ٻيو ۽ جا دلاسا ڏئي ٿو ۽ پاڻي ٿو ته مٿي کان هو به پنهنجي تعريف ٻيو ڪنن سان ٻڌندس. جيڪا چڱائي ڪرڻي ائيني سا پنهنجي جيئري ٿي ڪر، پر اهو انتظار نه ڪر ته ماڻهو انهي ۽ لاءِ ڇا ٿا چون؟ جيڪا جڳائيندي جس شاپس ملي ٿي، تنهن تي قناعت ڪري راضي ره. هڪ ڇاڻ ته ٻوٽن پڙهي تنهنجي ايتري واکاڻ ٻڌي، ڏاڍي خوش ٿيندي. جيئن ٻوٽ، پنهنجا رنگ ٺو ڏسي ۽ جيئن گل، پنهنجي خوشبوءِ ٺو منگهي، تيئن اهو ماڻهو به آهي جو ڏيک ويڪ ڪري، پاڻ کي خوشما بنائي ٿو ۽ ٻين کي چوي ٿو ته مون ڏي نياريو.

هو پنهنجي ۽ دل ۾ چوي ٿو ته اهڙا عمدا زربفت جا ڪپڙا مون ڍڪي ڇا ڪيو جي ڏسڻ وارو ڪونه ٿيو؟ ۽ ههڙي عهدي ۽ لذت طعام جي دسترخواني تي رکڻ مان ڪهڙو فائدو جي انهي ۽ جي ڪنهن کي خبر ڪانه پئي؟ چڱا مڙسا اهي ڪپڙا، اگهاڙن کي ڏي ۽ اهي طعام، بکين کي ڪاراءِ ته تنهنجي سڄي تعريف ٿي ۽ تون پاڻ به ڄاڻن ته

آء انهيء تعريف جو لائق آهيان. ٻين ماڻهن جي تون اجائي خوشامد ڇو ٿو ڪرين؟ ڄاڻين ٿو ته جي پيا ساڳين انهن بي معنيٰ لفظن ۾ تنهنجي خوشامد ڪن ته جيڪر تون انهيءَ کي ڪوڙ ڄاڻين ۽ انهيءَ تي ڪوبه خيال نه ڏين! خوشامد ڪرڻ واري کي خبر آهي ته هو ڪوڙ ڳالهائي، توکي خوش ٿو ڪري ۽ انهيءَ هوندي به هو ڄاڻي ٿو ته انهيءَ ڪوڙ لاءِ تون هن جو شڪر گذار ٿيندين، هميشه سچ ڳالهائين جي عادت ڪري، پوءِ جيڪي تون ٻڌندين، تنهن مان توکي فائدو ٿيندو.

مغرور ۽ بيهودو ماڻهو، پنهنجي ٻاٽ ڳالهه ڪرڻ ڪري ڏاڍو خوش ٿئي ٿو، پر هن کي اها خبر نٿي پوي ته پيا منهنجي ڳالهه، ٻڌڻ نٿا گهرن، جيڪڏهن هو سچ سچ تعريف جوڳو ڪم ڪري ٿو يا جيڪڏهن هن ۾ ڪو واکاڻ ڪرڻ جهڙو ڪم آهي ته انهيءَ کي ٻڌري ڪرڻ ۾ خوش ٿئي ٿو ۽ پنهنجي تعريف، پنهنجن ڪمن مان ٻڌڻ ڪري مغرور ٿئي ٿو، پر اهڙي ماڻهوءَ جي خواهش پوري نٿي ٿئي، ماڻهو ائين ڪين چوندا ته ”ڏسو، هن هيءَ ڪم ڪيو آهي يا هن ۾ هيءَ ڪم آهي.“ پر چوندا ته ”ڏسو، هو هن ڪم يا هن ڪم تي غرور ٿو ڪري.“

انسان جي دل ساڳئي وقت ۾ گهڻين ڳالهين ڏي ڌيان ڪري ڪين ٿي سگهي، جيڪو ماڻهو

ڏيک تي خيال رکندو تنهن کي حقيقت هٿ نه ايندي. هو چڻ ته پاڻي جي ڦوٽن جي پٺيان ٿو پوي، جي ڊوڙندي ڦسيو پون، پوءِ انهيءَ هلاڪي مان هن کي ڇا ٿو حاصل ٿئي؟

فصل ٻه - طبيعت جي فاهمواري

اي انسان! سپاءَ ڪري تنهنجي طبيعت هميشه فاهموار ٿي رهي، تنهنڪري سڀڪنهن وقت انهيءَ جي سنڀال رک. ماءُ جي طبيعت جي اثر ڪري، تون قائم مزاج تاهين ۽ ڪڏهن ڪهڙو ۽ ڪڏهن ڪهڙو ٿو رهين. اهيءَ جي طبيعت جي اثر ڪري، تنهنجي دل هميشه فاهموار ۽ بيقرار ٿي رهي، تڏهن تون بڪ دليو ڪيئن رهي سگهندين؟ تنهنجو بدن، برابر ضعيف ۽ بدوس آهي مگر تنهنجي روح کي خدا تعاليٰ مضبوطي ۽ همت عطا ڪئي آهي، اها ڪم آڻ ته تون ڏاهو ٿين ۽ نيڪبخت ۽ سڪيو ٿين.

جيڪو چڱائي ڪري، تنهن کي انهيءَ جي پٺاڪ هٿ نه گهرجي، ڇا لاءِ جو گهڻو ڪري اها هوس ازخود يا پنهنجي مرضيءَ پٺيان ٿو ڪري، هن کي اشارو يا تحرڪ مڙهي ٻاهران اچي ٿو ۽ اڳواٽ هن کي ڪابه خبر ڪانهي. جڏهن اوچتو ڪو اتفاق ٿئي ٿو يا موقعو ملي ٿو تڏهن هن کي چڱائي ڪرڻ جو وجهه ملي ٿو. انهيءَ ڪري اهو ٻين ڳالهين جو نتيجو

چئو ۽ تنهنڪري تعريف به اهڙين ڳالهين ۽ اتفاقن جي ڪري جڳائي. جڏهن ڪنهن ڪم جو ارادو ڪرين تڏهن انهيءَ تي قائم ره ۽ ٻڌان ڇڏڻ نه ڪر ۽ انهيءَ جي تعميل ڪرڻ به دل نه لوڏ ۽ ٻڌ تي نه هٿ. ائين ڪرڻ سان پنهنجن ٻين سڀاڻي عيبن تي غالب ٿيندين ۽ انهن جي خرابيءَ کان چڻيندين.

عقل تي، انهيءَ کان وڌيڪ ٻيو ڪهڙو الزام اچي سگهي ٿو ته هو مخالف ڪم ڪري ٿو؟ انهن سڀاڻي خرابين جي زور گهٽائڻ جو علاج، دل جي مضبوطيءَ ۽ قائم مزاجيءَ کانسواءِ ٻيو ڪوبه ڪونهي. ناهموار طبيعت واري ماڻهوءَ کي خبر پوي ٿي ته منهنجي دل ڦري ڪهري پئي، پر ايترو نه ڄاڻندو آهي ته ڇو ٿي ڦري ڪهري؟ هو سهي ڪري ٿو ته آءُ پاڻهي، پاڻ کان ٻيو ڀڄان، پر خبر نٿي هوس ته ڪيئن؟ چڱي ڪم به قائم رهندين ۽ ڦير گهير نه کائيندين ته ماڻهو توتي ڀروسو رکنداءِ پنهنجي هل ۽ ڪم ڪرڻ لاءِ ڪي اصول مقرر ڪري ڇڏي هون. هميشه انهن تي ٻيو هل ۽ عمل ڪر. پهرين خاطري ڪر ته اهي تنهنجا اصول پورا ۽ واجبي آهن؟ پوءِ انهن کان منهن نه موڙ. ائين ڪندين ته نفساني خواهشون توتي غالب نه پونديون ۽ بڪدليءَ ۽ قائم مزاجيءَ جي ڪري تنهنجي نيڪيءَ توهان ٺٺايندي ايندي ۽ بدبختي توکان پري ڀڄندي. ڳڻتي

انتظاري ۽ نا آميدي اهي توکي اصل ويجهو نه
ايند يون.

پئي ڪنهن ۾ بدي ۽ جوگمان نه ڪر، جيسين ڪم
اڪين سان نه ڏسين، جڏهن ڏسين تڏهن اها مٿان
وسارين. جيڪو دشمن ٿي رهيو آهي، سو دوست
ڪين ٿيندو، چالاڪ جو ماڻهو پنهنجا قصور مٽائي نٿو
سگهي. جيڪو ڪنهن لهرابل اصول يا قانون تي
نٿو هلي، تنهنجا ڪم پلا ڪيئن برابر ۽ درست هوندا؟
جيڪي عقل ۽ سمجهه تي ٻڌل ناهي، سو واجبي به نه
هوندو. ناهوار طبيعت واري ماڻهو جي دل، هميشه
بيقرار ٿي رهي، نجي انهيءَ جي دل کي ڪو قرار
هوندو، جنهن سان هن جو ڪو واسطو هوندو، هن
جي هلت ناموافق آهي، هن جا ڪم نا برابر آهن،
هن جي دل هوا جي جهوٽي مان پئي ڦري گهري.
اڄ تون هن کي وٺين ٿو، سڀاڻي هو توکي ڏڪاري
ٿو، سو ڪهڙي سبب؟ انهيءَ جي هن کي به خبر
ڪانهي ته ڇو اڳي توکي پيار ٿي ڪيائين ۽ هاڻ
تو کي ڏڪاري ٿو؟ اڄ اهو زبردست ۽ خود خيال
آهي، سڀاڻي نوڪر کان به نيچ ۽ نمائو آهي، سو
چالاڪ؟ هن ڪري جو جيڪو طاقت ۽ همت کان
سواءِ مغرور ٿيندو سو جڏهن اڳيان ڪو حڪم سڃڻ
وارو ڪونه هوندس تڏهن ذليل ۽ خوار ٿيندو، اڄ
هو بي صرفي خرچ ڪري ٿو، سڀاڻي هڪڙي لقمي

جي لاء به ڪنجوسي ڪري ٿو. جيڪو پورو ۽ وچولو
 رستو نه هلندو، تنهنجو البت اهو حال ٿيندو. سانڍي
 کي ڪير چونڊو ته ڪارو آهي، جڏهن لحظي کان
 پوءِ وري سائو ڏسڻ ۾ ايندو؟ ڦرندڙ طبيعت واري
 ماڻهوءَ کي ڪير چونڊو ته خوش آهي، جڏهن گهڙي
 کان پوءِ هو ٻيو ڏک کان ٿڌا ساه ڪڍندو؟ اهڙي
 ماڻهوءَ جي حياتي، رڳو خواب خيال آهي. صبح جو
 هو خوش ٿي اٿي ٿو، پنهون جو هو عذاب پيو کائي.
 هينئر هن جو دماغ آسمان کان به مٿي آهي، ذري
 کان پوءِ ڪنئين کان به زياده ذليل ۽ حقير آهي.
 ذري ڪلڀ ٿو ته ذري روئي ٿو. هينئر هن ڪسي
 خواهش آهي، ذري کان پوءِ انهيءَ جي هن ڪسي
 خواهش ڪانهي. گهڙيءَ کان پوءِ وري هن ڪسي
 پاڻ خبر نه ٿي پوي ته انهيءَ جي خواهش اٿس يا
 ڪانهيس. انهيءَ هوندي به نڪي آرام هن جي دل
 ۾ پڪيءَ طرح جاءِ وٺي ٿو، نڪي فڪر ۽ انتظار
 نڪي انهيءَ ڪري هو وڏو وٺي ٿو ۽ نڪي ننڊ وٺي
 ڪلڻ جو سبب اٿس نڪي روئڻ جو، تنهن ڪري
 ڪنهن به هڪڙيءَ حالت تي هو قائم رهي ڪين
 سگهندو. اهڙيءَ تاهموار طبيعت واري ماڻهوءَ جي
 خوشي، واريءَ تي جڙيل ماڙيءَ وانگي آهي، زور
 مان هٽا لڳڻ جي ڪري انهيءَ جو بنياد اڏاميو
 وڃي، پوءِ جي اها ڪري، ته ڪهڙو عجب آهي؟

پر اهو قداور شخص کير آهي جو سڌو هيڏي
 ڪاهيندو اچي ۽ جنهن جيو مٿو آسمان ۾ آهي ۽
 ٻير زمين تي آهن؟ هن جو بدن مضبوط ٿو ڏسجي،
 هن جي منهن ۾ مٿيا ٿي ڏسجي ۽ هن جي دل ۾
 آرام ٿو ڏسجي. جيتوڻيڪ واٽ هلندي هن کي،
 گهڻيون ئي اٽڪون اچن ٿيون تڏهن به هن جي،
 انهن تي نظر ٿي ڪانهي، آسمان ۽ زمين، هن کي
 روڪين ٿا ته به هو جهلڻ جو ناهي، هليو اچي،
 هن جي اڳيان جبل جهڪندا وڃن ۽ سمنڊ سڪندا
 وڃن.

رستي ۾ شينهن اچي ٿو، ته به هن کي پرواه
 ڪانهي، ڇيٽي جا چٽ ڏسي، هن کي ڪو به ڊپ
 ڪونه ٿو ٿئي، وڏن وڏن ڪٽڪن مان هو ڪاهيندو
 هليو اچي. موت مار آفتون هو هٿن سان ٽاريندو،
 پاسي ڪندا وڃي. هن جي پٺن تي طوفان پيا لڳن،
 ته به هن کي لوڏي نٿا سگهن، هن جي مٿي تي
 مينهن پيا ورن ۽ گورڙيون پيون ٿين، ته به هن
 کي پرواه ٿي ڪانهي، کنوڻ جي چمڪاڻ ڪري
 پاڻ، هن جي منهن جو نور پيو معلوم ٿئي. انهيءَ
 سڄو نالو اولوالعزمي يعني پڪو ارادو اٿي. هو
 زمين جي تمام پيرانهن ڪنڊڪان هليو آهي. هو
 خوشيءَ ۽ نيڪ بختيءَ کي، پري کان ڏسندو اچي،

قطب کان بہ پري انهيءَ جو مڪان آهي، تہ بہ هن جي اک، انهيءَ تي پوندي اچي، هو اوسيتائين وڃي پھچي ٿو ۽ انهيءَ مڪان جي اندر گھڙي وڃي ٿو ۽ هميشہ تائين اتي رھي ٿو.

اي انسان! تون نيڪيءَ تي پنهنجي دل قائل ڪر، پوءِ ٻڪ ڄاڻ تہ ماڻھوءَ جي دل لاءِ سڀ کان وڏي تعريف اها آهي، تہ قائل مزاج ۽ هموار طبيعت وارو رھي، ٿري گھري ڪين.

فصل ٽيون - ضعف فائدي

جڏهن تو ۾ هيترا عيب ۽ نقص آهن ۽ مغرور ۽ بيھودو ۽ ٿرندڙ طبيعت جو آھين، تڏهن تون ضعيف ۽ بيوس نہ ھوندن تہ پيو ڇا ھوندن؟ طبيعت جي ناھمواري، بيوسائي ٿئي ڏيکاري ڇا؟ مغروري، دل جي ضعف کان سواءِ ڪا رھي سگھندي ڇا؟ انھن عين کان پاسو ڪر تہ انھن جي خراب نتيجن کان چٽي پوئ! ڪھڙيءَ ڳالھ ۾، تون تمام ضعيف ۽ بيوس آھين؟ انهيءَ ڳالھ ۾، جنھن ۾ تون تمام زور وارو ٿو ڏسڻ ۾ اچين، جنھن ۾ تون تمام گھڻو فخر ٿو ڪرين، بلڪ جيڪي شيون تو وٽ آھن، تن جي قابو رکڻ ۾ ۽ جيڪي چڱيون ۽ فائدي واريون شيون تنھنجي آس پاس آھن، تن جي ڪر

آئین ۾ تون تمام ضعیف ۽ بیوس آهین . تنهنجون خواهشون، اجایون ۽ بی سوڌ ناهن ڪيئن؟ توکي ڪا خبر آهي ته ڪهڙي شي جي توکي خواهش رکڻ گهرجي؟ جڏهن تنهنجو دل گهريو مطلب، توکي حاصل ٿئي ٿو تڏهن وري تون انهيءَ تي راضی ٿو رهين . جيڪا خوشي توکي موجود آهي، تنهن مان توکي لذت چوڻي آهي؟ ڇو آڻيندي جي خوشي توکي تمام مٿي ٿي لڳي؟ ڇا لاءِ جو تون موجوده حالت جي چڱائيءَ مان بيزار ٿو ٿين ۽ ناموجوده حالت جي خرابيءَ جي خبر ڪانه آڻي. توکي ڄاڻڻ گهرجي ته سڀڪن حال تي راضی رهڻ ۽ قناعت ڪرڻ مان سڄي خوشي ۽ سعادت حاصل ٿي ٿئي. جي ڪڏهن خدا تعاليٰ، توکي دل گهريون شيون موجود ڪري ڏئي ۽ تون پنهنجي پسنديءَ موجب اهي چونڊي هٿ ڪرين، ته تون پائين ٿو ته جيڪر تون خوش رهين يا هميشه خوشي تنهنجي گهر ۾ رهندڙ هجي؟

افسوس! تون اهڙو ضعیف آهين، جو ڪڏهن به ائين خوش گذاري نه سگهين! تنهنجي طبيعت اهڙي ناهموار ۽ ڦرندڙ گهرندڙ آهي، جو اهڙي حالت ۾ مشڪل نظر پئي آهي. جدا جدا حالتن ۾ رهڻ کي تون خوشي ٿو سمجهين؟ پر جنهن هڪڙي حالت مان هميشه خوشي حاصل ٿي ٿئي، ساڻي جاءِ ڪري

ٿي. جڏهن اها حالت لنگهي وڃي ٿي تڏهن تون انهيءَ جي وڃڻ ڪري پشيمان ٿين ٿو، پر جڏهن اها ساڳي تو سان هئي تڏهن توکي نٿي وڻي. جيڪا حالت وري انهيءَ کان پوءِ اچي ٿي، تنهن مان توکي انهيءَ وانگي خوشي حاصل نٿي ٿئي، پوءِ وري پاڻ مان پوءِ جهيڙا ڪرين ته ڪيئن ٿي هن کي پسند ڪير؟ اها ڪهڙي حالت آهي، جنهن ۾ تون غلط فهمي ٿو ڪرين؟ تنهنجي ضعيفائي، جا تمام گهڻي ڏسڻ ۾ اچي ٿي، ما شين جي لاءِ خواهش ڪرڻ ۾ اچي ٿي، يعني انهن جي هٿ ڪرڻ ۽ ڪم آڻڻ ۾.

چڱيون شيون، جڏهن اسان جي ڪم اچن ٿيون تڏهن اسين سگهوئي انهن مان کڻا ٿيو پئون ۽ اهي اسان کي چڱيون نٿيون لڳن، جيڪي حقيقت ڪري مٿيون شيون آهن، سي اسان کي ڪڙيون پيون لڳن. اسان جي سک مان، ڏک پيدا ٿو ٿئي ۽ اسان جي راحت مان، رنج. پوري پئي خوشي ڪر ته اها تو وٽ جٽاءُ ڪري، جا خوشي معقول ۽ واجبي هوندي، انهيءَ جي پڇاڙيءَ ۾ ڏک ڏسڻ ۾ ڪونه ايندو. عشق ۽ ٻار جي خوشي، ٿڌن ماهن سان شروع ٿي ٿئي ۽ پڇاڙيءَ ۾ دلگيري ۽ اهاڻڪائي پيدا ڪري ٿي. پر جنهن جي فراق ۾ تون حيران آهين،

سو جڏهن توکي ملي ٿو تڏهن انهيءَ مان سگهوئي ڀاڄيو پوين ۽ تنهنجي آها محبت گهٽجي وڃي. تعريف مان گذر محبوب جي تعظيم ڪر. عشق مان گذر هن سان دوستي ڪنڌهه ائين ڪرڻ مان بچاڙيءَ ۽ توکي معلوم ٿيندو ته مستيءَ کان، موافق خوشيءَ زور آهي ۽ بيخوديءَ کان، خاطر جمعي زياده فائدي واري آهي. خدا تعاليٰ توکي خير ۽ شر گڏي ڏنو آهي پر هن توکي تميز جي طاقت ڏني آهي جنهن جي وسيلي شر کي ڌار ڪري، ناري سگهين.

جهڙيءَ طرح ڪا به خوشيءَ ڏک کان سواءِ ڪانهي، تهڙيءَ طرح ڪوبه ڏک، خوشيءَ کان خالي ڪونهي. خوشيءَ ۽ ڏک، جيتوڻيڪ مخالف آهن ته به گڏيل آهن، رڳو اسان جي مرضيءَ ۽ پسنديءَ موجب اهي نج ۽ خالص ٿي اسان کي ملن ٿا.

سڌا ۽ خفقان مان اڪثر خوشي پيدا ٿئي ٿي ۽ گهڻيءَ خوشيءَ ڪري روئڻ اچي ويندو آهي. هي عقل جي هٿن ۾ تمام چڱي ۽ مفيد شي به هن جي لاءِ نقصان واري ٿيو پوي ۽ پر ڏاهو ماڻهو، تمام خراب شي مان به فائدي رسائڻ جا اپاءَ پيدا ڪري وجهي ٿو.

اي انسان! تون پنهنجي سپاءَ جي ڪري اهڙو

ضعیف ۽ بیوس آھین ۽ شڪرانو ڪر تہ بچڙائي ۽ تون ڪمالت جي درجي کي ٿو پهچي سگهين ۽ جيڪا چڱائي تنهنجي پوڄ ۾ آهي تنهن تي راضي رهندو اچ. سڀ ڪنهن حالت ۽ درجي لاءِ لياقتون ۽ ڪن ٺهرايل آهن ۽ جيڪي تنهنجي لاءِ ناممڪن آهن، تن جي پٺيان نہ پوڻ ۽ نڪي جيڪي هٿ ڪري ٿو سگهين، تن جي لاءِ ارمان نہ ڪر. اها ڪا ٿيڻي آهي ڇا، تہ تو ۾ دنيا دار جهڙي سخا هجي ۽ غريب جهڙي قناعت هجي؟ يا جي ڪنهن جي زال ۾، رن زال وارا ڪن نہ هوندا تہ انهيءَ ڪري ڪو هن کي ڏڪارڻ گهرجي ڇا؟ جيڪڏهن تنهنجو هيءَ، ڪنهن وڏي ڏوھ ۾ گرفتار هجي تہ ائين ڪو ئي سگهندو ڇا تہ ساڳئي وقت ۾ انصاف جي نظر تي تون هن کي موت جي سزا ڏين ۽ پٿري محبت جي ڪري هن جي جان بچائين؟ جيڪڏهن پنهنجي پاڻ کي موت جا عذاب کائيندو ڏسين، تہ پوءِ هن کي ڪدم ماري ڇڏڻ ۽ عذاب کان ڇڏائڻ رحمدلي ناهي ڇا؟ پر وري ساڳئي وقت ۾ هن جو قاتل ٿيڻ، موت جي برابر ناهي ڇا؟

سچ، هڪڙو ئي هڪڙو آهي ۽ جتي ڪٿي هڪ جهڙو آهي ۽ جيڪي شڪ شيئا آهن سي سڀ تنهنجي خيال ۾ پيدا ٿا ٿين. جنهن لياقتون ۽ ڪن پيدا

ڪيا آهن، تنهن توڙي اها سمجهه به رکي آهي ته معلوم ڪرڻ ته انهن مان ڪهڙا، ڪهڙن کان بهتر آهن؟ پنهنجيءَ دل کي انهيءَ مان واقف ڪر ۽ جيئن اها ڏسي ٿي تيئن عمل ڪر ته انهيءَ جو نتيجهو هميشه چڱو ٿي نڪرندو.

فصل چوٿون - اڻپوري علميت ۽ واقفيت

جي انسان جي لاءِ ڪا شي خواهش ڪرڻ ۽ پسند ڪرڻ جي لائق آهي، جي ڪا اهڙي شي هن جي پهچ ۾ آهي جا تعريف جي لائق آهي ته اها علميت آهي. انهيءَ هوندي به ڪير آهي جنهن کي اها علميت پوريءَ طرح حاصل آهي؟ ماڻڪ جا مشير چون ٿا ته اسين علم وارا آهيون، ملڪ جا حاڪم دعويٰ ڪن ٿا ته علم جي ڪري اسان جي تعريف هئڻ ڪپي، پر جيڪا رعيت هنن جي هٿ ۾ آهي، علم انهن کي هٿ ڏو اچي. بچڙائي، ماڻهوءَ جي لاءِ ضروري ناهي، نڪي گناه، روا رکڻ جائز آهي. انهيءَ هوندي به ڪيتريون نه خراپيون ۽ بدڪاريون آهن جي قاعدن جي چٽي پوشي ڪري روا رکڻ ۽ اڃن ٿيون؟! منصوبن ۽ قاعديدائن جي حڪمن پٺيان هڪٻئي نه ڏوھ ڀاڻين!

اي حاڪم! توکي ملڪ جي واڳ هٿ ۾ آهي ۽ خلق، تنهنجي حڪم هيٺ آهي. تون ڏاهو ٿي ۽ سنڀال. جي تون هڪڙو ڏوهه، پنهنجي حڪم سان روا رکين ته اهو، انهن ڏهن ڏوهن کان خراب آهي، جي پاڻيهي ٿين ٿا ۽ سزا کان چٽيو وڃن. جڏهن تنهنجو لشڪر گهڻو ٿئي ٿو ۽ پنهنجو اولاد وڌي ٿو تڏهن تون هنن کي ڪيئن ٻاهر موڪلين ٿو ته وڃي بيگناهه ماڻهن کي ڪهن ۽ جن کي هنن ڪو به ايڏا ڪونه ڏنو آهي تن جي هٿان ڪسن؟ جيڪڏهن تنهنجي دل جي مراد حاصل ڪرڻ لاءِ هزارين ماڻهن جون جانيون درڪار ٿين ٿيون ته تون ڪيئن انهن جي وٽ لاءِ تيار ٿين ٿو؟ يقيناً توکي اها ڳالهه خيال ۾ ناهي ته جنهن توکي خلقيو آهي، تنهن هنن کي به خلقيو آهي، ۽ هنن جو رت به اهڙو ڪهنبو آهي جهڙو تنهنجو. ائين ڪو چئي سگهندن ته ايڏا پهچائڻ کان سواءِ انصاف ڪري نه سگهيو؟ جي ائين چوين ته پنهنجو پاڻ کي گنهگار ڪرين. تون جو ويڄاري تهمتي ڪي، ڪوڙا دلاسا ڏيئي، چٽ پڌين ٿو ته پنهنجو ڏوهه قبول ڪري، سو خود هن جو تهمتي نٿو ٿين ڇا؟ يا جي هو، انهي لاءِ توکي سزا ڏئي نٿو سگهي ته تنهن ڪري تنهنجو اهو ڏوهه ڪو گهٽ يا هلڪو ٿي پيو ڇا؟ جڏهن تون ڏوهه جي شڪ ۾ ڪنهن تهمتي ڪي سڄي

ڪرائڻ لاءِ ايذاء ۽ عذاب ٿو ڏين، تڏهن ڪو ساءِ پويئي ٿو ته متان هو بيگناهه هجي ۽ هن سان ناحق ٿيندو هجي. پوءِ انهيءَ مان تنهنجو مطلب حاصل ٿئي ٿو ڇا؟ جي هو کڻي ڏوھ قبول ڪري ٿو ته تنهنجي دل کي ڪا خاطري ٿئي ٿي ڇا؟ ايذاء ۽ عذاب جي ڪري لاچار جيڪي نه هوندو، تنهنجي لاءِ به چوندو ته هائو آهي ۽ عذابن کان جند ڇڏائڻ لاءِ بيگناهه به لاچار پاڻ کي گهڻا گهرائي ٿو. اهڙي اندازي ۽ عقل جي ڪوتاهي به ڪهڙي چئبي؟ جڏهن خدا تعاليٰ، منصف ٿي، توکان انهيءَ جو پڇندو تڏهن تون چائيندين ته ڏھ هزار سڃا پڇا ڏوهاري سزا کان سواءِ چٽي وڃن ها ته چڱو هو، جو هڪڙو بيگناهه، توتي فريادي ٿئي. جڏهن تون پوريءَ طرح انصاف ڪري نٿو سگهين تڏهن ڪهڙيءَ طرح سچي حقيقت معلوم ڪري سگهندين ۽ ڪيئن سچ کي پروڙي، ان کي پهچي سگهندين؟

جهڙيءَ طرح سچ جي روشني، چپري کي انڌو ڪيو ٿي وڃي، تهڙيءَ طرح جڏهن تون به سچ کي ويجهو وڃيندين تڏهن انجو تڃلو، تنهنجي اکين کي ٽڪائي ڇڏيندو ۽ تون انکي ڏسي ڪين سگهندين. جي تون پائين ته چڙهي وڃي سچ جي تخت تائين پهچين ته پوءِ ٻين سندس تخت جي پائي وٽ ادب سان پنهنجو ڪڏ جهڪاءُ جي پائين ته

توڪي سچ جي پوري پوري خبر پوي ته پهرين پاڻ
 کي خاطري ڏي ته آءٌ جاهل آهيان ۽ ڪي ڪين
 ٿو ڄاڻان. سچ، موتين کان به وڌيڪ قيمتي آهي،
 تنهنڪري انهيءَ جي نهايت خبرداريءَ سان ڳولا
 ڪري انهيءَ جي اڳيان هرو، زمردي، لعل ۽ فيروزو
 ڪي به ڪين آهي، تنهنڪري همت سان ان جي
 پٺيان پڻ ۽ ان کي ڳولي لهو. انهيءَ جي لهڻ جو
 رستو آهي محنت، ڪشالو ۽ ڌيان، توڪي انهيءَ جي
 جاءِ تائين رهنمائي ڪندو، پر رستي ۾ ٽڪجي مٿان
 پوين، چالاڪ جو جذبن تون ان تائين پهچندڻ تڏهن
 تنهنجا ٿڪ لهي ويندا ۽ تنهنجي تڪليف بدلجي تفريح
 ٿيندي ۽ ڏک بدلجي خوشي ٿيندو. پاڻ کي ائين نه
 چڙ ته سچ مان ماڻهن کي نفرت پيدا ٿي ٿئي، تنهن
 ڪري آءٌ ان کان پري پڄندس ۽ ڪوڙ کي سڀڪو
 پسند ٿو ڪري، تنهن ڪري انهيءَ جي پٺيان لڳندس،
 پر سچ جي ڪري جيڪي دشمن ٿين ٿا سي انهن
 دوستن کان ڇڳا آهن جي ڪوڙيءَ خوشامد ڪري
 دوست ٿين ٿا، ماڻهو ڪسي مڀاءُ ڪري سچ پسند
 ٿو اچي ۽ انهيءَ جي خواهش رهي ٿي، انهيءَ
 هوندي به جذبن سچ سندس اڳيان اچي ٿو تڏهن
 هو انهيءَ کي سڃاڻي، هٿ ڪري نٿو سگهي ۽ جي
 سچ، زور ڪري وٽس وڃي ٿو ته هن کي پاڻ
 خفيو ٿو لڳي. سچ ۾ ڪوبه قصور ڪونهي، چالاڪ
 جو اهو سدائين وڻندڙ ۽ هردلعزيز آهي، پر انسان

اھڙو ضعیف آھي جو ان جو تجلو برداشت ڪري
 نٿو سگھي۔ جي پائڻن تہ انھيءَ ضعیفائي جي توکي
 وڌيڪ ڇٽائيءَ سان خبر پوي تہ عبادت ڪرڻ مھل
 پنھنجو ساءَ رک۔ مذھب مان مدعا اھو ھو تہ توکي
 پنھنجي ضعیفائيءَ ۽ بيوسائيءَ جي خبر پوي ۽ توکي
 پنھنجا عیب ۽ نقص یاد اچن ۽ اھا ڀڪ ٿئي تہ
 خدا کان سواءِ تنھنجو ڪوبہ ڀو وسيلو ڪونھي،
 جنھن کان ئي توکي ڇڱائيءَ جي امید رکڻ ڪپي۔
 مذھب، توکي اھو یاد نٿو ڏياري ڇا تہ تون خاڪ
 ۽ مٹی آھين؟ توبہ ۽ پشیماني، انسان جي ضعف ۽
 بیوسائيءَ جو نتیجو ناھي ڇا؟ جڏھن تون قسم ٿو
 کڻين تہ آءٌ ڪنھن سان ڪوڙ ۽ لڳي نہ ڪندس
 تڏھن تون شرمندو ڪين ٿو ٿين ڇا ۽ جنھن سان تون
 اھڙو قسم ٿو کڻين اھو بہ شرمندو نٿو ٿئي ڇا؟
 انصاف وارو ٿين سگھي، پوءِ توکي قسم کڻڻ جو
 خبرور ٿي ڪونھي۔ ننڍڙيون تقصیرون ۽ بي عقلیون،
 وري بہ ڇڱيون آھن، تنھن ڪري پنھنجي دل ۾
 ائين نہ ڄاڻ تہ ٿجي تہ وڏو بیوقوف ۽ گھڻھار
 ٿجي، نہ تہ ننڍي ٿيڻ مان ڪھڙو فائدو؟ جيڪو
 پنھنجا عیب، صبر ۽ تحمل مان ٻڌندو، سوڀي کي
 ھمڪ سان طعنو ھڻي یا فھمائش ڏيئي سگھندو۔ جيڪو
 واجبي سبب سان انڪار ڪري ٿو یا ٻئي جو چوڻ
 نٿو سڃي، تنھنجو چوڻ جڏھن ڀو ڪونہ مڃيندو

تڏهن هن کي گهڻو ارمان نه ٿيندو، جيڪڏهن توڙي ڪنهن جوشڪ
 آهي ته تڏهن جيڪي توکان پڇن ۽ اچي تنهنجو
 آزادگي ۽ صفائيءَ سان جواب ڏي. شڪ مان ڊپ
 ۽ مونجهارو انهيءَ کي ٿيندو، جيڪو ڄاڻندو ته آڱ
 ڏوهاري يا قصور وارو آهيان. جنهن جي دل نرم
 آهي سو ٻئي جي نيزاريءَ تي پنهنجو ارادو ڦيرائي
 ڇڏيندو، پر مغرور ماڻهو، منت ۽ زاريءَ ڪري، پاڻ
 سخت دل ٿي ٿو. تون ضعيف ۽ بيوس انسان آهين،
 تنهن ڪري توتي فرض آهي ته ٻئي جي زاري ٻڌين،
 پر انصاف ڪرڻ جي لاءِ جيڪي ٻڌين، سو خالي
 دل سان ٻڌ، يعني جنهن ۾ اڳيئي ڪنهن به قسم جو
 ميل يا شوق يا جوش نه هجي.

فصل پنڌجون - مصيبت

اي انسان! جيتوڻيڪ تون چڱائيءَ ڪرڻ ۾
 ضعيف ۽ بيوس آهين ۽ خوشين ڪرڻ ۾ ترديد
 ۽ نااهوار طبيعت جو آهين، تڏهن به مصيبت سهڻ ۾
 ۽ تون ڏاڍو ۽ مضبوط آهين، اها تنهنجي ذات جي
 خاصيت آهي، تنهنجي طبيعت جي نشاني آهي، اها
 رڳو تنهنجي ڄاڻيءَ ۾ رهي ٿي، توکي انسواءِ هن جو
 نالو نشان ئي ڪونهي ۽ تنهنجين نفساني خواهشن ۽
 دل جي صفتن کان سواءِ ان جو ڪوبه ٻيو ڪارڻ يا
 بنياد ڪونهي. جنهن توکي اهي خواهشون ۽ صفتون

ڏنيون، تنهن توکي عقل به ڏنو، انهيءَ لاءِ ته تون انهن تي غالب ۽ قابض رهين، تنهنڪري همت مان ڪوشش ڪر ته انهن کي پنهنجن پيرن هيٺ ڪري لتاڙين. هن دنيا ۾ تنهنجي اچڻ جي حالت شرمندگيءَ جهڙي آهي ۽ هن دنيا مان تنهنجي وڃڻ جي حالت تجمل ۽ عزت واري آهي. ڏس ته سوت جو سامان ماڻهو ڪيئن نه سون ۽ جواهرن مان سينگارين ٿا ۽ آهي ڪپڙن جي مٿان وجهن ٿا، جيڪو شخص، ماڻهو پيدا ڪري يا ڄڻي ٿو، سو پنهنجو ڪنڌ پيو لڪائي، پر جيڪو هزار ماڻهو ماري ٿو تنهن کي جهان آبرو ڏئي ٿو ۽ سارا هي ٿو، انهيءَ هوندي به توکي خبر هجي ته اها وڏي چوڪ آهي، دستور ۽ رواج، سچ جي حقيقت بدلائي نه سگهندو ۽ ماڻهن جي راءِ، انصاف کي ناست ناپود ڪري نه سگهندي، اها عزت، پيڄا ۽ بي موقع ڏيڻ ۾ ٿي اچي. ماڻهو جي پيدا ٿيڻ جو هڪڙو ئي رستو آهي، پر هنجي ناس ٿيڻ جا هزارين رستا آهن. جيڪو، ڪو ماڻهو پيدا ڪري ٿو يا ڄڻي ٿو تنهنکي ڪا انهيءَ لاءِ آبرو نه ٿي ملي، انهيءَ جي تعريف ٿي ٿئي، پر ٻئي کي مارڻ جي ڪري گهڻائي پيرا ماڻهن کي بادشاهيون مليون آهن، ۽ انهنجي فتحمنديءَ جا جلسا ۽ تماشا ڪيا ويا آهن. تڏهن به جنهنکي گهڻو اولاد آهي، تنهنکي گهڻيون خوشيون نصيب

آهن ۽ جو ٻئي جو ساء وٺي ٿو، سو پاڻ به آرام ۽ فرحت سان ساء ٺٽو کڻي. ڪنهن جهنگلي قوم جا ماڻهو برابر هٿ ڄمڻ تي رنج ٿين ٿا ۽ ٻيءَ جي مرڻ تي خوش ٿين ٿا ۽ ٻي راءِ راکاس يا بد ذات آدمي نه سڏبا آهن ڇا؟

انسان جي حصي ۾ اڳيئي گهڻي مصيبت آئي آهي ۽ ٻي انهيءَ تي ارمان ڪرڻ ڪري اها مصيبت هو پاڻ زياده ڪري ٿو.

انسان جي مصيبتن مان سڀ کان وڏو آهي ڏک ۽ اهو اڳيئي ڄاڻي ڄمڻ کان هنڪي جهجهو مليل آهي ۽ هوءَ وري تنهنجي ڪج فهميءَ کان اهو ڪيئن ٿو وڌائين؟ ڏک، تنهنجي لاءِ طبعي آهي ۽ اهو هميشه توسان گڏيو وڃي ۽ خوشي، رڳو مهان وانگي آهي ۽ ڪڏهن ڪڏهن ٿي ٿو وڃي اچي ۽ تنهنڪري سمجه ڌار ۽ چڱيءَ طرح ڪم آڻ ٿو ڏک توکان پري رهي ۽ خوشي توسان گهڻي تائين هلي. تنهنجي هٿ جو ٻيڪو عضوو، ايذاء يا ڏک رسڻ جو رستو آهي ۽ مگر خوشيءَ جا رستا تنهنجي لاءِ تمام ٿورا ۽ سوڙها آهن. خوشي، اڪثر هڪڙي هڪڙي ئي اچي ٿي ٻي ڏک، ڪٽڪ ڪري، هڪدم ڪاهي اچي پوندا آهن.

جهڙيءَ طرح ڪڪ، ٻارڻ سان جهلڪو ٿئي ۽ وري اجهامي ويندو آهي، تهڙيءَ طرح خوشي به

تجلاو ڪري، وري گرم ٿي وڃي ٿي ۽ توکي ساءِ ٿي نه پوندو آهي ته الا جي ڪيڏي ويٺي. ڏک، ڌري ڌري ڀڳو پيو آهي، خوشي، ڪڏهن ورلي ٿي منهن ڏيکاري. ڏک، پائيهي اچي ٿو، خوشي، ڏاڍن ۽ حيان سان هٿ ٿي ڪڍي. ڏک، صاف ۽ نج ڏک

آهي ۽ رڳو ڪڙو زهر آهي، پر خوشي، خالص نٿي رهي اڪثر منجهس ڏک جي ڪڙاڻ گڏيل رهي ٿي. جيئن بلڪل پوريءَ تندرستيءَ جي ماڻهوءَ کي اهڙي خبر نه پوندي آهي، جهڙي تمام ٿوري سور جي، تيئن تمام وڏيءَ خوشيءَ جو اثر به اسان تي اهڙو نٿو ٿئي جهڙو تمام هلڪي ڏک جو ٿو ٿئي. اسين ڏک جا ڳولائو آهيون ۽ خوشيءَ کان اڪثر پهچندا آهيون، جڏهن اسين مٿا هٿي ڪا خوشي خريد ڪندا آهيون تڏهن جيترو حقيقت ڪري لهندي آهي، تنهن کان وڌيڪ اسين مٿس خرچون ٿا.

ويچار ڪرڻ، ماڻهوءَ جو ڪم آهي. پنهنجي حالت معلوم ڪرڻ، هنجو پهريون ئي فرض آهي، پر خوشيءَ ۾ پنهنجي، ڪنهن کي ئي يادگيري اچي؟ تڏهن ائين ڪين آهي ته اها خدا تعاليٰ جي مهرباني آهي، جو اسانجي قسمت ۾ ڏک ۽ مصيبت آئي آهي؟ جيڪا مصيبت اچي آهي، تنهنجي ماڻهوءَ کي اڳيئي خبر پوي ٿي، جڏهن اها لنگهي وڃي ٿي تڏهن هو انهيءَ کي ياد ڪري ٿو، هو ايترو نٿو ڄاڻي ته ڏک

جو خیال، خود ذڪ کان وڌيڪ عذاب ٿو ڏئي، جنهن ڪري جيسين ذڪ يا مصيبت تنهنجي مٿان نه اچي ڪڙڪي تيسين انهيءَ جو خیال ئي نه ڪر، ائين ڪرڻ سان تون وڏي عذاب کان چٽي هوند ٿو. جيڪو ماڻهو ضرورت کان اڳي روئي ٿو، سو ضرورت کان وڌيڪ روئي ٿو، سو چو؟ انهيءَ ڪري، جو هو روئڻ کي نه چاهي ٿو ڪري. هرڻ، تيسين ٿور روئي جيسين ڀالو مٿان ٿو اچي، نڪي عود ٻڌو ڳاڙهو ڳاڙهندو آهي جيسين مڪنو، جهٽ مٿن تي نه ايندو اٿس. ماڻهو، موت جي خوف کان اڳيئي پاڻ وٽ موت کي آيل ٿو سمجهي، خود آفت يا مصيبت کان آنجو خوف، وڏي مصيبت آهي. هميشه پنهنجن افعال ۽ اعمالن جي حساب ڏيڻ لاءِ تيار ره. تمام چڱو موت آهو آهي، جنهن جو تمام ٿورو اڳواٽ ساءِ پئي يا خیال اچي.

فصل چوون - قهڙو يا قهاس

خدا تعاليٰ، انسان کي جيڪي نعمتون ڏنيون آهن، تن مان قياس ۽ مرضي، سڀ کان وڌيڪون آهن، جيڪو انهن کي اجائيءَ طرح ڪم نه ٿو آڻي، آهو نيڪبخت چيو.

جهڙيءَ طرح نئي، جبل تان ڪڙڪو ڪندي اچي ٿي ۽ جيڪي اڳيان اچس ٿو تنهنکي کنيو وڃي ۽

ڪانهي ۽ ڪي ناس ڪيو ڇڏي، تهڙي طرح عام خلق جي راءِ به انهيءَ ماڻهوءَ جي عقل ۽ فہم سان جٽ ڪري ٿي، جو سواءِ ڄاڻ ۽ آنجي بنياد معلوم ڪرڻ جي مات ڪري ڪانهي ۽ تي هلي ٿو. پهرين خيال ڪري ڏس ته جيڪي سچ سمجهي، قبول ڪرين ٿو سو برابر سچ آهي يا رڳو سچ جو پاڇولو آهي؟ جيڪي تون ثابت ۽ صحيح ڄاڻي، قبول ڪرين ٿو سو اڪثر رڳو ڏيک ویک وارو ۽ ظاهري چڱو آهي، پر تون پنهنجي دل قائم ۽ مضبوط رک ۽ پنهنجي لاءِ جانچ ڪري، پنهنجي راءِ ٺهراءَ ته ٻوڙ رڳو پنهنجيءَ نافهميءَ جو جوابدار رهين ۽ نه ٻين جي غلط راءِ جو. ائين نه چؤ ته جيڪو نتيجو ظاهر ٿئي ٿو يا جيڪا ماجر ٿي گذري ٿي، تنهن مان ڪانهي ۽ ڪم ڪرڻ واري جي ڏاهپ ثابت ٿي ٿئي. توکي ياد رکڻ گهرجي ته انسان کي ڪم ڪندي گهڻائي اوچتا اتفاق ٿين ٿا. ٻئي ماڻهوءَ جي راءِ کي، پنهنجي راءِ جي برخلاف هڻڻ ڪري خراب نه ڄاڻ. ڪهڙو شڪ ته اوهان ٻنهي جا راءِ غلط هجن؟ جڏهن تون ڪنهن ماڻهوءَ کي نالي نشان تي سڃاڻين ٿو ۽ سندس لقب موجب مان ڏين ٿو ۽ جنهن جو واقف ناهين يا جنهن کي اهڙا ظاهري لقب يا نشان ناهن تنهن کي حقير سمجهين ٿو، تڏهن گویا تون آڌ جي چڱي يا بچڙي هڻڻ جي سڃاڻپ، رڳو سندس

مہار مان ڪرين ٿو. جڏهن تون پنهنجي دشمن کي
 قتل ڪرين، تڏهن ائين نه ڄاڻ ته تو هڪ کان وڌيڪ
 ورتو، حقيقت ڪري تون هڪ پنهنجي پوڄ ڪان
 پري ڪرين ٿو ۽ هڪ آرام ڏين ٿو، ڇاڪاڻ جو
 پوءِ هڪ تون ڪنهن به طرح ايذا پهچائي نه
 سگهندين. جيڪڏهن ڪنهن جي ماءُ بد پرهي هجي
 ته آهه جيڪر انهيءَ جي ڳالهه ٻڌي، رنج ڪين ٿي
 ڇا؟ جيڪڏهن ڪنهن جي زال بد چال هجي ته آهه
 جيڪر خلق جا طعنو ٻڌي، شرمندو ڪين ٿي ڇا؟
 جيڪو توکي ڪنهن عيب جي ڪري ڏڪاري ٿو،
 سو پنهنجو عيب پاڻ ظاهر ڪري ٿو. تون ڪو ٻئي
 جي بد ڪارين جو جوابدار آهين ڇا؟ جيڪو جواهر
 تو وٽ آهي، تنهنکي ڪم قدر نه ڄاڻ، نڪي جيڪا
 شي تو وٽ ڪانهي ۽ ٻئي وٽ آهي تنهنجو قدر ۽
 قيمت حد کان زياده ڄاڻ، ڏاهي ماڻهو وٽ پاڻ
 موجود شي جو گهڻو قدر آهي. توکي پنهنجي زال
 آهي ۽ آها تنهنجي قبضي ۽ حڪم ۾ آهي، انهيءَ
 ڪري انهيءَ جو قدر گهٽ نه ڄاڻ، جيڪو توکي
 چوي ٿو ته شادي ڪرڻ کان پوءِ سگهوئي زال
 سان ماڻهو جي محبت گهٽ ٿي ٿي، سو ڪوڙو
 آهي، انهيءَ جي ڳالهه متان مڃين. هو، جو تنهنجي
 زال ٿي آهي ۽ تنهنجي حڪم ۾ آهي سو انهيءَ
 ڪري جو هڪ اهو ويسا هوندو ته تون نڪي ۽

لائق ماڻهو آهن. انهيءَ لاءِ هنجي احسانمند يا
 شڪرگذار ٿيڻ جي بدران آڻڻدو هنڪي گهٽ پيار
 ڪندين ڇا؟ شاديءَ ڪرڻ کان اڳي جيڪي محبت
 جا انجام ۽ اقرار تو هن سان ڪيا هئا سي جيڪڏهن
 سڃا هوندا ته شاديءَ کان پوءِ جيتوڻيڪ تون هن
 کي پوري محبت نه ڏيندين ته به هنجي وڃڻ ڪري
 تنهنجي روح کي ڏاڍو رنج رسندو. جيڪو ٻئي
 رڳو انهيءَ ڪري بهتر سمجهي ته اها زال سندس
 قبضي ۾ آهي سو جي توکان وڌيڪ عقل وارو ناهي
 ته وڌيڪ سکيو ته پيشڪ آهي. پنهنجي دوست جي
 مصيبت ۽ ڏک جو قياس سندس رنج مان نه ڪري
 تمام گهڻيون مصيبتون اڪثر اهڙيون ٿينديون آهن،
 جو ڏک جي اهڙي ظاهري نشانين کان مٿي آهن.
 ڪنهن ڪم جي چڱائيءَ جو قياس انهيءَ مان نه ڪري
 ته وڏي هل هنگامي سان اهو ڪرڻ ۾ آيو آهي.
 سڀ کان چڱو ۽ شريف ماڻهو اهو آهي جو وڏا وڏا
 ڪم ڪري ٿو پر انهنجي ظاهر ڪرڻ جو خيال ئي
 ڪونه اٿس. ناموس، انهيءَ کي حيرت ۾ وجهي ٿي،
 جنهن جي ڪن تي ٿي رسي، پر ماڻ ۽ خاطر جمعي
 انهيءَ کي خوش رکي ٿي، جنهن جي دل ۾ جاءِ
 ڪري ٿي. ٻئي جي چڱن ڪمن جي نسبت ۾ خراب
 سبب نه پيدا ڪري هنجي نيت جي توکي ڪهڙي
 خبر آهي؟ رڳو خلق کي معلوم ٿيندو ته تنهنجي دل
 مسد ۽ ريس سان ڀري پئي آهي.

ڊونگ يا ڪوڙي ڏيک ۾ بيعتليءَ کان بدي
وڌيڪ ناهي، سچو ٿيڻ اهڙو آسان آهي جهڙو سچي
جو ڏيک ڪرڻ. پھتل ايذاءَ جي بدلي وٺڻ کان،
پھتل فائدي يا احسان مڃڻ جي زيادهءَ ڪوشش ڪر،
انهيءَ ڪري توکي ٿورا ايذاءَ پهچندا ۽ گھڻا فائدا
رسندا. نفرت ڪرڻ کان، پيار ڪرڻ جي وڌيڪ
ڪوشش ڪر، انهيءَ ڪري توکي ٿورا نفرت ڪندا
۽ گھڻا پيار ڪندا.

شابس ڏيڻ جي لاءِ هميشه ڊرائي نه ڏيکار انهيءَ
ڪري تنهنجن گڻن ۽ نيڪين جي تعريف ٿيندي ۽
تنهنجا عيب تنهنجن دشمنن کي ڏسڻ ۾ ٿي نه ايندا.
جڏهن تون ڪا چڱائي ڪرين تڏهن انهيءَ سبب
ڪر، جو اها ماڻهن کي پسند ٿي اچي، جڏهن ڪنهن
بديءَ کان پري پڄين تڏهن انهيءَ سبب پڄ، جو
اها پاڻ خراب شئي آهي، ۽ نه انهيءَ سبب ته اها
ماڻهن کي پسند نه ٿي اچي. سچ کي پسند ڪرڻ
جي ڪري جي تون سچو ٿيندين ته هميشه سچو
رهندين، جيڪو ڪنهن پڪي اصول کانسواءِ سچو
ٿو رهي تنهن تي گھڻو ڀروسو ڪونهي. بيعتل جي
تعريف کان، عتل واري جي چينپ چڱي آهي، جڏهن
ڪو ڏاهو ماڻهو توکي، تنهنجو عيب ٻڌائي ٿو تڏهن
هو ڄاڻي ٿو ته تون پاڻ کي سڌاري سگھيندين، بيعتل
جڏهن تنهنجي تعريف ڪري ٿو تڏهن ڄاڻي ٿو ته

هيءَ به مون جهڙو آهي. جنهن عهدي جي توڙ لياقت
 ڪانهي سومان ڪرين، نه ته جيڪي توکان وڌيڪ
 لائق آهن سي توکي ڏڪاريندا. جيڪي تون پاڻ
 نٿو ڄاڻين سو ٻئي کي نه سڳار، نه ته جڏهن هوانهيءَ
 مان برابر واپس ٿيندو تڏهن توتي لڏوليون ڪندو.
 جنهن توکي ڪو ايذا پهچايو هجي تنهنجي دوستي
 قبول نه ڪر، جيڪو ايذا سهي ٿو سو آهي تان
 گذر ڪري سگهندو، مگر جيڪو ٻئي کي ايذا
 رسائي ٿو سو آهيءَ جو ڪڏهن خير خواه نه ٿيندو. جو
 ماڻهو پاڻين ته تنهنجو دوست ٿئي، تنهن تي زور
 ڪري تمام وڏا احسان نه ڪر، نه ته انهنجي بار
 کان هو تـو وٽان پڄي ويندو ۽ موافق، ٿوري
 فائدي پهچائڻ سان ماڻهو ٻئي کي دوست ڪري ٿو،
 ۽ تمام گهڻي فائدي پهچائڻ سان ٻئي کي دشمن
 ڪري ٿو. آهيءَ هوندي به نااحسانندي، ماڻهو جي
 طبعي خاصيت ناهي، نڪي هنجي ڪاوڙ يا رنجيدگي،
 بي واجبي يا غير ضروري آهي، هنکي اها ڳالھ،
 ٿئي وئي ته قرض ادا ڪرڻ لاءِ يا احسان موٽائڻ
 لاءِ ٻيو ڪو کيس يادگيري ڏياري، جنهن کي ماڻهو
 ڪو ايذا پهچايو آهي تنهنجي اڳيان هو شرمندو ٿو
 ٿئي. بيگاني ماڻهو جي سک ۽ فائدي تي ڪرڪ
 نه، نڪي دشمن جي ڏک ۽ نقصان تي خوش ٿئي،
 نه ته ٻيا به تنهنجي نسبت ۾ ائين ڪندا، جي پاڻين

تہ ہر دل عزیز تین تہ سڀ ڪنهن سان پيو پلائي ڪرہ جي انهيءَ رستي ماڻهن جي محبت ۽ خير خواهي هٿ ڪري نہ مگهئين تہ پڻي ڪنهن بہ اڀاءُ سان هٿ ڪري نہ سگهندين، ايتري ڀڪڇاڻج تہ جيتوڻيڪ ائين ڪرڻ سان اها توکي هٿ نہ آئي، تہ بہ اها خوشي توکي تمام گهڻي ٿيندي تہ تون ہر دل عزیز تين جو ہر طرح حقدار آھين ۽ اھڙي لياقت تو ۾ موجود آهي.

فصل سترن - خون ڊهلي يا ڪرڻ ڪهائي

مغروري ۽ هلڪائي، مخالف خاصيتون ڏسجن ٿيون، مگر انسان ۾ مخالف خاصيتون بہ ٺهيو اچن، ساري مخلوقات ۾ هن جيڙو نهايت مغرور ۽ نهايت هلڪو پير ڪونه هوندو، خود ڏيني يا خود خيالي، عقل ۽ سمجھ جي خرابي آهي، انهيءَ مان غلط فھمي پيدا ٿي ٿئي، تہ بہ اسانجي وجود ۾ اها عقل ۽ سمجھ مان ٺهيو، موافق ٿيو اچي.

اھو ڪير آھي جو پاڻ کي حقيقت کان زياده چڱو ٺٽو سمجھي، يا ٻين کي حقيقت کان زياده خراب ٺٽو سمجھي؟ خود خالق مالڪ بہ اسانجن اھڙن

غلط خیالن کان ٺٽو چئي، تڏهن اسين هڪ ٻئي کان
ڪيئن چئي ٿا سگهون؟ ڀرمن ۽ خام اعتقادن جو
بنياد ڇا آهي؟ باطل پرستي ڇا مان پيدا ٿي ٿئي؟
انهيءَ مان ته جيڪي شيون اسانجي پهچ کان ٻاهر
آهن يا اسانجي عقل کان مٿي آهن تنجي بابت عقلي
دليل ڏوڙايون ٿا ۽ خيال ويڙهايون ٿا ۽ جيڪا
ڳالهه سمجهڻ جهڙي ناهي سا اسين ڀانيون ٿا ته
سمجهون ٿا.

اسانجي سمجهه جا ضعیف ۽ پوري ٻئي آهي سا
۽ جيئن اسان کي گهرجي تيئن ڪم ۾ ٿا لڳايون.
اسين خدا جي قدرت ۽ وڏائيءَ کي پهچڻ لاءِ اڏاوتون
ٿا پر مٿي چڙهي ٿا سگهون، جڏهن عبادت يا خدا
پرستيءَ جي منزل تي اچون ٿا، تڏهن پنهنجا خيال
مٽيو ٿا هلايون، ماڻهو، هن دنيا جي بادشاهه جي
برخلاف، ڊپ کان هڪڙو ڀٽڪو به ٺٽو ڪڍي، سو
ٻي ڊپ ٿي، خدا تعاليٰ جي ڪارخاني ۾ عيب جوئي
ڪري ٿو ۽ انهيءَ جي نسبت اجايا خيال ڪري ٿو.
هو هنجي وڏائي وساري ٿو ڇڏي ۽ هنجي فيصلن
جي مٿان، پنهنجا فيصلا جاري ڪري ٿو، جو پنهنجي
حاکم جو نالو، ادب کان سواءِ ٺٽو وٺي سو بيشرم
ٿي، پنهنجي خالق کي ڪوڙيءَ ڳالهه تي شاهد ڪري
ٿو، جيڪو منصف جي فتوا يا حاکم جي جاري
ڪيل سزا صبر سان ٻڌي ٿو، سو حاکمن جي حاکم

سان حجت ڪرڻ جي جرات ڪري ٿو، هو منت ۽ زاري ڪرڻ سان، هن کي ٺارڻ ۽ راضي ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، انجامن اقرارن ڪرڻ سان هنجي خوشامد ڪري ٿو، ڪي شرط مقرر ڪري هنجو حڪم مڃي ٿو، بلڪه جي سندس عرض قبول نٿو پوي ته ڪرڪي ٿو ۽ پيحيائيءَ جي هلت ڪري ٿو.

اي انسان! توکي جو انهيءَ شرارت ۽ ناخدا ترسيءَ جي سزا نٿي مبلي سو هن ڪري جو اڄ توکان بدلي وٺڻ جو ڏينهن ناهي. تون انهن جهڙو نه ٿي، جي آسمان جي گورن سان وڙهن ٿا، نڪي پنهنجي خالق جي پرستش انهيءَ ڪري ڇڏي ڏي، جو هو توکي سيکت ڏئي ٿو. ائين ڪرڻ سان جيڪا چريائي ڪرين ٿو سا تنهنجي سر تي آهي. انهيءَ تنهنجي پيدائش مان خود توکي ئي نقصان آهي. ماڻهو، ڄا لاءِ انهيءَ جو فخر ڪري ٿو ۽ پٽاڪ هڻي چوي ٿو ته آءُ پنهنجي خالق جو پيارو آهيان؟ ٻيو ۽ هنجي شڪر گذاريءَ ۾ غفلت ڪري ٿو ۽ هنجي عبادت وساري ڇڏي ٿو؟ اهڙي هلت، اهڙي مغروري واري اعتقاد سان ڪيئن ٿي موافق اچي؟ ماڻهو، جو هيڏي ساري جهان ۾ حقيقت ڪري رکيو هڪڙي ڌوڙي جيڏو آهي، سو پائڻي ٿو ته آسمان ۽ زمين منهنجي لاءِ خاڪيل آهن، هنجي خيال ۾ آهي ته هيءُ سڄو

قدرتي ڪارخانو منهنجي سک ۽ فائدي جي لاءِ
منديل آهي.

جهڙيءَ طرح ڪو بمقل، پاڻيءَ ۾ شڪليون
نچنديون ڏسي، پاڻي ٿو ته وڻ، شهر ۽ مارو آسمان
مونکي وندرائڻ ۽ خوش ڪرڻ جي لاءِ پيو نجي،
تهڙيءَ طرح ماڻهو به هي حادثي ڪارخانو مقرر ڪيل
قاعدي تي هلندو ڏسي، پاڻي ٿو ته اهو منهنجي خوش
ڪرڻ لاءِ پيو هلي. هنکي، سج جي تابش، پاڻڪي
گرم ڪرڻ لاءِ گهرجي ٿي، تنهن ڪري هوسمجهي
ٿو ته اهو رڳو منهنجي لاءِ پيدا ڪيو ويو هو. هو
رات جو چنڊ کي سوجهرو ڪندو ڏسي، خيال ڪري
ٿو ته اهو منهنجي آسائش لاءِ خلقيو ويو آهي.

اي نادان! پنهنجي مغروري ڪري گمراه نه ٿي،
نماڻو ۽ غريب ٿي، ائين نه ڄاڻ ته دنيا جي دؤر
جو تون ٿي سبب آهين. اونهاري ۽ سياري جي ڦير
گهير تنهنجي لاءِ نه ڪئي ويئي هئي. جي تنهنجي
ساري انسان ذات، هستي ۾ نه هجي ته به جيڪراهو
ڪارخانو ائين پيو هلي. تون به ڪروڙن مخلوقاتن
مان هڪڙو آهين، جن تي خالق، پنهنجي مهرباني
ڪئي آهي. پاڻڪي چاڙهي، آسمان تي نه پهچاء، جو
ملائڪ توکان مٿي آهن، نڪي هي جيڪا مخلوقات
زمين تي رهي، ٿي تنهن تي انهيءَ ڪري حقارت

ڪر ته هو توکان هيٺ آهن، چالاڪ جو آهي به سڀ، ساڳئي خالق جا خلق آهن، تون جو پنهنجي آپائڻهار جي رحم سان سڪيو ۽ خوش آهين، سو ڪيئن ٿو فضولي ڪري، ٻين مخلوقن کي ايذا ۽ پهچائين؟ ڏيان ڪر، مان اهو ايذا موٽي، توکي رسيءَ آهي سڀ ساڳئي مالڪ جي بندگي نٿا ڪن ڇا؟ هن هر ڪنهن مخلوق جي لاءِ، پنهنجو پنهنجو قاعدو مقرر نه ڪيو آهي ڇا؟ هو سڀ ڪنهن جي سنڀال نٿو لهي ڪيئن؟ تڏهن ڪهڙي طرح تون هنجو حڪم ۽ قاعدو ٿو ٽوڙين؟ پنهنجي راءِ، ساري جهان جي راءِ کان مٿي نه ڄاڻ، نڪي جيڪي تنهنجي خيال جي مخالف هجي، سو ڪوڙ ۽ غلط سمجهه. ٻين جي لاءِ راءِ ڏيڻ جو ڪنهن توکي اختيار ڏنو آهي؟ يا ٻين کان پنهنجي مرضيءَ موجب راءِ ڏيڻ جو حق، ڪنهن کيسو آهي؟ ڪيتريون ڳالهيون آهن جي اڳي باطل ۽ رد ڪيون ويون هيون پر هاڻ سچيون، برابر ۽ قبول ڪرڻ ۽ اچڻ ٿيون، ڪيتريون هاڻ صحيح ۽ سچيون سمجهڻ ۽ اچڻ ٿيون، جي وري هن کان پوءِ غلط ۽ ڪوڙيون شمار ۽ اينديون، تڏهن ماڻهوءَ کي ڪهڙين ڳالهين تي يقين ٿي سگهندو؟ جيڪي تون ڄاڻين ته چڱو آهي، سو ڪر، ته انهيءَ مان توکي خوشي حاصل ٿيندي، هن دنيا ۾ ڏاهپ کان وڌيڪ، نيڪي، توتي فرض آهي.

جيڪي اسين نٿا سمجهون تنهن ۾ سچ ۽ ڪوڙ هڪ جهڙا ٻيا ڏسجن، تڏهن انهنجي وچ ۾ تميز ڪرڻ، اسانجي خود خيالي ناهي ته ٻيو ڇا آهي؟ جيڪي اسانجي سمجهه کان مٿي آهي، تنهن تي اسين آسانيءَ سان ويسام ڪريون ٿا، يا ته مغروريءَ ۽ خود بينيءَ کان ڪريون ٿا، انهيءَ لاءِ ته ماڻهو ڄاڻن ته اهو اسين سمجهون ٿا، انهيءَ کي بيعتلي ۽ بيحيائي نه چئبو ته ٻيو ڇا چئبو؟ ڪير چوي ٿو ته هيءَ ڳالهه ضرور هيئن آهي؟ ڪير پنهنجيءَ راءِ تي هڙ ٻڌي بيهي ٿو ۽ مڙئي ٿو؟ آهون ائين ڪري ٿو، جيڪو سڀ کان ٿورو ٿو ڄاڻي ۽ تنهنڪري سڀ کان وڌيڪ مغرور آهي. سڀ ڪنهن ماڻهوءَ جي اها طبعي خواهش ٿي ٿئي، ته جيڪا راءِ خيال ۾ آئي، تنهن تي قائم رهي، پر وڌيڪ ائين آهون ٿو ڪري، جو خود خيال ۽ خود بين آهي. هو رڳو پنهنجيءَ دل کي لڳاري، انهيءَ تي بهارڻ تي راضي ٿو رهي، پر ڀانئجي ته ٻيا به لڳجي، انهيءَ تي ويساه ڪن. ائين نه چو، ته گهڻن سالن گذرڻ ڪري سچ ثابت ٿو ٿئي، يا گها ويسام ڪرڻ وارا ٿيا، ته اها ڳالهه سچي ٿي. جي عقل ۽ سمجهه ۾ ڦير نه هوندو ته هڪڙي ماڻهوءَ جي راءِ اڪڙي معتبر آهي، جهڙي ڪنهن ٻئي ماڻهوءَ جي.

باب ٽيون

افسان جون ذاتقص عادتون

فصل ١٥٠٠٠٠ - لالچ

مايا، گهڻي ڌيان ڏيڻ جي لائق ٿي ٺاهي، تنهن ڪري انهيءَ جي گڏ ڪرڻ جي تمام گهڻي خواهش ڪرڻ، نامناسب ۽ بيواجبي آهي. جنهن شي کي ماڻهو چڱو ٿو سڏي، تنهنجي خواهش ۽ انهيءَ جي هٿ ڪرڻ مان جا خوشي پيدا ٿي ٿئي، سا رڳو خيال ۽ راءِ تي ٻڌل آهي. عام ۽ خسيس ماڻهن جي اهڙيءَ راءِ تي نه هل پر تون پاڻ سڀني شين جي ذاتي خاصيت ڄاڻي ڏس، ته پوءِ هڪ آهي ته لالچ نه ڪند ٻن. مايا جي حد کان وڌيڪ خواهش، هڪڙو زهر آهي، جو انسان جي روح ۾ ٿو جاءِ وٺي. اتي، ٻي جيڪا به چڱي خاصيت يا خواهش موجود آهي، تنهن کي اهو زهر وڇڙيو، خراب ڪيو ڇڏي. اڃا هنجي اتي ٻاڙ ڪپي ٿي ته نيڪي، سچائي ۽ ٻيون سڀ طبيعتي چڱيون خصلتون پڇيو، نڪريو وڃن. لالچي ماڻهو، زور جي لاءِ پنهنجا ٻار به وڪڻي ڇڏيندو، هنجا مائٽ مري ويندا، ته به هو پنهنجي پيسي کي هٿ نه لائيندو. هو پيسي جي لالچ تي، پاڻ کي ٿي وٺاريو ڇڏي ۽

سک جي گولا ۾ هو، پاڻ کي ڏکيو ڪري ٿو. جيئن ڪو ماڻهو پنهنجو گهر وڪڻي، گهر جي سينگار جون شيون خريد ڪري ٿو، تيئن اهو ماڻهو به ڪري ٿو. يا مايا جي پٺيان پنهنجو آرام ڦٽائي ٿو ۽ اها آسيد رکي ٿو ته مايا کي مائي، آرام ڪندس ۽ سڪيو گذاريندس. جتي لالچ زور آهي، اتي روح تمام مفلس ۽ ضعيف ٿو رهي. جيڪو دولت ۽ دنيا کي، انسان جو مکيه فائدو ۽ خير نه ڄاڻندو، سو ڪڏهن به ٻيون سڀ فائدي واريون شيون اڇلائي، انهيءَ جي پٺيان نه پوندو، جيڪو غريبيءَ ۽ مسڪينيءَ کي وڏو عيب نه ڄاڻندو ۽ مفلسيءَ کي خراب ڄاڻي، انهيءَ کان ڊڄندو ڪين، سو انهيءَ کي ڇڏي، ٻيون سڀ خرابيون پنهنجي لاءِ خريد نه ڪندو، خيال ته ڪر، نيڪي، مايا کان چڱي ناهي ڇا؟ بدڪاري، مسڪينيءَ کان خراب ناهي ڇا؟ سڀڪنهن ماڻهوءَ کي پنهنجيءَ گهرج پلڻ لاءِ پورو آڀاءُ وس ۾ آهي، انهيءَ تي راضي رهن ڪپيس. جيڪو گهرج کان وڌيڪ مال ٿو ميڙي، سو ڏک ٿو وهائي ۽ اهو سک جو ڪڏهن به منهن ڪين ڏسندو.

خدا جي قدرت اهڙي آهي جو سون، زمين جي ٻيٽ ۾ لڪل ٿو رهي، جن ته ظاهر، ڏسڻ جو لائق ٿي ناهي، ۽ ٻيو اتي پيل آهي، جتي تون ٻيرن سان ٻيو لتاڙينس، انهيءَ مان تون سمجهي نٿو سگهين ته سون

۴ رپو، ڌيان ڏيڻ جي لائق ناهي؟ لالچ جي ڪري ڪروڙين مزور ۽ غلام، زمين هيٺ دٻجي، مرن ٿا، هو شومن ۽ ڪنجوسن جي لاءِ ڪاٿيون ڪوٺي، اها شي ڪڍن ٿا، جا هنن کان سندن وٽ وٺي ٿي، يعني، رپي ماڻ کان پوءِ اهي ماڻهو، غلام کان به وڌيڪ عذاب ۾ ٿا گذارين. زمين ۾ جتي خزانو پوريل رهندو آهي، اهو هٽي، اڪثر ويران ۽ سڄو رهندو آهي، جتي هيٺان سون هوندو آهي، اتي مٿان نڪو وڻ ۽ نڪو ٻوٽو ڄمندو آهي، جيئن اهڙي هٽي گهوڙي يا گڏھ کي گاه نه ٿيندي آهي، جيئن جبلن ۽ ٽڪرن جي پاسن تي ان جون ٻوڪون نه ٿينديون آهن، جيئن ميوه دار وڻ اتي پنهنجا ميوا پيدا نه ڪندا آهن، تيئن جو ماڻهو، مايا تي آرو ڪري ٿو، تنهنجيءَ دل ۾ ڪا به چڱائي ڪانه ٿي رهي. مايا، ڏاهي ماڻهوءَ جي ٻانهي آهي ۽ هنجو ڪم ڪار ڪري ٿي، پر بيمثل جي دل جي مٿان وڏي آفت آهي. شوم ۽ لالچي ماڻهو، سون جو غلام آهي، سون هن جو غلام ناهي، هن کي دنيا ائين آهي جيئن بيمار کي تپ، جيسين ماريندس نه، تيسين ٻوساڙيندس ۽ جلائيندس. سون، ڪروڙن ماڻهن جي نيڪي ۽ لياقت ناس ڪري ڇڏي آهي، ڪنهنجي ڪا فضيلت به وڌايائين؟ ائين ناهي ڇا ته جيڪي تمام خراب ماڻهو آهن تن وٽ دنيا تمام گهڻي آهي؟ تڏهن ڇو اها

خواهش ٿو ڪرين ته دنيا دار ٿي، نالو ڪلين؟ ائين ناهي ڇا ته جن وٽ ٿوري دنيا آهي، سي تمام ڏاها ماڻهو آهن؟ ڏاهپ ۾ سک ۽ خوشي ناهي ڪيئن؟

ائين ناهي ڇا ته انسان ذات ۾ دولت، انهن وٽ جهجهي آهي جي سڀ کان شريڪ ۽ بدڪار آهن؟ انهنجي پڇاڙي، خراب ۽ عذابن جهڙي نه ٿي آهي ڇا؟ غريبي ۽ مفلسي ۾ گهڻين شين جي گهرج ٿيندي آهي مگر لاڳي ۽ ڪنجوس، پاڻ کي سڀني گهربل شين کان جواب ڏئي ٿو. لاڳي ماڻهو مان، ڪنهن کي به چڱائي يا فائدو نه رسندو، پر ٻئي ڪنهن سان هو اهڙو ظلم ٿو ڪري، جهڙو پاڻ سان ٿو ڪري. محنت ڪري، دولت هٿ آڻي ۽ سڄا ڪري، انهيءَ جو نيڪال ڪري، جهڙو ٻئي کي سڳي ڪرڻ مان ماڻهو پاڻ سڳي ٿو ٿئي، اهڙو ٻئي ڪنهن به طرح سان نٿو ٿئي.

فصل ٻه - اسواڻ يا دهجا خرچ

جي مال ميڙڻ کان وڌو ڪو عيب آهي ته اهو اجاين ڪمن ۾ مال وڃائڻ جو آهي، جيڪو ماڻهو، بچايل مال بيصرفي خرچ ڪري ٿو ۽ اجابو وڃائي ٿو، سو ڇڻ ته غريبن جو حق کسي ٿو، جيڪو ماڻهو پنهنجي مالا، بيجا خرچ ڪري، لٽي ڇڏي ٿو، سو چڱائيءَ ڪرڻ جا آڀاءُ ڄاڻي بهجي رد ڪري

ٿو، هو پاڻهي، نيڪي ڪرڻ ۽ خير ڪرڻ جا وجهه وڃائي ٿو، جنهن مان جيڪر نيڪ خود کيس ٿي فائدو رسي، خود کيس ئي خوشي حاصل ٿئي. دولت نه هئڻ ڪري آرام ۾ گذارڻ کان، دولت هوندي سگهيو رهن، مشڪل آهي، ماڻهوءَ کي، دولتيءَ کان مفلسيءَ ۾، پاڻي حڪم هلائڻ سولو ٿولڳي. مفلسيءَ ۽ غريبيءَ ۾ دل جهلڻ لاءِ فقط هڪڙو گهريلو آهي، يعني صبر يا قناعت، پر دنيا دار ۾ جي سخا، پرهيزگاري، سياڻپ ۽ ٻيا ڪيترائي گڻ نه هوندا ته ضرور گنهگار ٿيندو.

غريب، رڳو پنهنجي حالت بهتر رکڻ جو ذمہ دار آهي، مگر دنيا دار جي ذمہ، هزارن جي بهتري آهي. جيڪو پنهنجي دولت، سياڻپ سان ڏيئي ڇڏي ٿو، سو ڄڻ ته پنهنجا مرض ڪڍي ڇڏي ٿو، جيڪو وڌائي ۽ گڏ ڪري ٿو، سو پنهنجي مٿان ڏک ۽ آفتون ڏير ڪندو وڃي. ان سڃاڻو ماڻهو، احتياج مهل، جيڪي توکان گهري، تنهن کان هنکي جواب نه ڏي، پنهنجي پاڻ کان ته اها شي به وانهي نه رک، جا خود توکي گهريلو هجي. توکي ڄاڻڻ گهرجي ته ڪروڙ رپيا، جي ڪنهن ڪم ۾ نه اچڻا هجن، تنهنجي هئڻ کان، جيڪي توڏيئي ڇڏيو هجي، تنهنجي نه هئڻ ۾ زياده خوشي آهي.

فصل نہون - ویر

ویر جي پاڙ، دل جي ضعف ۾ آهي. جيڪي تمام ڊڄڻا ۽ يزدل آهن، آهينِي گهڻو ویر رکندا آهن. جنکي ڏڪارين، تنکي کير ڏجها ڏئي ماري؟ رڳا ناسردا جنکي قرين، تنکي کير ڪهي ڇڏين؟ رڳيون زالون! ايذا ٻهچڻ، ویر وٺڻ کان اڳي ٿو ٿئي، پر جيڪي وڏي دل وارا آهن، سي ڪڏهن به ڪين چوندا ته اسان کي ڪو ايذا ٻهتو آهي. جي ايذا وڏو آهي ۽ ڏيان ڏيڻ جهڙو آهي ته جنهن توکي اهو ايذا ٻهچايو آهي، سو جيتوڻيڪ اصل ذليل ۽ خسيس ماڻهو هو، ته به هاڻ پاڻ کي تنهنجي ڏيان تي آندو اٿس ۽ توهان ڇڻ ته مقابلو ٿو ڪري. ٻيءَ تون پاڻ کان گهٽ درجي واري ماڻهو سان مقابلو ڪندين ڪيئن؟ جيڪو توکي ايذا رسائڻ جي ڪوشش ٿو ڪري، تنهن کان تون نفرت ڪري، جيڪو توکي بي آرام ٿو ڪري، تنهنکي تون ڏڪار. ائين ڪرڻ مان تون، نه رڳو پنهنجو سک ۽ آرام قائم ٿو رکين، پر هن ٻئي کي، ساڳئي ویر وٺڻ واري سزا ڏين ٿو، مگر هن جهڙو ٿي، سچ پچ هن کان ویر ٺٽو وٺين.

جهڙي طرح طوفان ۽ گوڙ، سچ ۽ تارڻ تي ڪوبه اثر نٿا ڪن، پر پنهنجو سچو زور هيٺ پھڻ

۽ وٺڻ تي وڃائين ٿا، تهڙي طرح ايذا ۽ وڏي دل وارن ماڻهن تائين پهچي نٿا سگهن، پر خود ايذا ڪرڻ وارن کي ستائين ٿا. هلڪي طبيعت ۽ ٿوري همت وارو ماڻهو، وير وٺڻ جي خواهش ڪري ٿو، وڏي دل وارو ماڻهو، خود انهيءَ ايذا يا ڏوه ڪرڻ واري سان چڱائي ڪري ٿو.

اي انسان! تون وير وٺڻ لاءِ ڇو ٿو مٿا هڻين؟ ڪهڙي ارادي سان تون انهيءَ جي پٺيان پيو آهين؟ تون ڀانئين ٿو ته پنهنجي دشمن کي تڪليف ۽ عذاب ڏيندين؟ پر توکي خبر هجي ته وڏي تڪليف، خود توکي معلوم ٿيندي. جنهنجي دل ۾ وير رهي ٿو، تنهنجي اندر ۾ ڇڪ پيا لڳدا آهن، ۽ جنهن سان وير هوندو آهي، سو خوش ٿيو گذاريندو آهي. وير وٺڻ سان ايذا رسائڻ ۾ غير انصافي آهي، تنهن ڪري ماڻهو جي سرشت ۾ اصل اها خاصيت نه رکي وڃي هئي. جنهنجي ايذا رسيو آهي، تنهن کي وڌيڪ تڪليف ڏيڻ ڪو ضرور آهي ڇا؟ جيڪو ڏک، ٻئي کان پهتو آهي، تنهنجي پائيهي پاڻ وڌائڻ ڪو مناسب آهي ڇا؟ جيڪو، وير وٺڻ جو خيال پچائي ٿو، سو ايذا تي ڪفايت نٿو ڪري. پاڻ جا سڙا ٻئي کي ملڻ گهرجي، سا به پائيهي پاڻ کي ڏئي ٿو ۽ انهيءَ طرح ايذا پاڻ وڌائي ٿو ۽ جنهن کان وير وٺڻ لاءِ مٿا ٽو هي، سو ڪلڏو.

گھمندو وٽي، پاڻ هنجي وڌيڪ اڀڙاءُ رسڻ تي خوش ٿو ٿئي. وير جي ارادي ڪرڻ ۾ ڏک آهي ۽ سچ ۽ وير وٺڻ ۾ خوف آهي. جتي ڪهاڙيءَ هئڻ جو ارادو ڪبو آهي، انهيءَ ماڳي هنڌ تي اها اڪثر نه اچي لڳندي آهي ۽ ساڻهو، ڪهاڙيءَ هئڻ مهل، اها ڳالهه وساري ٿو ڇڏي ته شايد اٿڙي ڪهاڙي مونکي لڳي. وير وٺڻ وارو، پنهنجي دشمن، جي اڀڙاءُ جي ڪوشش ڪري ٿو پر اڪثر پاڻ کي نقصان رسائي ٿو. هو دشمن جي هڪ اک ڪٽڻ جي نيت ڪري ٿو، پر اوچتو پنهنجون ٻئي اکيون ڪٽيهو ٿو وهي. جي مطلب حاصل نٿو ٿيس ته ارمان ٿو کائي، جي مطلب پورو ٿو ٿيس ته نيٺ پهچائي ٿو. حاڪم جي پڇا ۽ سزا جو ڊپ، سندس سک ۽ آرام ڦٽائي ٿو، انهيءَ کان چٽو ۽ لڪڻ جو انتظار، سندس عزيزن ۽ دوستن جو سک ۽ آرام ڦٽائي ٿو. تنهنجي دشمن جو موت، تنهنجو وير ڪڍي ڇڏيندو ۽ توکي خوش ڪندو ڇا؟ جي پائين ته هو پنهنجي قصور لاءِ پشيمان ٿئي ته تون هن تي فتح ڪٽ ۽ پوءِ هڪي ڇڏي ڏي، جي تو هنکي ماري وڌو ته پوءِ هو ڪيئن تنهنجي سوپ مڃيندو يا تنهنجي همت ۽ بهادري معلوم ڪندو؟ وير وٺڻ ۾، وير وٺندڙ جي سوپ ٿيڻ گهرجي ۽ جنهن هنکي پهرين اڀڙاءُ پهچايو هو، تنهنکي، هنجي

ڪاوڙ ۽ زور جي خبر پوڻ گهرجي، انهيءَ مان
 هنڪي تڪليف سھڻ ۽ پشيمان ٿيڻ گهرجي. اھو
 ويڙھ جو وير، نہ رڳو ڪاوڙ جو نتيجو آھي، پر سڄو
 بچو وير، دشمن کي ڏڪارڻ ۽ نفرت ڪرڻ سان
 ٿو وڻجي. ايذا جي بدلي ۾ موت رسائڻ، نامردن
 جو ڪم آھي. جيڪو اھڙوئي وير وٺي ٿو، تنھنکي
 ھو ھميشه اھو ڊپ رھي ٿو تہ مٿان سھنجو دشمن
 بچي پئي ۽ وري مون کان اھڙو وير وٺي. موت
 ڪري، معاملو فيصل ٿئي ٿو، مگر ماڻھوءَ جي اڳين
 ناموس نہ ٿي رھي. موت رسائڻ، ڊپ جو نتيجو آھي
 نہ ھمت ۽ مردانگيءَ جو، منجهس، پنھنجي جان جي
 سلامتي آھي، مگر تعریف يا آبرو ڪانھي. ڪنھن
 کان ڪيل ڏوھ جو وير وٺڻ ڏاڍو سولو آھي، پر
 انھيءَ جي معافي ڏيڻ ۾ وڌيڪ تعریف ۽ بزرگي
 آھي. سڀ کان وڏي سوچ، جا ماڻھو کڻي سگھي
 ٿو، سا پاڻ تي آھيس. جيڪو پئي جو ايذا، دل ۾
 نٿو ڪري ۽ نفرت کان، انھيءَ جو خيال ئي نٿو رکي،
 سو چڻ تہ اھو ايذا موٽائي، انھيءَ ماڻھوءَ تي ھڻي
 ٿو. جڏھن تون وير وٺڻ جو پھر پچائين ٿو تڏھن
 اھو تون قبول ڪرين ٿو تہ توکي رنج رسيو آھي
 يا چڙ آئي آھي، جڏھن تون انھيءَ جي دانھن
 ڪرين ٿو، تڏھن قبول ڪرين ٿو تہ توکي ايذا
 رسيو آھي، تنھنجو دشمن جواڳيئي مغرور آھي، تنھنکي

اهڙي حالت ظاهر ڪرڻ سان، پاڻ زياده مغرور ۽ خوش ڪرڻ گهرين ٿو ڇا؟ جيڪي دل ۾ نه ٿيندو يا جنهن تي چڙ نه ايندي تنهنڪي ايذا ڪين شمار ڪبو ۽ تڏهن جيڪو انهيءَ کي ڏڪاري ٿو، - وانهيءَ جو بدلو ڪيئن وٺندو؟ جي تون سمجهين ٿو ته ماڻ ڪري، ٻئي جو ايذا سھڻ بي آبروئي آهي ته وڌيڪ تنهنجي وس ۾ آهي ۽ تون انهيءَ تي غالب ٻڙ، مهرباني ۽ مروت ڪرڻ سان ٻيو ماڻهو، تنهنجي دشمن ٿيڻ کان شرم ڪندو ۽ تنهنجي بزرگ دلي ڏسي، هو ڊڄي ويندو ۽ توکي ايذا پهچائڻ جي اصل همت نه ٿينديس. جيئن ايذا وڏو هوندو، تيئن انهيءَ جي معافيءَ ڏيڻ ۾ وڌيڪ تعريف ۽ بزرگي آهي ۽ جيترو وڃر يا بدو وٺڻ لاءِ وڌيڪ واجبي عذر هوندو، اوترو گذر ڪرڻ يا معافيءَ ڏيڻ ۾ وڌيڪ بزرگي ۽ عزت آهي. توکي پنهنجي معاملي ۾ ڪو منصف ٿيڻ حق آهي ڇا؟ ڪنهن مقدمي ۾ هڪڙي ڌر ٿي، ٻيءَ فيصلو ڏيڻ ڪو ٺهي ٿو؟ ڪنهن کي تصور وارو ٺهرائين، تنهن کان اڳي پهرين ٻيو ڪو چوي ته تنهنجي ڳالهه برابر آهي ۽ تون حق ٿي آهين.

فصل چوٿون - ظلم، عداوت ۽ حسد

وڃر خراب آهي، تڏهن ظلم ڪيئن آهي؟

انهيءَ ۾ خرابيءَ وڃي ٿي آهي، پاڻ هن جهڙو
آهي، عذر يا چڙ جو سبب انهيءَ ۾ ڪونهي.

ظالم، انسان جي طبيعت جي برخلاف آهي، ڪو به
پاڻ کي ظالم ڪونه چوانيندو، انهيءَ کان شرم نه
اٿندس، ڇڻ ته انهيءَ جي دل ۾ جاءِ ٿي ڪانهي، ماڻهو،
انهيءَ کي بي مروتِي ۽ غير انسانيت نه ڄاڻندا آهن
ڇا؟ تڏهن انهيءَ جو اصل بنياد ڪٿان آيو؟ انسان
۾ ڪهڙي شيءِ آهي، جنهن مان هو پيدا ٿئي ٿو؟
انهيءَ جو بهي آهي خوف ۽ انهيءَ جي ماءُ آهي
دشمني.

بھلوان، پنهنجي دشمن تي تڏهن ترار ڪڍي
اچي ٿو جڏهن هو سامهون ٿئي ٿو، پر جڏهن هو
پيش ٿوي ٿو تڏهن هيءُ راضي رهي ٿو ۽ بس ڪري
ٿو، جيڪو ڊڄي ٿو، تنهن کي لٽڻ ۾ لٽائڻ، ڪا
تعريف ناهي، جيڪو پاڻ کان گهٽ درجي وارو
آهي، تنهنکي ٻي آرو ڪرڻ، ڪا لياقت ناهي،
جيڪو شوخ ۽ سرڪش آهي، تنهنکي ماري مچاءُ،
پر جيڪو نياز ڪش ۽ عاجز آهي، تنهنکي معافي ڏي
ته ڇڻ، تو تمام وڏي سوچ ڪئي، جنهنکي انهيءَ حد
تائين پهچڻ جي لياقت نه آهي، جنهن کي انهيءَ
درجي تي چڙهڻ جي همت ناهي، سو اهڙيءَ سوچ
ڪٿڻ جي بدران ٻئي جو خون ٿو ڪري ۽ اهڙيءَ

بادشاہيءَ ۽ ڪمائڻ جي بدران ڪوس ٿو ڪري. جيڪو سڀني کان ڊڄي ٿو، سو سڀني کي ڏک ڏئي ٿو، زبردست ۽ جابر بادشاهه، ظالم ڇو ٿيندا آهن؟ انهيءَ لاءِ جو هو هميشه ڊپ ۾ رهندا آهن، بازاری ڪتو جڏهن ڪو ڍونڍ ڏسندو آهي تڏهن انهيءَ کي وڃي چڪو وجهي، ڦاڙيندو آهي، مگر جڏهن اهو جانور، جيئرو هوندو آهي تڏهن انهيءَ جي منهن ڏي تيارڻ جي به همت نه ٿيندي اٿس. پر شڪاري ڪتو، انهيءَ جانور جي پٺيان پئي، انهيءَ کي ماري ٿو، مگر پوءِ انهيءَ جي لاش کي پتوڙي ٿو، ماڻه جي اندروني جنگين ۾ گهڻي خونريزي ٿيندي آهي، ڇا لاءِ جو جنگ ڪندڙ، بي همت ۽ ڊڄتا ٿيندا آهن، فساد يا منصوبا ڪندڙ، اڪثر خوني ٿيندا آهن، ڇا لاءِ جو ڄاڻن ٿا ته مٿي کان پوءِ ماڻ ٿي ويندي ۽ اهو ڊپ اٿن ته متان انهن ماڻهن جي جيئري رهڻ ڪري، اسانجي دغا ظاهر ٿي پوي. جي پانٿين ته آڻ ظالم نه ٿيان ته پاڻ کي ٻين جي عداوت ۽ نفرت کان مٿي رکي جي پانٿين ته آڻ بي رحم نه ٿيان ته پاڻ کي حسد يا ريس جي پيچ کان پري رکي سڀ ڪنهن ماڻهوءَ کي ٻن صورتن ۾ ڏسي ٿو سگهجي. هڪڙيءَ ۾ هو، آزاريندڙ ڏسڻ ۾ ايندو ۽ ٻي ۾ وڻندڙ ۽ ٻيءَ ۾ ڪم آزار ڏسڻ ۾ ايندو ۽ وڻندو، تون ڪوشش ڪري هن کي، انهيءَ صورت ۾ ڏس.

جنهن ۾ هو توکي تمام ٿورو آزار رسائي سگهي. ٿو ائين ڪرڻ سان تون، هن کي ڪڏهن آزار يا ايذا نه رسائيندين. اهڙي ڪا به شي ڪانهي جا ماڻهو، تجويز سان ڦيرائي، پنهنجي فائدي ۾ ڪم آڻي ٿو سگهي. جنهن شي مان اسان کي گهڻو رنج رسي ٿو، تنهنجي شڪايت ڪرڻ جو واجبي سبب آهي، مگر انهيءَ کي ڏڪارڻ جي لاءِ ڪوبه سبب ڪونهي. جنهنجي، ماڻهو شڪايت ڪندو آهي، تنهنکي ضرور نقصان رسائيندو يا ماري ڇڏي ٿو. جي ڪنهن جيءَ حرڪت کان تون ڪو فائدو هٿان وڃائين ٿو ته انهيءَ ڪري ڪاوڙج نه، ڪاوڙ ۾ هوش خطا آيو وڃي ۽ هوش وڃڻ ڪري، تمام وڏو ٺاڻڊو، تون هٿان وڃائين ٿو. تنهن جو ڪوٽ، چورائجي يا ڪسجي ويو آهي، تنهنڪري تون پهراڻ به لاهي ٿو ڪندين ڇا؟ جڏهن ڪنهن ٻئي جو اقبال ڏسي، توکي حسد ٿئي ۽ جڏهن ڪنهن ٻئي کي عزت آيو يا لقب ملندا ڏسي، توکي چڙ لڳي، تڏهن ڪوشش ڪري معلوم ڪر ته آهي هن کي ڪٿان مليا ۽ ڇا ڪر ته ڪهڙن آهائين سان هن آهي حاصل ڪيا ته پوءِ پاڻي تنهنجو حسد ڦري. رحم ٿي هوندو جي ساڳيو اقبال، ساڳئي ملهه تي توکي ڪٿي اچجي ته هڪ آهي ته جي تو ۾ عقل هوندو ته انهيءَ جي وٽن کان ضرور تون انڪار ڪندين. لقبن ۽ خطابن جي قيمت، خوشامد ۽ نيچائي آهي.

ماڻهو جڏهن ٻئي جو نوڪر يا غلام ٿو ٿئي تڏهن انهيءَ جي هٿان هن کي حڪم يا اختيار ملي ٿو. تنهنجي اها خواهش آهي ڇا ته پنهنجي آزادگي وڃائي، اهڙو ٿين جو ٻئي جي آزادگي کسين؟ يا ٻيو جيڪو ائين ڪري ٿو تنهن تي توکي ريس ٿي اچي ڇا؟ ماڻهو پنهنجن بالادستن کان ڪابه شي عيوض ڏيڻ کانسواءِ نٿو وٺي ۽ اهو عيوض، انهي شي جي حقيقي ملهه کان وڌيڪ ناهي. تنهنجي مرضي جهان جي دستور جي برخلاف آهي ڇا ته خريد ٿيل شي به وٺين ۽ قيمت به پاڻ وٽ رکين؟ ڇا شي جيڪر تون پاڻ قبول نه ڪرين، تنهنجي لاءِ جڏهن توکي ريس نه ٿي اچي، تڏهن دشمني ۽ عداوت جو اهو سبب دل مان ڪڍي ڦٽو ڪر ۽ جنهن شي مان آخر ظلم ۽ بي رحمي پيدا ٿئي تنهن کي پاڻ کان پري رک. جي توکي خدا عزت ۽ آبرو ڏئي آهي ته انهيءَ شي جي ڇو ٿو ريس ڪرين، ڇا عزت آبرو وڃائڻ مان هٿ ٿي اچي؟ جي ٺڪي ۽ اياقت جو توکي قدر آهي، ته جن بي عقلي ڪري انهيءَ تي سودو ڪيو آهي، تن جي حال تي توکي افسوس ڪرڻ ڪپي. جڏهن تون پاڻ به اهڙي عادت وڌي آهي، جو ٻين جي ظاهري بهتري ڏسي، توکي ريس يا چڙ نه ٿي لڳي، تڏهن هنن جي سڄي سک ۽ سعادت جو ٻڌي، توکي نهايت گهڻي خوشي ٿيندي. جڏهن

تون ڏسندڙن تہ لائق ۽ حقدار ماڻهوءَ کي جو گو
انعام اڪرام مليو آهي تڏهن پائيهي توکي خوشي
ٿيندي، چالاڪ جو نيڪ ماڻهوءَ کي، نيڪن جي سک
۽ بهتريءَ مان خوشي حاصل ٿئي ٿي، جيڪو ٻئي
جي سک ڪري خوش ٿئي ٿو، سو پنهنجو سک
وڌائي ٿو.

فصل پنجون - دلنگي يا غمگيني

خوشدل ماڻهوءَ جي طبيعت، ڏک ۾ بہ سندس
منهن تي خوشي ۽ سرمائي ظاهر ڪري ٿي، پر
دلنگ ماڻهوءَ جي ملولائي، خوشيءَ ۾ ڏک پيدا
ڪيو وڃي.

غمگيني يا دلنگيءَ جو بنياد، دل جي ضعفاڻيءَ
کان سواءِ ٻيو ڪوبه ڪونهي. طبعي همت ۽ جوش
کان سواءِ آها پاڻ زياده ٿي ٿئي، انهيءَ کي ڏکي
ڪيڏن جي لاءِ تون رڳو ڪمر ٻڌ ته هوءَ ڏک
لڳڻ کان اڳيئي پڇي ويندي. غمگيني، انسان ذات
جي دشمن آهي، تنهنڪري تون انهيءَ کي پنهنجي
دل مان هڪائي ڪڍ، هوءَ تنهنجي مٿي حياتيءَ
کي بہ زهر جهڙو ڪڙو ڪيو ڇڏي، تنهن ڪري
انهيءَ کي پنهنجي گهر ۾ اصل اچڻ نہ ڏي. هوءَ
هڪڙي ڪڪ جي زيان کي ايترو آڻائي ٿي، جو
تنهنجي سڄي موڙي، انهيءَ جي پٺيان ناس ٿي وڃي

ٿي. ۽ خسيس ۽ ڪين جهڙين ڳالهين تي توکي ايترو
 چيڙائي ٿي، جو ضروري ڳالهين تان به تنهنجو ڌيان
 لهيو وڃي. جيڪا خرابي انهيءَ مان توکي هان ڏسڻ
 ۾ اچي ٿي، سا ئي ٻن ٻين توکي رسندي. هوءَ،
 تنهنجن ڪنن تي مونجهاري ۽ مستيءَ جو ڀردو وجهي
 ٿي ڇڏي، جي ماڻهو، تنهنجا ڪن ڏسي جيڪر توکي
 مان ڏين، تنکي آغا لڪايو ڇڏي، هوءَ، انهن کي
 منجهايو، گهٽيو، هيٺ ڊپو ڇڏي، هوءَ توکي لاچار
 انهن ۾، ڪڍي، ظاهر ڪرڻ تي مڙو هڻو ۽ ڪشالو
 ڪرڻو ڏو پوي. هوءَ توکي تڪليف پهچائي، تنگ
 ڪري ٿي ۽ مٿان بوجو وجهي ٿي، ۽ تنهنجا هٿ
 ٻڌو ڦٽا ڪري، جن مان جيڪر اهو بوجو اڇلائي
 ڇڏين، هي ڀانئين ته نيچائيءَ کان چند ڇڏائين ۽
 اسرديءَ ۽ بي مروتيءَ کان چٽين ۽ بي انصافيءَ
 کي پنهنجيءَ دل مان ڪڍي ڇڏين ته تڏهن
 ممڪينيءَ کي پنهنجيءَ دل ۾ جاءِ نه ڏي. انهيءَ کي
 خدا ترسيءَ ۽ دينداريءَ جو ڏيک ڪرڻ نه ڏي،
 انجي ظاهري ڏاهپ تي نه لڳج. دينداري، پنهنجي
 خالق جن پرستش ڪرڻ ۾ آهي، تنهنکي غمگينيءَ
 ۽ ملولائيءَ جو رنگ نه ڏي. ڏاهپ، دل کي خوش
 ۽ سرهو ڪري ٿي، تنهنڪري هڪ ڄاڻ ته، ڏک
 انجي نظر ۾ ناپسند آهي. ماڻهوءَ کي مصيبت جي
 ڪري ئي غمگين ٿيڻ کپي، جڏهن دل مان خوشيءَ

جا سبب نڪرڻ ٿي ٿا، تڏهن ماڻهوءَ کي خوشي
ڇو ڇڏڻ گهرجي؟ اهو ته رڳو ڏک جي لاءِ پاڻ
کي ڏکيو ڪرڻو آهي.

جهڙيءَ طرح اوسارڻ واري، غمگين ڏسجي ٿي،
جو هنکي انهيءَ لاءِ مزوري ملي ٿي، هوءَ روئي ٿي،
جو هنکي ڳوڙهن ڳاڙڻ لاءِ پسا ملن ٿا، تهڙيءَ
طرح انهيءَ ماڻهوءَ جو به حال آهي، جو پنهنجي دل،
غمگين رهن ڏئي ٿو، نه انهيءَ ڪري ته هنکي
ڪو سچو ڀڄو درد يا غم آهي، پر انهيءَ ڪري
ته هنکي ملول ۽ اڻالڪي رهڻ جي عادت آهي.
ڪو خاص موقعو يا اتفاق، ڏک پيدا نٿو ڪري،
چالاڪ جو اها ساڳي شي هڪڙي کي خوش ڪري
ٿي ۽ ٻئي کي ڏک ۾ وجهي ٿي. جي ماڻهو اڪثر
غمگين رهن ٿا، تن کان ڀڄ ته سندن غمگينيءَ جي
ڪري هڪا حالت بهتر ٿئي ٿي ڇا؟ نه هو پاڻيهي
مڃيندا ته اها بي معنيٰ آهي، بلڪه انهيءَ ماڻهوءَ جي
تعريف ڪندا، جو صبر ۽ تحمل سان مصيبتون کڻي
ٿو ۽ همت سان ڏکڻ کي، سامهون ٿئي ٿو. جنهن
ڪم جي تعريف ڪجي، ماڻهوءَ کي ڪرڻ به اهو
گهرجي. غمگينيءَ اصل سپاءَ جي برخلاف آهي، چالاڪ
جو اها سپائي خاصيتون ڦيرائي ڇڏي ٿي، جيڪا شيءَ
اصل کان چڱي ۽ وڻندڙ خفيل آهي، سا غمگينيءَ
۾ خراب پئي لڳي ۽ ناپسند پئي اچي.

جهڙيءَ طرح ڪو وڏو د زخت، طوفان جي لڳڻ ڪري، ڪري پوي ٿو ۽ وري منڇون ٽٽو ٿي، تهڙيءَ طرح ماڻهو جي دل به غمگينيءَ جي زور سان ڊهيو پئي ۽ وري اڃا وڌيڪ حالت ۾ نه ٿي اچي.

جهڙيءَ طرح جبل تي مينهن پوڻ ۽ انجي پاسن کان وهڻ ڪري، برف پگهرائي ٿي، تهڙيءَ طرح غم ۾ ڳوڙهن ڳاڙڻ ڪري، سونهن به ڳلن تان ڳريو، ڏوٻو وڃي، نڪا اها برف موٽي ٿي، نڪا اها سونهن موٽي ٿي.

جهڙيءَ طرح موتيءَ کي، سرڪو ڳاري ڇڏيندو آهي، جو پهرين ان کي رڳو مٿان ڪارو ڪري ڇڏي ٿو، تهڙيءَ طرح دلنگي ۽ غمگيني، ماڻهو جو مک ۽ خوشي، گهي ٿي ڇڏي، اگرچہ پهريائين ان کي رڳو پنهنجي پاڇولي سان ئي ڍڪي، شهر جي محلن ۽ گهٽين ۾ غمگينيءَ جو حال ڏس، يا ڳوڙ جي جابين ڏي نهار، ڪنهن کي ڪا غمگيني ڏسين ٿو؟ هو اصل اهڙن پاسن ڏي ويندي ٿي ناهي ۽ سڀڪو انهيءَ کان پري پڇندو آهي، غمگينيءَ جي صورت ڏس ته ڪهڙي آهي؟ ڪنڌ هيٺ ڀولڙ ڪيس، جيئن گل ڪندو آهي، جڏهن انهيءَ جي پاڙ پٽي ڪڍبي آهي، اکيون هيٺ زمين ۾ لڳيون ڀون ٿاڻس ۽ آهي ڇڻ ته رڻن کان سواءِ هن کي ٻئي

ڪنهن ڪم ۾ نه ٿيون اچن. نڪا وات ۾ گفتگو
 اٿس، نڪا دل ۾ سنگت ۽ صحبت جي خواهش اٿس،
 نڪا روح ۾ سمجھ ۽ تيز فھمي اٿس، جي انھيءَ جو
 سبب پڇنديس ته خبر ڪانه هونديس، جي انھيءَ جو
 موقعو پڇنديس ته اصلي هوندوئي ڪونه، انھيءَ هوندي
 ۾ زور وڃيس ڇڏيندو ۽ ضعيف وڃي ٿيندي، نيٺ گھري
 گھري، مري وڃي ٿي ۽ ڪوبه ڪونه چئي سگھندو ته
 ڇا ٿيس؟ جي توکي سمجھ آھي ته اهو حال نه ٿو
 ڏسين؟ جي تو ۾ خدا ترسي ۽ دٻنداري آھي ته پنھن
 جي چوڪ ڦٽو سمجھين؟

خدا توکي پنھنجي فضل ۽ ڪرم سان پيدا ڪيو،
 جي هنجو ارادو اهو هجي ها ته تون خوش نه گذارين،
 ته هو پنھنجي احسان سان توکي خلقي ٿي نه ها،
 تڏهن هنجي اکين جي آڏو ڇو ٿو حيران ۽ پريشان
 ٿين؟ جڏهن تون گناه ڪرڻ کان سواءِ تمام خوش
 ٿو گذارين تڏهن ڇڻ ته هنجي پوري فرمانبرداري
 ٿو ڪرين، جڏهن رنج ٿو ٿين ۽ ڪرڪين جهر ڪين
 ٿو تڏهن ڇڻ ته هنجي حڪم تي اعتراض آئين ٿو،
 هن، سڀ شيون متجن ۽ فنا ٿيڻ جي لاءِ پيدا ڪيون
 آهن، تڏهن تون ڪيئن ٿو انھنجي ڦرڻ گھرن ٿي
 روئين ۽ ارمان ڪرين؟ جي امان ڪسي خدا جي
 قدرت ۽ سڀاڻي قاعدي جي خبر آھي ته تڏهن انھيءَ
 جي ڇا لاءِ اسانکي شڪايت ڪرڻ گھرجي؟ جي

خبر ناهي، ته اهو اسانجي انداڻي جو ڏوه آهي، جوهر گهڙي جيڪا انهيءَ جي ثابتي ٿئي ملي سا نقا ڏسون. توکي خبر هجي ته جهان جي لاءِ تون قاعدا قانون جاري نٿو ڪرين، تنهنجو ڪم آهي ته جيئن آهي جاري ٿين، تيئن انهن تي هلين، جي انهن مان ڪو توکي اهڃ ٿوري ته ڪرڪم ۽ ارمان ڪرڻ ڪري آڻندو پاڻ کي وڌيڪ اهڃ ۾ ٿو وجهين. چڱين عذرن ۽ بهانن تي نه لڳج، نڪي ائين چالڻ ته ڏک ڪرڻ ڪري، تنهنجي مصيبت هلڪي ٿيندي يا لهي ويندي، جيڪڏهن ڏک، تنهنجي سيني مان تير چڪي ڪڍي ٿو ته وري تنهنجي جگر ۾ لٽي ڏئي ٿو.

غمگيني، توکي پنهنجن دوستن کان ڌار ڪري ٿي ۽ ڏيکاري ٿي ته تون محبت ۽ گفتگو ڪرڻ جو لائق ناهين، توکي ڪنڊ پاڻي هڪالي چڙي ٿي ۽ ظاهر ڪري ٿي ته شرم کان تون ٻاهر نٿو اچين. اهو تنهنجي ميان ۾ نه آهي ته مصيبت جا تير جهلين ۽ فڌجين نه، نڪي عقل توکي اهڙي ضرورت ڏيکاري ٿو. تنهنجو ڪم آهي مڙس ٿي، ماڻ سان مصيبت کڻڻ، پر پهريائين توکي انسان ٿي سور سهڻ به گهرجي. تنهنجين اکين مان پلي هنجون پيون وهن، ته به ضرور ناهي ته تنهنجي دل مان نڪي نڪري ويندي ۽ رڳو ايتري خبر داري رک

تہ سبب کانسواء نہ وھن ۽ حد کان زیادہ نہ وھن۔
 جيڪي ھنجون ٿيون ھارجن تن مان مصيبت جي وڌائي ۽
 جو قياس ڪرڻ نہ گھرجي ۽ سڀ کان وڏا ڏک،
 اھڙين علامتن کان مٿي ٿا ٿين، جھڙي طرح سڀ
 کان وڏيون خوشيون، ظاھر ڪرڻ کان پھر آھن۔
 ڏک جھڙي پي ڪھڙي شي آھي، جا دل کي ضعیف
 ڪري ٿي؟ غمگيني جھڙي پي ڪھڙي شي آھي
 جا دل کي ماندو ڪري ٿي؟ غمگين ماڻھو، ڪو
 وڏو جرات جھڙو ڪم ڪري سگھندو؟ يا هو ڪو
 ڪنھن نيڪي ۽ يا خير جي ڪم ۾ ڪم ٻڌي سگھندو؟
 جڏھن ڪو فائدو حاصل ٿيو ناھي تڏھن پاڻ کي
 تڪليفن ۾ ڇو ٿو وجھين؟ جا شي اصل خراب آھي
 تنھنجي لاءِ ڇو ٿو چڱائي ڪرڻ جا آڀاڙ زيان ڪرين؟

باب چوٿون

انسان جي فضيلت ۽ ھڪڙن جي
 ٻين کان بھتري

فصل پھريون - عزت ۽ شرافت

شرافت، رڳو روح ۾ ئي رھي ۽ سڄي عزت، رڳو
 نيڪي ۽ ۾ آھي۔ بادشاھن جي مھرباني، بدڪاري ۽
 سان بہ ھٿ ڪري ٿي سگھجي، درجو ۽ لقب، پيسن

سان ۾ خريد ڪري ٿو سگهجي ۽ پر آهنڪي سڄي عزت يا آبرو نه چٻو. ڏوهن ڪرڻ ڪري ماڻهو سڄي ناموس يا ناموريءَ کي پهچي ٿو سگهي، نڪي زو خرچن سان ماڻهو شريف ٿي سگهن ٿا. جڏهن لقب ۽ خطاب نڪي ۽ جو انعام آهن ۽ جيڪو ملڪ جي خدمت ۾ ڪري، تنهنڪي وڏو درجو ملي ٿو. تڏهن جيڪو آبرو ڏئي ٿو يا جيڪو وٺي ٿو، سو سڄي پهچي ناموري ٿو ڪمائي ۽ انهيءَ سان جهان کي فائدو ۽ فيض ٿو پهچي. تنهنجي اها مرضي آهي ڇا تہ توکي وڏو درجو ملي ۽ خلق کي خبر پوي تہ ڪهڙي سبب ڪري اهو مليو ائيني يا هو چون تہ ڇو مليو ائيني؟ جڏهن ڪنهن مشهور، معتبر ماڻهوءَ جون نيڪيون، سندس اولاد ۾ ڏسجن ٿيون، تڏهن انهيءَ جا لقب ۽ انهن سان گڏ هننڪي ملن ٿا، اهو تہ چڱو ٿيو، پر جڏهن ڪنهن کي لقب مليل آهن ۽ اهو انهيءَ شخص جهڙو ناهي، جو انهن لقبن جو زياده لائق ۽ حقدار آهي، تڏهن ماڻهو چوندا تہ هو ناخلف، نالائق ۽ ڪريل آهي.

ورثي ۾ جا عزت ۽ آبرو اچي ٿي، سا تمام اعليٰ سمجهڻ ۾ ٿي اچي، پر عقل، انهيءَ جي فائدي جي شاهدي ٿو ڏئي، جو پنهنجي عزت پاڻ ڪمائي ٿو. جيڪو پاڻ ڪابه لياقت ٿو رکي ۽ پنهنجي ڏاڍائي ثابت ڪرڻ لاءِ پنهنجن وڏن جا ڪم ڄاڻائي

ٿو، سو انهيءَ چور سان مشابھت ٿورڪي، جو چوري ڪري، وڃي مسجد يا مڙهيءَ ۾ پناه وٺي ٿو. انڌي کي انهيءَ مان ڪهڙو فائدو ته سندس ماءُ پيءُ ڏسن ٿا؟ پوڙي کي انهيءَ مان ڇا حاصل ته سندس ڏاڏو، فصيح گفتگو ڪندڙ هو؟ انهيءَ وانگي خسيس ماڻهو جو انهيءَ ۾ ڇا ته سندس پيءُ ڏاڏو، شريف هو؟ جنهن ماڻهو جي دل ۾ نيڪي جو ميل آهي سو نيٺ شريف ۽ بزرگ ٿئي ٿو. ڪنهن کي به لقب القاب ملڻ ڌار ان ئي هو عام خلق کان مٿي چڙهي وڃي ٿو. جا آبرو ٻين کي گهر وٺي ملي ٿي، سا هو ڪمائي هٿ ڪري ٿو ۽ هنن کي چوي ٿو ته جن جي نسل مان هئڻ جو اوهان کي فخر آهي تن ۾ هينن بکيو هو.

جيئن پاڇولو، سڀڪنهن شي سان لڳو وڃي، تيئن سڄي عزت آبرو به نيڪيءَ ۽ لياقت سان لڳي وڃي. ائين نه چو ته عزت، بهادريءَ مان پيدا ٿئي ٿي، ۽ نيڪي اهو ويسا ڪر ته جان کي جوکسي ۾ وجهڻ سان اها حاصل ٿئي ٿي، عزت آبرو، ڪم تي اوترو منحصر ناهي جيترو انهيءَ ڪم جي ڪرڻ جي رستي يا طرز تي آهي. حڪومت هلائڻ جي لاءِ سڀني کي سڏي نه و هاريندا آهن، نيڪي لشڪر جي سپه سالاري ڪرڻ، سڀ ڪنهن جو ڪم آهي. جيڪو به ڪم

تنهنجي حوالي ڪرڻ ۾ اچي سو چڱي طرح ڪر ته
تون تعريف ۽ آفرين جو حقدار ٿين .

ائين به نه چو ته ضرور مشڪلاتون ڪاٽڻ گهرجي
يا ڪشالا ڪڍڻ گهرجن يا جان جوڪسي ۾ وجهڻ
گهرجي نه ته ماڻهو جي تعريف يا ناموس نه نڪرندي.
جا زال، پاڪدامن رهي ٿي، تنهنجي تعريف ڪين ٿي
ٿئي ڇا؟ جو ماڻهو، سچو ۽ ايماندار ٿورهي، سو آبرو
ملڻ جو لائق ناهي ڇا؟ نالي ناموس جي آڇ، ڏاڍي
سخت ٿي ٿئي، عزت آبرو جي خواهش، ڏاڍي زور
پري آهي، جنهن سان ۾ اها خواهش رکي آهي
تنهن وڌڻ ڪمن جي لاءِ اها ڏني آهي. جڏهن عام
فائدي جي لاءِ خوفناڪ ڪم ڪرڻ ضرور ٿا ٿين
۽ جڏهن ملڪ جي چڱائيءَ لاءِ اسانکي پنهنجيون
جانيون جوڪسي ۾ وجهڻ ضرور ٿيون ٿين، تڏهن
نالي ڪڍڻ جي حرص ۽ ناموس جي شوق ڪسان
سواءِ ڪابه شي نيڪي ۽ لياقت کي نه ٿي همتائي
يا زور وٺائي. شريف ماڻهو جي دل کسي، عزت
آبرو حاصل ڪرڻ مان خوشي نه ٿي ٿئي ۽ پر انهيءَ
جو لائق ۽ حقدار آهي، اهائي ڳالهه، انهيءَ جو فخر
آهي. ماڻهو چون ته ”فلاڻي ماڻهو جي يادگيري
قائم ڪرڻ لاءِ ڇو هي پهن جو بت يا نشان ڪڙو
ڪيو اٿن؟“ جنهنکي نالي ڪڍڻ جو حرص يا شوق
هوندو، سو هميشه ماڻهن جي ميز ۾ پهريون هوندو.

هو اڳتي ڏوڪيندو ويندو ۽ پٺيان نهاريندو ئي ڪين ۽
جڏهن ڪنهن ٻئي کي پاڻ کان اڳي ڏسندو تڏهن
دل کي ڏاڍو رنج رسندس ۽ هزارن کي پاڻ کان
پوءِ تي ڏسي ۽ اوتري خوشي نه ٿيندس ۽ اهڙي
حرص جي پاڻ سڀڪنهن ماڻهوءَ ۾ آهي ۽ پر اها
سڀني ۾ ڦٽي نڪري نه ٿي ۽ ڪن ۾ ڊپ ۽ انهيءَ کي
آڀرڻ نٿو ڏئي ۽ گھڻن ۾ لڄ ۽ حياءُ انهيءَ کي ڏيڻو
ٻڌي آهي ۽ اها روح جي اندرين پوشاڪ آهي ۽ اها
پهرين شي آهي ۽ جا هو گوشت يا بدن سان گڏ
ٿو ڊڪي ۽ پوئين شي آهي ۽ جا انهيءَ کان ڌار
ٿيڻ مهل اڇلائي ٿو ڇڏي ۽ ناموس جو حرص ۽ جڏهن
مناسب ۽ چڱيءَ طرح ڪم ۾ ٿو اچي تڏهن انسان
جي طبيعت جو شرف آهي ۽ پر جي نامناسب ۽ خراب
ڪمن ۾ ٿو لڳائجي ته انهيءَ مان شرمندگي ۽ خانہ
خرابي ٿي پهچيس ۽ دغا باز جي دل ۾ حرص ۽ لڪل
رهي ٿو ۽ ربا ۽ مڪر ۽ حرص جي دامن ۾ منهن
لڪائي ٿو ۽ ڪوڙ ۽ ڍونگ ۽ حرص کي خوشامد
سيکاري ٿو ۽ پر پڇاڙيءَ ۾ انجي حقيقت ظاهر ٿيو
پوي ۽ وڃون ۽ جو ڏنگ پاري جي ڪري ساڻو ٿي
پوي ٿو ۽ پر چئي نٿو پوي ۽ نانگ جو ڏند مرديءَ
جي ڪري ڪري نٿو پوي ۽ جيتوڻيڪ هو سڀ کان وات
پوريو ڇڏي ۽ انهن جي اهڙيءَ حالت تي رحم ڪر
سگهن باقي ۽ پاڻيھي توکي پنهنجو جوهر ڏيکاريندا ۽

هنئڪي ڪڇ ۾ ڪٿي گرم ڪر مهين، پوءِ ڏس ته
 انجي عيوض ايڏاڪ يا موت رسائيني ٿا يا نه؟ جيڪو
 پاڻ سڄي پڄي نيڪ آهي سو نيڪيءَ کي، خود
 نيڪيءَ جي لاءِ چاهي ٿو. جنهن ناموس يا تعريف
 جي لاءِ حرص وارو ماڻهو، مٿو ٽو هڻي، تنهن کي هو
 ڏڪاري ٿو. جي نيڪ ماڻهو ڪسي، رڳو ٻين جي
 تعريف مان خوشي حاصل ٿئي ها ته هنجو الهجي
 ڪهڙو حال ٿئي ها؟ هو پنهنجي شرافت ۽ سچائيءَ
 ڪري انعام يا عيوض جو ڳولائو ٿو ٿئي ۽ خواهش
 ۾ ايتري ٿو رکي جا آسانيءَ سان پوري ٿي سگهي.

جيئن سچ، مٿي چڙهندو آهي تيئن پاڇو ننڍو ٿيندو
 ويندو آهي، تيڙيءَ طرح جيئن ڪنهن ماڻهو ۾
 نيڪي ۽ لياقت وڌندي آهي تيئن ناموس ۽ تعريف
 جو حرص منجهس گهٽ ٿيندو آهي، انهيءَ هوندي ۾
 هن کي عزت آهر، انعام ۾ ملي ٿي.

ناموس، پاڇولي وانگي، جيڪو پٺيانس پوندو
 آهي تنهن کان پڇدي آهي، پر جيڪو کانئس پڇندو
 آهي تنهنجي پٺيان لڳي ايندي آهي، جي لياقت رکڻ
 کان سواءِ تون انهيءَ کي هٿ ڪرڻ جي ڪوشش
 ڪندين ته هوءُ توکي ڪڏهن به هٿ نه ايندي،
 جي تون لياقت رکندو هوندين ته ڪيترو به پاڻڪي
 لڪائيندين ته به هوءُ توکي پاڻهي ڳولي پيشي

لهنديء جيڪا شي چڱي آهي سا ڳول، جيڪو ڪو
چڱو آهي سو ڪر، خود تنهنجي اندر جي آفرين ۽
تعريف مان جيڪا خوشي توکي حاصل ٿيندي، سا
خلق جي رڙين ۽ تارين مان نه ٿيندي، جن کي ڪا
خبر ڪانهي ته تو ۾ ڪا اهڙي لياقت آهي؟

فصل ٻيو - عام ۽ حڪمت

مائهوءَ جي دل لاءِ - پ ڪان چڱي ۽ اعليٰ
مشغول آهي پنهنجي خالق جي ڪمن جو علم حاصل
ڪرڻ ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ. جنهن مائهوءَ کي،
طبيعي علم مان خوشي حاصل ٿي ٿئي تنهن کي سڀ
ڪنهن شي مان پنهنجي خاوند جي هستي ۽ قدرت
جي ثابتي ملي ٿي ۽ جنهن شي مان اهڙي ثابتي
ملي ٿي سا تعريف لائق آهي. هن جي دل، هر گهڙيءَ
خدا تعاليٰ ڏي اکيون کٽي ٿي ۽ هنجي سڄي حياتي،
يڪسان عبادت ۽ بندگيءَ ۾ ٿي گذري.

جڏهن هو آسمان ڏي منهن ڪري ٿو تڏهن هن
کي آتي بي انداز عجائب ڏسڻ ۾ اچن ٿا، جڏهن
هو زمين ڏي نظر ڪري ٿو تڏهن رڳو ننڍڙي ڪنڀين
مان ۽ هنڪي خدائي قدرت معلوم ٿئي ٿي. سڄ، پنهن
جي جاءِ تي قائم رهي ٿو ۽ ميار تارا، پنهنجن پنهنجن
حرڪت تي پيا هلن ۽ پچر تارو، پاڻيائي هوا ۾ گهميو،

پوري پنهجي ٺهرايل رستي تي سوئي اچي ٿو، انهن
 سڀني کي خدا کان سواءِ ٻيو ڪنهن جوڙيو آهي؟
 بي انتها حڪمت کان سواءِ ٻيو ڪيئن پنهنجا قاعدا
 قائم ٿي سگهن ٿا؟ هن جو نور ۽ تجاوت ڏس،
 ڪهڙو نه حيرت، ۽ وجهڻ جهڙو آهي! انهيءَ هوندي
 ۾ هنن جو نور، ڪٿن جو ناهي، هنن جي چال ته ڏس
 ته ڪهڙي نه ٽڪي آهي! تڏهن ۾ هڪڙو، ٻئي جي
 رستي ۾ نٿو اچي پوي. زمين ڏي نهار ۽ انهيءَ جي
 پيدائش ڏس، انهيءَ جي اندر ڀا پٽ جي چڪاس
 لهر ۽ ڏس ته منجهس ڇا ڇا ٻيو آهي؟ حڪمت ۽
 قدرت، اهو سڄو بندوبست نه بنايو آهي ڇا؟ ڪا،
 کي آپڻ لاءِ ڪير ٿو چوي؟ پوري وقت تي انهيءَ
 کي پاڻي ڪير ٿو پهچائي؟ ڏس، دور ڊگها اهو چرڻ
 ٿا، گهوڙا، گڏم، رڍون، ڪريون، اهو ڪاٺين ٿيون،
 اهو ڪير آهي جو انهن سڀني کي کاڌو موجود ڪري
 ٿو ڏئي؟ جيڪو ان تون ٻوڪين ٿو تنهن ۾ برڪت
 ۽ واڌارو ڪير وجهي ٿو؟ ڪير توکي هڪوڻ
 جو هزاروڻو ڪريو ڏئي؟ ڪير پنهنجي لاءِ پوري
 موسم ۾ زيتون پهچائي ٿو ۽ انگور ۾، جيتوڻيڪ
 انهيءَ جي سبب جي توکي خبر نٿي پوي؟ تمام خسي
 مک ۾ ڪا پاڻ کي پائيهي پيدا ڪري سگهندي؟
 يا خود تون جو خلتيو آهين ۽ خدا کان ٿوروئي
 گهٽ آهين، سو جيڪر اها جوڙي سگهين؟ جانورن

کي اها خبر آهي ته اسين جيئرا آهيون پر هننکي
 انهيءَ تي حيرت نه ٿي لڳي، هو پنهنجي حياتيءَ جي
 گذران ڪرڻ پر خوش رهن ٿا، مگر اها خبر نه اٿن ته اها به نيٺ
 پوري ٿيندي، سڀڪو جانور، پست به پست پنهنجي
 طبعي قاعدي تي هليو اچي، هزارين پڙهيون لنگهي،
 وڃن ٿيون ته به انهن مان هڪڙو به قسم گم ٿي
 نٿو وڃي. توکي انهيءَ سڄي ڪارخاني کي ڏسي،
 اهڙو عجب لڳي ٿو جهڙو آنجي جدا جدا ڀاڱن تي،
 تڏهن تنهنجي لاءِ ٻي بهتر ڪهڙي مشغولي آهي ته
 انهن شين ۾ پنهنجي خالق ۽ مالڪ جي قدرت ۽
 وڏائي ڳولي لهين ۽ اها چڪاسي ڏسين ۽ انهي جي
 عجائبن تي خيال پچائين ۽ ويچار ڪرين؟ انهن سڀني
 جي بناوت ۾ طاقت ۽ رحمت ظاهر ٿئي ڏسجي، انهيءَ
 جي لاءِ جيڪو بندوبست رکيو ويو آهي تنهن ۾
 انصاف ۽ مهرباني ٻڌي چمڪي، سڀ پنهنجي پنهنجي
 حال ۾ خوش آهن ۽ هڪڙي کي، ٻئي تي ڪابه
 ريس ڪانه ٿي اچي. اڪرن جو علم انهيءَ مقابلي ۾
 ڪهڙي شيءِ آهي؟ جيڪا واقفيت ۽ علميت آهي، سا
 قدرت ۽ طبيعت جي پڙهڻ ۾ آهي. جڏهن توکي
 ڪا صنعتي شيءِ پسند اچي ۽ انهيءَ جي تعريف ڪري
 رهين، تڏهن ڇاچي معلوم ڪر ته اها ڪهڙي ڪم
 جي آهي؟ ڇا لاءِ جو توکي پڪ چاڻڻ گهرجي ته
 زمين مان اهڙي ڪابه شيءِ پيدا نه ٿي ٿئي، جا توکي

ڪم نه ٿي اچي، تنهنجي خوراڪ، تنهنجي پوشاڪ، تنهنجن مريضن جا علاج، اهي سڀ زمين مان ٿي پيدا ٿا ٿين. تڏهن ڏاهو آهو آهي، جنهن کي انهيءَ جي خبر آهي ۽ سمجه وارو آهو آهي، جو انهيءَ تي خيال ۽ ويچار ٿو ڪري، باقي ٻين ڪالهن جي به نسبت، جيڪو علم تمام گهڻو ۽ فائدي وارو آهي ۽ جيڪا حڪمت تمام گهڻي، ناقص ۽ بي سود آهي، انهيءَ کي ٻين کان تون پسند ڪر ۽ انهيءَ مان پنهنجي پاڙيسريءَ جي لاءِ فائدو ڳول. انهيءَ کان وڌيڪ هوءَ توکي رڳو جيئن ۽ مرڻ، حڪم ڪرڻ ۽ تابعداري ڪرڻ، محنت ڪرڻ ۽ تڪليف سهرڻ جي گهڻي رڪڻ ڪپي، عام اخلاق مان، انهن سڀني جي توکي تعليم ملي سگهندي ۽ حياتيءَ جي انتظام مان، انهن جا قانون توکي معلوم ٿي سگهندا. اهي اڳيئي تنهنجيءَ دل تي لکيل آهن، رڳو توکي ڪو ياد ڏيارڻ وارو هجي، اهي توکي آسانيءَ سان سمجه ۽ اچي سگهندا. رڳو ڌيان ڏيندين ته ياد ٿي ويندي. ٻيا سڀ علم اجايا آهن، ٻي سڀ حڪمت ڪوڙي آهي، نڪي آها انسان جي لاءِ ضروري يا مفيد آهي، نڪي انهيءَ مان هو وڌيڪ چڱو يا سچو ٿئي ٿو. تنهنجا سڀ کان وڏا فرض آهن، خدا جي بندگي ۽ خلق جي خيرخواهي، انهن ٻنهي جي تعليم، جهڙي توکي خدا جي مخلوقات ۽ مصنوعات تي ڌيان ڏيڻ مان حاصل ٿيندي، اهڙي ٻئي ڪنهن به هنڌان نه ٿيندي.

باب پنجنون

قدرتي ۽ طبعي اذفاق

فصل چوہون - سک ۽ ڏک

جڏهن بخت لڳي ٿي، تڏهن پنهنجو دماغ ۽
 خيال هڪدم نه ڇاڙهي، نڪي جڏهن بخت ڇڏي ٿي،
 تڏهن پنهنجي دل، هڪدم اهڙي لاهي ڇڏي، جو
 ملول ڏس ۽ اڇين ۽ بخت جي باري، قائم رهڻ جي
 ناهي، تنهن ڪري ان تي گهڻو ڀروسو نه رکي،
 نڪي بخت جي ناماڙي سدائين هلڻ واري آهي،
 تنهنڪري آميد رکي، صبر ۽ تحمل ڪري، ڏک ۽
 بردباري ۽ سان هلڻ مشڪل آهي، پر سک ۽ منڀال
 رکڻ، ڪمال عقلمندي آهي. اهڃ ۽ سهنج مان تون
 پنهنجي ۽ قائم مزاجي ۽ بردباري جي آزمائش وٺي
 سگهين ٿو ۽ ٻئي ڪنهن به رستي، پنهنجي ۽ دل جي
 قوت جي توکي خبر پئجي نه سگهندي، تنهنڪري
 جڏهن اهي ٻئي توتي اچن تڏهن خبرداري رکندو
 ره. ڏس ته خوش قسمتي، توکي ڪيئن نه لڳاري
 ۽ چٽ ٻڌي ٿي. جيتوڻيڪ به قسمتي ۽ مهل، تو تحمل
 ڪيو هوندو ۽ ڏک کان بهرواهه رهيو هوندو ته
 به خوش قسمتي، توکي جيتوڻيڪ ۽ انهيءَ وقت توکي
 اها خبر نٿي پوي ته تنهنجي سگهه وري نه موٽندي

۴ توکي انهيءَ جي وري به گهرج ٿيندي. ڏک،
اسانجن دشمنن جي ڊل ۾ به رحم وجهي ٿو ۽ سک،
اسانجن دوستن جي ڊل ۾ به حسد ۽ ريس ڪري
ٿو. ڏک، نيڪ اعماليءَ جو ٻچ آهي ۽ همت ۽ مردانگي،
کي پالي ۽ وڌائي ٿو، جيڪو سک ۾ آهي، سو پاڻ
کي ڪيئن خوفن خطرن ۾ وجهندو؟ جنهنکي اڳيئي
جهجهو آهي، سو وڌيڪ جي لاءِ ڇو مٿا هڻندو؟

سڄي نيڪي، سڀني حالتن ۾ هڪجهڙي رهي ٿي،
پر ماڻهو انهيءَ جا اثر يا نتيجا، اڪثر تڏهن ڏسندا
آهن، جڏهن ڪي اتفاق ٿيندا آهن. ڏک ۾ ماڻهو
کي ٻيا سڀ ڇڏيو ڏين، هنکي جيڪي آسڻون، آسرا
آهن، سي رڳو پنهنجي جند ۾ آهن، تنهنڪري هو
پنهنجيءَ دل کي هٿائي ٿو ۽ ڪشالا ڪائي، پنهنجا
مشڪل آسان ڪري ٿو. سک ۾ هو پائشي ٿو، ته
آءٌ سلامت آهيان ۽ ٻيا جيڪي، منهنجي دستر خاني
تي اچيو گڏ ٿا ٿين، سي منهنجا دوست ۽ خير خواه
آهن، تنهنڪري هو غافل ۽ مست ٿو ٿئي ۽ جيڪي
خوف خطرا درپيش اٿس، سي ٺٽو ڏسي، هو ٻين تي
پروسو رکي ٿو، جي نيڪ پڇاڙيءَ ۾ دغا ڏينس ٿا.
مپڪو ماڻهو ڏک ۾ فقط پنهنجيءَ دل کي دلاسو ۽
صلاح ڏيئي سگهي ٿو، پر سک، سچ کي انڌو ڪيو
وجهي. آهو ڏک ۾ چڱو، جنهن مان آخر قناعت ۽
خوشي حاصل ٿئي، پر آهو سک ۾ ڪهه پيو، جنهن

۾ ماڻهو ڏک سهي به نه سگهي ۽ نيٺ وري به اچي به ڏک ۾ پوي. اسانجو نفس، اسان کي هميشه حد کان زياده خوشي ۽ ڏک جي صلاح ڏيندو، پر عقل هميشه پوري پني هلت ۽ موافق حالت تي پهاريندو.

تنهنجي سڄي حياتي ۾، سچو ۽ راست باز ره ۽ انهيءَ جي سڀني ڦيرين گهرين ۾ خوش ۽ راضي ره. ائين ڪرڻ سان، تون سڀني واقعن مان فائدو پيو حاصل ڪندين ۽ سڀني حالتن ۾ تنهنجي تعريف پئي ٿيندي. ڏاهو ماڻهو، سڀڪنهن شي مان فائدو ٿو وٺي. زماني جي گردش ۾ ۽ سڀڪنهن صورت ۾ هڪ جهڙو ٿو رهي. هو نيڪيءَ تي قائل آهي ۽ بديءَ تي غالب آهي ۽ سڀني حالتن ۾ بي پرواه آهي. سک ۾، مغرور ۽ خود خيال نه ٿي ۽ ڏک ۾، نااميد ۽ ملول نه ٿي. نڪي پاڻ کي زور ڪري وڃي خوفن خطرن ۾ وجهي، نڪي جڏهن هو پاڻيهي اچن تڏهن نامرد ٿي پڇي وڃي جا شي ٽوٽ گهڻي تائين نه رهندي. تنهنجو خيال ئي نه اٿ ۽ تنهنجيءَ پرواه ئي نه رک. ڏک ۽ اسيد جا ڪنڀ ڪوهن نه ڏي ۽ سک کي، سڀاڻپ جو سوجهروڙ ڪڻ نه ڏي. جنهن کي مطلب جي اميد نه ٿي رهي، سو نيٺ انهيءَ تائين پهچندو به ڪين ۽ جيڪو وري ڪڏ نه ڏسي، سو ضرور منجهس ڪري مرنندو.

جيڪو بخت تي پاڙي ٿو ۽ ڄاڻي ٿو ته انهيءَ مان
منهنجو سڀ ڪاڄ سرندو، سو ڄڻ ته پنهنجي جهاز
جو لنگر، سمنڊ جي ڪناري واري واريءَ ۾ ٿو هڻي،
جا وير چڙهن مهل وهي وڃي ٿي. جيئن ندي،
جبل جي چوٽيءَ تان لهي سمنڊ ڏي ويندي، رستي
۾ سڀني ڪناري وارين زمينن کي رڳو چمندي
وڃي، پر ترسي ڪٿي به ڪين ٿي، تيئن بخت به
سڀني ماڻهن وٽان ٿيندو وڃي ٿو ۽ ٺڪي ڪنهن
وٽ به ڪين ٿو، هو هلڻ جو ڏاڍو ٽڪو آهي ۽
واءِ وانگي بيٺو جوئي ناهي، تڏهن تون ان کي
ڪيئن جهلي بيهاري سگهندين؟ جڏهن هو تنهنجو
هٿ چمي ٿو، تڏهن تون هن جي ملاقات کان
ڏاڍو سرهو ٿو ٿين، پر اڃا هن جي شڪرگذاري
ڪرڻ لاءِ ڪنڌ مٿي ڪئين ٿو ته هو ٺهي ئي ڪونه،
اڳيئي ٻئي ڏانهن هليو وڃي ٿو.

فصل ٻه - درد ۽ بيماري

بدن جي بيماريءَ جو اثر، خود روح کي به
پهچي ٿو، هڪڙو، ٻئي کان سواءِ تندرست رهي نٿو
سگهي. سڀني ڏکڻ مان درد يا سور، تمام گهڻي
تڪليف ڏئي ٿو، پر اهو اهڙو آهي، جنهن مان طبيب
کي تمام عمدا علاج ملن ٿا، جڏهن همت هارجيئي
ته عقل جي مدد وٺي، جڏهن صبر ۽ تحمل ڇڏيئي،
تڏهن اميد کي سڏ ڪر. سور سهڻ، اصل تنهنجي نصيب

۾ لکيل آهي، سو ضرورتون پيوسهندين، تنهنجي شايد مرضي آهي ته ڪن معجزن سان تون انهن کان بچين يا توسان اهو حال ٿو ٿئي، تنهن ڪري ٿو ارمان ڪرين، ٻين جو ساڳيو اهڙو حال نه آهي ڇا؟ جيڪي اصل تنهنجي مرشت ۾ آهي تنهن کان چٽن جي اميد رکڻ بي انصافي آهي، تنهنجي حالت مان جي قاعدا لاڳو آهن، سي خوش خورميءَ سان توکي مڃڻ گهرجن، تون موسمن کي حڪم ڏيندين ڇا ته نه گذري وڃو، مٿان آءُ ٻڌو ٿيان؟ ڇا شي، اصل ٽرڻ جي ناهي، سا ماٺ ڪري سگهن بهتر آهي يا نه؟ جو درد، گهڻي تائين ٿو هلي، سو پورو ٻيو آهي، انهيءَ جي شڪايت ڪرڻ کان شرم رک، جو درد تمام سخت آهي، اهو ٿوري تائين ٿو هلي، جڏهن معلوم ٿئي تڏهن سمجهجي ته اهو پورو ٿيو ۽ لنگهي ويو، جسم انهيءَ لاءِ خفيل هو ته روح جو طابع ٿئي، اڃا ڪنهن درد جي لاءِ تون روح کي ٻيو رنج رکين ته تنهنجو جسم، انهيءَ کان لنگهي ٻار وڃي پوي ٿو.

جهڙيءَ طرح ڪنڊو، ڪپڙي کي ڦاڙي ٿو ته ڏاهو ماڻهو پاڻ کي گهڻو هلاڪ نه ڪري، تهڙيءَ طرح بيمار ماڻهوءَ کي به پنهنجو روح، انهيءَ ڪري رنجائڻ نه گهرجي ته روح جي ڍڪ کي، يعني جسم کي، ابداءِ پهتو آهي.

ڏورو ڏورو

توذيپ اخلاق

انگريزيء تان ترجمو ڪيل

مصنف

شمس العلماء هيرزا قليچ بيگ

دفعو ۵ [۵۸-۱۹۵۹ع

قيمت ۰-۴-۲

چپائيندڙ

آر - ايڇ - احمد اڏلب ڀرادرس

بوڪسٽارس، پبلشرس، شاعي بازار

حيدرآباد (پاڪ)

ضرورتون ڀيو سهند ڀن: تنهنجي شايد مرضي آهي ته ڪن معجزن مان تون انهن کان بچين: يا توسان اهو حال ٿو ٿئي، تنهن ڪري ٿو ارمان ڪرين: ڀين جو ساڳيو اهڙو حال نه آهي ڇا؟ جيڪي اصل تنهنجي سرشت ۾ آهي تنهن کان ڇڻڻ جي اميد رکڻ بي انصافي آهي: تنهنجي حالت سان جي قاعدا لاڳو آهن سي خوش خورميءَ سان توکي مڃڻ گهرجن. تون موسمن کي حڪم ڏيندين ته نه گذري وڃو، متان آءٌ ڀڏو ٿيان؟ ڇا شي، اصل ٿرڻ جي ناهي، ماماٺ ڪري سٺو بهتر آهي يا نه؟ جو درد گهڻي تائين ٿو هلي سو پورو ڀنو آهي. انهيءَ جي شڪايت ڪرڻ کان شرم رک، جو درد تمام سخت آهي، اهو ٿوري تائين ٿو هلي، جڏهن اهو معلوم ٿئي تڏهن سمجهجي ته اهو پورو ٿيو ۽ لنگهي ويو. جسم انهيءَ لاءِ خفيل هو ته روح جو طابع ٿئي: اڃا ڪنهن درد جي لاءِ تون روح کي ڀيو رنج رکين ته تنهنجو جسم، انهيءَ کان لنگهي پار وڃي پوي ٿو.

جهڙيءَ طرح ڪندو، ڪپڙي کي ڦاڙي ٿو ته ڏاهو ماڻهو پاڻ کي گهڻو هلاڪ ٿو ڪري، تهڙيءَ طرح بيمار ماڻهو کي به پنهنجو روح انهيءَ ڪري رنجائڻ نه گهرجي ته روح جي پوش يا ڍڪ کي، يعني جسم کي، ايڏا ڀهتو آهي.

م. ع. ڏيپلائي اسلاميه پرنٽنگ پريس ۾ ڇپيو
 ۽ آر. ايڇ. احمد ائڊ برادرس بوڪسيلرس ڇپائي
 شاهي بازار، حيدرآباد مان ٻڌرو ڪيو.

تذیب اخلاق

امام ابو نعیم ادریس بن عیسیٰ
میرزا قلیچ بیگ

جلد ۱۲۵۰ [جلد ۱۲۵۰] چاپ دوم [جلد ۱۲۵۰ ع
مطابق ۱۳۵۹ هـ]

قیمت ۸ آفر

چندین ایستگاه در قفقاز و روسیه، حیدرآباد

OUR PUBLICATIONS

FOR

The Sind Matriculation Course

'SELECTIONS FORM GULISTAN & BOSTAN' By Mr. Ajmal Beg Mirza (according to the Sind University Matriculation syllabus, on superior paper, with the best type, and at reasonable price).

TEHZEEB-UL-AKHLAQ, By Late Mirza Kalich Beg.

KEY TO THE ABOVE, By Humayun Beg, Kalich Beg Mirza

SUR SARANG, By Late Mohd. Bux Wasif and G.M. Shahwani.

KHILAFAT-E-RASHDA, By K.B. Md. Siddiq Memon

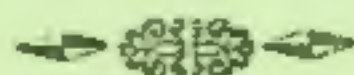
SIND MATRICULATION ARITHMETIC (in English)

MATRICULATION EXAMINATION GUIDE TO 'DRAGON BOOK OF VERSES' BOOK II, By Syed Mohd. Ilyas Rizvi, B.A., B.T. (Alig.)

"CIVICS", By Lutfullah Badvi.

TARIKH-E-HINDUSTAN & PAKISTAN, By K B. Memon & Rahim Bux Memon.

PHYSIOLOGY & HYGIENE, By Rahim Bux Memon

PUBLISHERS:

R. H. AHMED & BROS.

Publishers, Book-sellers,

Shahi Bazar, Hyderabad (W. Pak.)

نالو : صاحب خان ميراڻي

ولد : بهادر علي

ادبي نالو : سورھ ميراڻي

جنم : 08.04.1975

جنم هنڌ : ڳوٺ ڪپڙو، تعلقو
رتوديرو، ضلعو لاڙڪاڻو.

حال ائڊريس : غريب آباد محلہ
نئون ديرو، تعلقو رتوديرو.

تعليم : M.A سنڌي

ڪرت : اسسٽنٽ سب انسپيڪٽر آف سنڌ پوليس

اڻ ڇپيل ڪتاب

ڌرتيءَ جا رکوالا (ٻارن لاءِ ناول) 1990 ع

سائر سھس گجن (شاعري) 2021 ع

برھ منجھارا بوند (شاعري) 2022 ع

صاحب ديوان سنڌي شاعر (تحقيق) اڻ مڪمل

موبائل نمبر : 3919786 – 0344

0300 – 3404488

اي ميل : sahibkhanmirani0@gmail.com

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488